

ISSN: 2980-1331
E-ISSN: 3023-4239

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE İLETİŞİM DERGİSİ

JOURNAL OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND COMMUNICATION

CİLT: 2 SAYI: 1 OCAK- HAZİRAN 2024

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK DERGİ)

CİLT: 2 SAYI: 1 OCAK - HAZİRAN 2024 ISSN:2980-1331 E-ISSN: 3023-4239

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE İLETİŞİM DERGİSİ

(BTK DERGİ)

JOURNAL OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND COMMUNICATION

YIL: 2 SAYI: 1

OCAK-HAZİRAN 2024

ISSN:2980-1331

E-ISSN: 3023-4239

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE İLETİŞİM DERGİSİ (BTK DERGİ)

Hakemli Akademik Araştırma Dergisi

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Adına Sahibi
Ömer Abdullah KARAGÖZOĞLU

Editör

Dr. Abdulkerim GÜN

Editör Yardımcısı

Salih BOZKURT

Korkmaz AFACAN (*Yabancı Dil Editörü*)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Yakuphan GÜLEÇ

Redaksiyon

Kübra YAVUZ ÇAKIR

Yönetim ve İletişim

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Eskişehir Yolu Mustafa Kemal Mah.

No: 276 Posta Kodu: 06530 Çankaya/Ankara

e-posta: dergi@btk.gov.tr

web: <https://dergi.btk.gov.tr>

Yayın Türü:

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

ISSN:2980-1331

E-ISSN

3023-4239

Grafik Tasarım

Yasemin KULA

Kevser GÜLDOĞAN

Baskı Adedi

100 Adet

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.

© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dâhil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Yılda iki sayı (Haziran-Aralık) yayımlanır.

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE İLETİŞİM DERGİSİ

(BTK DERGİ)

JOURNAL OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND COMMUNICATION

YIL: 2 SAYI: 1 OCAK-HAZİRAN 2024

T.C. BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE İLETİŞİM KURUMU

HAKEMLİ AKADEMİK ARAŞTIRMA DERGİSİ

EDİTÖR

Dr. Abdulkерim GÜN

EDİTÖR YARDIMCISI

Salih BOZKURT

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Yakuphan GÜLEÇ

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Faruk TAŞCI

Akademisyen - Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri - İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Feyzullah TEMURTAŞ

Dekan - Elektrik ve Elektronik Mühendisliği - Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi

Dr. Gazali ÇİÇEK

Başkanlık Müşaviri - Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

Prof. Dr. Halil İbrahim BÜLBÜL -

Akademisyen - Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Fatih AYSAN

Akademisyen - Sosyoloji - Marmara Üniversitesi

Dr. Metin KARADAĞ

Bilişim Başuzmanı - Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

Dr. Muhammed Erkam KOCAKAYA

Akademisyen- Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri - İstanbul Üniversitesi

Mustafa KARAMAN

Kurum Başkan Yardımcısı - Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

Dr. Şahin BAYZAN

Bilişim Uzmanı - Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

Doç. Dr. Yavuz SAMUR

Akademisyen - Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi - Bahçeşehir Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ali Yılmaz ÇAMURCU - *Dekan- Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi*
Prof. Dr. Bülent KENT - *Rektör- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*
Prof. Dr. Sedat MURAT - *İktisat Fakültesi – İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR - *Dekan - İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Şakir TAŞDEMİR - *Rektör – Sinop Üniversitesi*
Prof. Dr. Şeref SAĞIROĞLU - *Mühendislik Fakültesi- Gazi Üniversitesi*

Yayın ve Danışma Kurulu isimleri baş harflerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Doç. Dr. Abdullah AYDIN - *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi*
Doç. Dr. Armağan Ebru Bozkurt YÜKSEL - *Dokuz Eylül Üniversitesi*
Dr. Buğçehan ARIKLI
Dr. Burak İLİ - *Iğdır Üniversitesi*
Dr. Çağatay ERSİN Çankırı - *Karatekin Üniversitesi*
Dr. Ekber Şah AHMEDİ - *Bursa Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Emrah AYDEMİR - *Kara Harp Okulu*
Doç. Dr. Fatma Dilek TURAN - *Akdeniz Üniversitesi*
Dr. Görkem DERİN - *İstanbul Üniversitesi*
Dr. Halil ARSLAN - *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*
Dr. Hüseyin NERGİZ - *Hacettepe Üniversitesi*
Dr. İbrahim Halil ÇELİK - *Artvin Çoruh Üniversitesi*
Doç. Dr. İdris KAYA - *Gaziantep Üniversitesi*
Doç. Dr. İlknur Doğu ÖZTÜRK - *Doğuş Üniversitesi*
Dr. Kamile TÜRKÖĞLU ÜSTÜN - *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Dr. Mısra TAN - *Kırklareli Üniversitesi*
Doç. Dr. Mustafa BOSTANCI - *Sakarya Üniversitesi*
Dr. Mustafa Uygur ÇEVİK - *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi*
Dr. Nebi GÜL - *Başkent Üniversitesi*
Dr. Nihal ACAR - *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*
Dr. Özkan AVCI - *Bartın Üniversitesi*
Dr. Selçuk YAZAR - *Kırklareli Üniversitesi*
Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ - *Selçuk Üniversitesi*
Prof. Dr. Şevki IŞIKLI - *Marmara Üniversitesi*
Dr. Tarık İÇTEN - *Milli Eğitim Bakanlığı*
Dr. Yasin BAŞPINAR - *Milli Savunma Üniversitesi*
- Hakem isimleri baş harflerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için:

Tel: 0312 403 16 04 / e-posta: dergi@btk.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlar,

Bilgi Teknolojileri, Elektronik Haberleşme Sektörü ve Posta Sektörü üst başlıklarıyla ilgili bilimsel alan, disiplin veya alt disiplinlerde araştırmacıların ve akademi dünyasının araştırma ve çalışmaları doğrultusunda elde edilen bulgular ile güncel sektörel gelişmelerin bilimsel bir platformda duyurulması ve yayınlanması ile deneysel ve teorik bilgilerinin paylaşılmasına, geliştirilmesine ve artırılmasına katkıda bulunarak en son bilimsel gelişmeleri bir araya getirmeyi amaçlayan Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK Dergi)'nin ikinci sayısı ile okuyucularımızın karşısındayız.

Bu sayımızda ilk makalemiz, Salih BOZKURT ve Korkmaz AFACAN tarafından kaleme alınan “İş Yeri Yalnızlığının İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımına Etkisi: Kamu Personeli Örneği”dir. Bu makale kamuda görev yapan bireylerin iş yerinde hissettiği yalnızlığın iş yerinde sosyal medya kullanımına etkisini incelemek amacıyla taşımaktadır.

Zeynep ADAK ve Ahmet ÇETİNKAYA tarafından hazırlanan “*Google Trends Analysis of 2023 Türkiye-Syria Earthquake Sequence from a Disaster Management Approach*” başlıklı makalede 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye ve Suriye’de gerçekleşen afet sonrasında Google arama eğilimleri analiz edilmiş, afetten sonraki ilk haftadaki kopuş arama sorguları analiz edilmiş ve konuya göre kategorize edilmiştir. Toplumun afet dayanıklılığı, en büyük hasarı veren il olan Hatay’daki YouTube arama eğilimleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Son olarak, Afet ve Acil Durum Yönetim Kurumu (AFAD) ile ilgili arama terimlerinin dağılımı, arama sorgularında gözlemlenebilen otoritenin işlevlerini belirlemek üzere analiz edilmiştir.

Begüm Nur ÖZDEMİR tarafından kaleme alınan “Çocukların Çevrimiçi Ortamda Korunmasına Yönelik Hukuki Yaklaşımlar” başlıklı makalede çocukların çevrimiçi ortamda karşılaşılabilecekleri tehlikelere karşı korunmalarını sağlamak adına kullanılan hukuki yaklaşımların incelenerek, daha güvenilir bir çevrimiçi ortam için öneriler sunulmuştur.

Bir diğer makale Muhammed Burak ÖZÇELİK’in “*Standarda Esas Patentler ve Avrupa Birliği’nin Tartışmalı Düzenlemesi*” adlı çalışmasıdır. Makalede Standarda Esas Patentler (SEP)’in küresel teknolojik standartlar içindeki yerinin yanı sıra,

bu patentlerin pazardaki aktörler üzerindeki etkileri ve Avrupa Birliği'nin yeni düzenlemeleri incelenmektedir. Özellikle Avrupa Birliği'nde sıkça gündeme gelen fikri mülkiyet haklarının korunması ve pazardaki etkin rekabetin tesisi arasındaki dengenin kurulması hususuna işaret edilmekte ve etkin rekabetin tesisi için standarda esas patentlere özgü bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.

Son olarak ise Prof. Dr. Şeref SAĞIROĞLU, Prof. Dr. Halil İbrahim BÜLBÜL Dr. Ahmet KILIÇ ve Dr. Mustafa KÜÇÜKALİ editörlüğünde kaleme alınan "*DİJİTAL OKURYAZARLIK: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler*" başlıklı kitap kritiği yer almaktadır.

Böylece ikinci sayımızda 4 makale ve 1 kitap incelemesiyle karşınıza çıkıyoruz.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergimizin ikinci sayısında yer alan makalelerin okuyucularımız için faydalı olmasını temenni eder, hepinize iyi okumalar dileriz.

Dr. Abdulkerim GÜN

Editör

İÇİNDEKİLER

Research Paper / Araştırma Makalesi

İş Yeri Yalnızlığının İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımına Etkisi:
Kamu Personeli Örneği

The Effect of Workplace Loneliness on Social Media Use at Work:

Public Personnel Example 1-21

Salih BOZKURT, Korkmaz AFACAN

Research Paper / Araştırma Makalesi

Google Trends Analysis of 2023 Türkiye-Syria Earthquake

Sequence from a Disaster Management Approach23-36

Zeynep ADAK, Ahmet ÇETİNKAYA

Review Article / İnceleme Makalesi

Çocukların Çevrimiçi Ortamda Korunmasına

Yönelik Hukuki Yaklaşımlar

Legal Approaches On Child Online Protection37-69

Begüm Nur Özdemir

Review Article / İnceleme Makalesi

Standarda Esas Patentler ve Avrupa Birliği'nin

Tartışmalı Düzenlemesi

Standard Essential Patents and The Controversial

Regulation Of The European Union71-100

Muhammet Burak Özçelik

Book Review / Kitap Kritiği

DİJİTAL OKURYAZARLIK:

Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler101-110

Abdulkerim GÜN

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK DERGİ)

CİLT: 2 SAYI: 1 OCAK - HAZİRAN 2024 ISSN:2980-1331 E-ISSN: 3023-4239

İŞ YERİ YALNIZLIĞININ İŞ YERİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMINA ETKİSİ: KAMU PERSONELİ ÖRNEĞİ

Salih BOZKURT¹

Korkmaz AFACAN²

Geliş Tarihi / Received Date: 05.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.12.2023

Research Paper / Araştırma Makalesi

Özet

Bu araştırma, kamuda görev yapan bireylerin iş yerinde hissettiği yalnızlığın iş yerinde sosyal medya kullanımına etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler; Demografik Bilgi Formu, İş Yerinde Sosyal Medya Kullanım Ölçeği ve İş Yeri Yalnızlığı Ölçeği kullanılarak hazırlanmış, sorular, kartopu örneklem yöntemiyle belirlenen bakanlık merkez teşkilatlarında çalışan katılımcılara, Google Formlar aracılığıyla iletilerek toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini 610 kişiden oluşmaktadır.

Araştırmada mevcut bir durumun ortaya konulmasına yönelik kullanılan, genel tarama modeli tercih edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde ise SPSS 26.0 programı kullanılarak Güvenilirlik Analizi, Doğrulayıcı Faktör Analizi, Bağımsız Örneklem T Testi, Anova Testi, Korelasyon Testi ve Regresyon Analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda, iş yerinde sosyal medya kullanımı ile iş yeri yalnızlığı arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Katılımcıların iş yaşamında yalnızlık düzeylerinin; cinsiyete, yaş grubuna, medeni duruma, unvanlarına ve eğitim durumuna bağlı olarak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0,05$). Yapılan regresyon analizi sonucuna göre duygusal yoksunluk ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı pozitif (+) ve zayıf bir ilişkinin olduğu ($r=+0,108$, $p<0,05$) görülürken, sosyal arkadaşlık ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı negatif (-) ve zayıf bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir ($r=+0,099$, $p<0,05$).

Anahtar Kelimeler: İş Yeri Yalnızlığı, Sosyal Medya, Duygusal Yoksunluk, Sosyal Arkadaşlık

¹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, salihbozkurt654@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7010-9026

² Milli Eğitim Bakanlığı, korkmazafacan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2379-3133

THE EFFECT OF WORKPLACE LONELINESS ON SOCIAL MEDIA USE AT WORK: PUBLIC PERSONNEL EXAMPLE

Abstract

This research was carried out to examine the effect of loneliness felt by individuals working in the public sector on the use of social media in the workplace. The data were collected by sending it to the employees of the central organization of the Ministries via Google Forms using the Demographic Information Form was prepared using the Social Media Usage Scale at Work and the Workplace Loneliness Scale, and snowball sampling method. The sample of the study consists of 610 people.

In the research, the general survey model used to reveal an existing situation was preferred. In the evaluation of data whereas Using SPSS 26.0 program Reliability Analysis, Confirmatory Factor Analysis, Independent Sample T Test, Anova Test, Correlation Test and Regression Analysis were performed. As a result of the correlation analysis, it was determined that there was a positive relationship between the use of social media in the workplace and workplace loneliness ($p < 0.05$). It was found that the difference between the participants levels of loneliness in business life in terms of gender, age group, marital status, titles and educational status was not statistically significant ($p > 0.05$). According to the results of the regression analysis, it was observed that there was a significant positive (+) and weak relationship ($r = +0.108$, $p < 0.05$) between emotional deprivation and social media use at work, while there was a significant negative ($r = +0.108$, $p < 0.05$) relationship between social friendship and social media use at work and a weak relationship was observed ($r = +0.099$, $p < 0.05$).

Keywords: *Workplace Loneliness, Social Media, Emotional Deprivation, Social Friendship*

GİRİŞ

Genellikle kişilerarası ilişkilerin yokluğu olarak tanımlanan yalnızlık, sosyal ilişkilerin nitelik ve nicelik açısından bozulduğu bir olgu olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle medeni durum veya eğitim durumu gibi demografik faktörlerin yanı sıra sosyal beceri ve sosyal ortam faktörleri de bireyin yalnızlığını etkileyen unsurlar arasındadır (Arslantaş ve Ergin, 2011). İş yeri yalnızlığı ise çalışan bireylerin sosyal hayatlarının büyük bir bölümünü oluşturan iş yaşamında, kişilerarası ilişkilerin eksikliği veya yetersizliği nedeniyle, bireylerin iş arkadaşları tarafından dışlanma ve ötekileştirmeye maruz bırakılması olarak tanımlanmaktadır (Akşit, 2016). Bununla birlikte günlük yaşamında sosyal ilişkileri sağlıklı olan bireylerin dahi iş yerinde yalnızlık hissettiği durumların mevcut olduğu bilinmektedir (Doğan vd. 2009). Teknolojinin hızla gelişmesi, internete erişimin yaygınlaşması ile birlikte internet ve sosyal medya uygulamalarının kullanımının her geçen gün artması yalnızlık duygusu içerisinde olan bireylerin sanal ortamlarda sosyalleşme eğilimlerini de arttırmıştır. Bu durumda çalışan bireylerin zamanlarının çoğunu iş yerinde geçirdikleri göz önüne alındığında, iş yerinde yaşanan sosyal ilişkilerdeki aksaklıkların iş yerinde sosyal medya kullanımına etkisinden söz etmek mümkün olarak görülmektedir.

Sosyal medya uygulamaları, bireylere diledikleri kişilerle, diledikleri şekilde ve diledikleri zaman iletişim kurabilme imkânı sağlamaktadır. Bu durum ise iş yerinde yalnızlık hisseden bireylerin bu uygulamalar üzerinden sosyal ilişkiler kurup paylaşım yapabilmelerine ve bu ortamı adeta bir kaçış noktası olarak görmelerine zemin oluşturabilmektedir (Boz Semerci vd. 2021). Bu makalede kamu personelinin “İş Yeri Yalnızlığı” ve “İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımı” başlıkları araştırılırken her iki değişkenle birlikte yapılan yeterli sayıda çalışma olmadığı belirlenmiş ve iş yerinde yalnızlık duygusu içinde olan kamu personelinin, diğer personele oranla iş yerinde sosyal medya uygulamalarında daha çok zaman geçirme eğilimi, demografik faktörlerle birlikte irdelenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İş Yeri Yalnızlığı

Sosyal bir varlık olarak birey, hayatı boyunca diğer bireylerle sağlıklı iletişim kurma ve bunu sürdürme ihtiyacında olmuştur. Bireylerin sosyal anlamda sağlıklı iletişim kuramaması ve bu nokta doyumsuzluk yaşamaları neticesinde ortaya çıkan yalnızlık durumu, bireyin sosyal etkileşiminde bir sorun olduğuna işaret etmektedir (Kaplan vd. 2019). İş yaşamında da insanlar aynı ortamda beraber çalıştıkları iş arkadaşlarıyla iletişim kurmaya ihtiyaç duymakla birlikte; iş yerindeki rekabet ortamı, kişisel özellikler ve ast-üst ilişkileri gibi nedenlerden dolayı iş yerinde sosyal ilişkiler kurma ve bunu sürdürme hususunda sorunlar yaşayarak yalnızlaşmaktadır. Literatürde iş yeri yalnızlığı olarak tanımlanan bu durumun sosyal ve duygusal olmak üzere iki alt boyutundan bahsedilmektedir. Sosyal boyut, iş yeri ortamının sosyal iletişim açısından yeterliliği, duygusal boyut ise iş yerindeki çalışma arkadaşlarıyla ilişkilerin kalitesiyle ilgilidir (Wright vd. 2006). Bu açıdan bakıldığında iş yerinde sosyal yalnızlık yaşayan bireylerin, duygusal yalnızlık yaşayan bireylerden daha durgun ve tek başına kalma eğiliminde oldukları görülmektedir (Russell vd. 1984).

1.2. Sosyal Medya

İnternete erişim imkânlarının artması ve özellikle mobil internet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte yazılı mesajların yanında fotoğraf ve video gibi çok çeşitli içeriklerin paylaşılmasına ve diğer kullanıcılarla iletişim kurulmasına olanak sağlayan sosyal medya kullanımı hızla artmaktadır. Web 2.0 teknolojileri üzerine kurulan sosyal medya olgusu, çevrimiçi ortamda bir araya gelen insanların karşılıklı bilgi ve fikir paylaşımı yaparak etkileşim içinde olması şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle insanların ya da toplulukların davranış, düşünce, aktivite ve ilişkilerini; kelimeler, resimler, sesler ve videolardan oluşan içeriklerle paylaştıkları internet tabanlı uygulamaları sosyal medya olarak tanımlamak mümkündür (Safko ve Brake, 2009). Kelimeler, resimler, videolar ve işitsel unsurlar biçiminde oluşturulan içeriklerin kolaylıkla yayınlanmasını sağlayan sosyal medya uygulamaları; bloglar, internet forumları, sözlükler, sohbet odaları ve sosyal ağ platformlarını kapsamaktadır (Özdemir ve Erdem, 2016). İnternet kullanımının yaygınlaşması ile artık bireyler, diğer bireylerle sanal ortamlarda

etkileşim içerisine girmekte; özellikle yeni arkadaşlar edinmek, eski arkadaşlarını bulabilmek, fotoğraf, ses, video, vb. pek çok özel bilgileri paylaşmak, enformasyon ve bilgiye ulaşmak gibi çeşitli sebeplerle sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır.

1.3. İş Yeri Yalnızlığı ve Sosyal Medya Kullanımına Etkisi

İş yeri yalnızlığı genel anlamıyla literatürde, çalışan bireylerin iş arkadaşlarıyla beklediği düzeyde sağlıklı ilişkiler kuramayarak yalnızlaşması olarak ifade edilmektedir. Mevcut literatür incelendiğinde iş yeri yalnızlığı kavramının geniş çıktıkları ve etki alanı olması nedeniyle her yönden ele alınmadığı görülmektedir. Yalnızlık duygusu ve sosyal medya kullanımı ile ilgili olarak Bardak ve Alkar (2016) yaptıkları araştırmada; sosyal medyanın tanıma ve tanınma amaçlı kullanılmasyla, eğitim amaçlı kullanılmasının yalnızlıkla ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Arıbaş ve Özşahin (2022) ise iş yaşamında yalnızlığın, sosyal medya bağımlılığı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yaptıkları bir araştırmada; iş yeri yalnızlığının sosyal medya bağımlılığını artırdığını tespit etmişlerdir. Bir diğer çalışmada Semerci vd. (2021) iş yeri yalnızlığının iş yerinde sanal kaytarma davranışı üzerinde pozitif yönde etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki gerek sosyal hayatında gerekse iş yaşamında yalnızlık duygusu içinde olan bireyler, diğer bireylere oranla daha fazla sanal ortamlarda ve sosyal medyada sosyalleşme eğilimindedir. Bu araştırmanın çıkış noktası da genel olarak; iş yerinde yalnızlık yaşayan bireylerin diğer bireylere oranla sosyal medya uygulamalarında daha çok zaman geçirme eğiliminde olduğudur.

2. YÖNTEM

2.1. Problem Cümleleri/Hipotezler

2.1.1. Kamu personeli iş yaşamında genel olarak kendini yalnız hissetmekte midir?

2.1.2. Kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık duygusu cinsiyete göre değişmekte midir?

2.1.3. Kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık duygusu yaşına göre değişmekte midir?

2.1.4. Kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık duygusu ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2.1.5. Kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık duygusu iş yerinde sosyal medya kullanımını etkilemekte midir?

2.1.6. Kamu personelinin iş yaşamında hissettiği duygusal yoksunluk iş yerinde sosyal medya kullanımını etkilemekte midir?

2.1.7. Kamu personelinin iş yaşamında hissettiği sosyal arkadaşlık iş yerinde sosyal medya kullanımını etkilemekte midir?

2.2. Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Araştırmaya katılan istekli ve sosyal medya kullanan personelin uygulanan anket formuna objektif ve doğru bilgi verdiği varsayımı evren ve örneklem açısından en önemli sınırdır. Araştırmanın verileri 2023 yılının Nisan-Mayıs ve Haziran aylarında toplanmıştır. Son olarak sosyal bilimlere özgü diğer sınırlılıklar bu araştırma için de geçerli olmaktadır.

2.3. Araştırma Modeli

Karasar (2018)'a göre genel tarama modelleri çok sayıdaki elemanı içeren bir evrende var olan durumu değiştirmeden olduğu gibi ortaya koyma amacıyla kullanılmaktadır. Bu bağlamda makalede mevcut bir durumun ortaya koyulmasına yönelik kullanılan genel tarama modeli kullanılmıştır.

2.4. Çalışma Grubu

Araştırmaya anket sorularını cevaplayarak katılan ve örnekleme oluşturan toplam 610 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı ve frekansları Tablo.1'de gösterilmiştir.

Tablo.1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	254	41,6
Erkek	356	58,4
Toplam	610	100

Bunun dışında katılımcıların %73'ü (445) evli, %66,6'sı (406) çocuk sahibi, %49'u (299) lisans mezunu, %76,7'si (468) 25-44 yaş aralığında ve %71,1'i (434) eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Bununla beraber örnekleme oluşturan kamu personelinin unvanlara göre dağılımı ve frekansları Tablo.2'de gösterilmiştir.

Tablo.2: Katılımcıların Unvana Göre Dağılımı

Unvan	Frekans	Yüzde
Sözleşmeli Personel	122	20,0
4/D Sürekli İşçi	219	35,9
Memur	177	29,0
Uzman (Teknik/İdari)	9	1,5
Kariyer Uzmanı/Uzman Yrd.	36	5,9
Yönetici (Koor.Şb.Md.Dai.Bşk.vb.)	47	7,7
Toplam	610	100,0

Araştırmada kamu personelinin iş yeri yalnızlığının iş yerinde sosyal medya kullanımına etkisi belirlenirken, Tablo.2'de görüleceği gibi kamu personelinin istihdam şekillerinin neredeyse tamamını temsil eden katılımcı frekanslarının örneklem içerisinde yer alması, araştırma sonuçlarının temsili açısından oldukça önem arz etmektedir.

2.5. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Yöntem: Katılımcılara belirtilen süre içinde Facebook, Twitter, WhatsApp, LinkedIn vb. vasıtasıyla ulaşıp anketin hazırlanmış olduğu Google Formlardan anketin linki verilerek cevaplanması istenmiştir.

Birey Bilgi Formu: Bu form araştırmacılar tarafından literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu formda katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim gibi sosyo-demografik özellikleri ile genel internet ve sosyal medya kullanımı hakkında 12 soru yer almaktadır.

İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği: Araştırmada ilk olarak Doğan, T., Çetin B., ve Sungur (2009) tarafından geliştirilen "İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği" kullanıldı.

miştir. Ölçek çalışanların iş hayatlarında yaşadıkları yalnızlığı ölçmek amacıyla Wright, Burt ve Strongman (2006) tarafından geliştirilmiş, Doğan, Çetin, Sungur (2009) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Duygusal Yoksunluk (1-9. sorular) ve Sosyal Arkadaşlık (10-16. sorular) olmak üzere 2 alt boyuttan oluşan ölçeğin geçerlilik güvenirlik çalışması araştırmacılar tarafından yapılmış, güvenirlik katsayısı ölçeğin tamamı için 0.82, duygusal yoksunluk alt boyutunda 0.78 ve sosyal arkadaşlıkta 0.80 olarak hesaplanmıştır.

İşyerinde Sosyal Medya Kullanımı Ölçeği: Araştırmada ikinci olarak Carlson vd. (2016) tarafından geliştirilen ve Er, Solmaz ve Yıldız (2020) tarafından Türkçeye uyarlanan “İşyerinde Sosyal Medya Kullanımı Ölçeği (İSMKÖ)” kullanılmıştır. İSMKÖ ölçeğinde 6 boyut ve 22 soru bulunmaktadır. Ölçek 5’li likert türünde olup, iç tutarlılık güvenirliğini gösteren Cronbach Alpha değeri 0.83 olarak bulunmuştur.

3. ANALİZ VE BULGULAR

Güvenirlik ve Geçerlilik Analizi

Anket formundan elde edilen veriler, SPSS 26.0 programına girilerek kullanılan ölçeklerin ve alt boyutlarının Cronbach α (alfa) katsayısı hesaplanmıştır. Güvenirlik analizlerinde yaygın olarak kullanılan katsayı Cronbach α (alfa) katsayısıdır. Cronbach α alfa katsayısı, anket maddelerinin iç tutarlılığını ve ankette bulunan maddelerin homojen yapısını açıklamak ya da sorgulamak üzere kullanılmaktadır. Cronbach α alfa katsayısı $0.60 < R^2 < 0.80$ ise oldukça güvenilir, $0.80 < R^2 < 1.00$ ise yüksek güvenirlikte olduğu yorumu yapılmaktadır (Uzunsakal ve Yıldız, 2018).

Anketlerin uygulanması tamamlandıktan sonra tüm anketler (n=610) için güvenirlik ve geçerlilik analizleri tekrar yapılmıştır. İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeğinde kullanılan duygusal yalnızlık boyutuna ilişkin ilk 9 sorunun (1-9. sorular) güvenirliğini ifade eden Cronbach α katsayısı 0,878, sosyal arkadaşlık boyutunu ifade eden 7 sorunun (10-16. sorular) Cronbach α katsayısı ise yine 0,878 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümüne (1-16. sorular) ilişkin Cronbach α katsayısı ise 0,903 olarak tespit edilmiştir. Toplam 22 sorudan oluşan İşyerinde Sosyal Medya Kullanımı Ölçeğinin tamamının güvenirliğini ifade eden Cronbach α katsayısı ise 0,908 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmada kullanılan ölçeklerin ve alt boyutlarından oluşan sorulara ait elde edilen sonuçlar Cronbach α değerlerinin 0,80’in üzerinde olması yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçeğin Adı	Soru Sayısı	Cronbach α değeri
1. İş Yaşamında Yalnızlık	16	0,903
1.1. Duygusal Yalnızlık Boyutu	9	0,878
1.2. Sosyal Arkadaşlık Boyutu	7	0,878
2. İşyerinde Sosyal Medya Kullanımı	22	0,908
Tüm Sorular	38	0,883

Anketin yapısal geçerliliğini test etmek için ise faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinde öncelikle veri setinin faktör analizi için yeterli olup olmadığını değerlendirmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütüne başvurulmuştur. KMO ölçütü 0,9 ile 1 arasında olduğunda mükemmel, 0,8 ile 0,89 arasında olduğunda çok iyi, 0,7 ile 0,79 arasında olduğunda iyi, 0,6 ile 0,69 arasında olduğunda orta, 0,5 ile 0,59 arasında olduğunda zayıf ve 0,5’in altında olduğunda veri setinin faktör analizi için uygun olmadığını göstermektedir (Aydın, 2007). Araştırmada kullanılan “İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği” KMO değeri 0,913 “İşyerinde Sosyal Medya Kullanımı Ölçeği” KMO değeri ise 0,913 olarak bulunmuş bu sonuç veri setlerinin faktör analizi için mükemmel olduğunu göstermiştir.

İlk olarak “İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği” içinde yer alan sorular için faktör analizi yapılmıştır. İki faktör altında birleşen analiz sonucunda “duygusal yalnızlık” faktörünün özdeğeri (eigen value) 6,569 “sosyal arkadaşlık” faktörünün özdeğeri ise 3,232 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ait faktör analizi sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Faktörleri	Faktör Maddeleri	Faktör Yükleri	Faktör Açıklayıcılığı
	<i>Duygusal Yoksunluk 1</i>	0,541	
	<i>Duygusal Yoksunluk 2</i>	0,612	
	<i>Duygusal Yoksunluk 3</i>	0,554	
Faktör 1: Duygusal Yalnızlık Faktörü	<i>Duygusal Yoksunluk 4</i>	0,609	%41,059
	<i>Duygusal Yoksunluk 5</i>	0,559	
	<i>Duygusal Yoksunluk 6</i>	0,592	
	<i>Duygusal Yoksunluk 7</i>	0,612	
	<i>Duygusal Yoksunluk 8</i>	0,666	
	<i>Duygusal Yoksunluk 9</i>	0,622	
	<i>Sosyal Arkadaşlık 1</i>	0,581	
	<i>Sosyal Arkadaşlık 2</i>	0,597	
Faktör 2: Sosyal Arkadaşlık Faktörü	<i>Sosyal Arkadaşlık 3</i>	0,700	
	<i>Sosyal Arkadaşlık 4</i>	0,515	
	<i>Sosyal Arkadaşlık 5</i>	0,695	
	<i>Sosyal Arkadaşlık 6</i>	0,769	
	<i>Sosyal Arkadaşlık 7</i>	0,678	
Toplam	16 Soru		%61,260

Tablo 4’de görüldüğü gibi ölçeğe ait soruların tamamının faktör yükleri 0,50’den yüksektir. Bununla birlikte ölçeğin %41,059’unu duygusal yalnızlık boyutu, %20,201’ini ise sosyal arkadaşlık boyutu açıklamaktadır.

İşyerinde “*Sosyal Medya Kullanımı Ölçeği*” içinde yer alan sorular için faktör analizi yapıldığında ise altı faktör altında birleşen soruların toplamının faktör açıklayıcılık oranı %70,317 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ait faktör analizi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. İşyerinde Sosyal Medya Kullanımı Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Faktörleri	Faktör Maddeleri	Faktör Yükleri	Faktör Açıklayıcılığı
Faktör 1:	İşyerinde Sosyal	0,548	%34,784
İlişki/Bağ Kurucu	Medya Kullanımı 7		
Kullanım Faktörü	İşyerinde Sosyal	0,788	
	Medya Kullanımı 8		
	İşyerinde Sosyal	0,802	
	Medya Kullanımı 9		
	İşyerinde Sosyal	0,762	
	Medya Kullanımı 10		
	İşyerinde Sosyal	0,749	
	Medya Kullanımı 11		
	İşyerinde Sosyal	0,647	
	Medya Kullanımı 18		
Faktör 2:	İşyerinde Sosyal	0,576	%15,918
Uygunsuz	Medya Kullanımı 19		
Kullanım Faktörü	İşyerinde Sosyal	0,668	
	Medya Kullanımı 20		
	İşyerinde Sosyal	0,623	
	Medya Kullanımı 21		
	İşyerinde Sosyal	0,722	
	Medya Kullanımı 22		

Faktör 3:	İşyerinde Sosyal	0,782	
İşe Yönelik	Medya Kullanımı 4		%7,095
Sosyal Medya	İşyerinde Sosyal	0,841	
KullanımFaktörü	Medya Kullanımı 5		
	İşyerinde Sosyal	0,855	
	Medya Kullanımı 6		
Faktör 4:	İşyerinde Sosyal	0,567	%5,043
Farklı İzlenim	Medya Kullanımı 12		
Vermek İçin	İşyerinde Sosyal	0,757	
Kullanma	Medya Kullanımı 14		
Faktörü	İşyerinde Sosyal	0,766	
	Medya Kullanımı 16		
Faktör 5:	İşyerinde Sosyal	627	%3,777
Kendi İş Dışı	Medya Kullanımı 13		
Amaçları İçin	İşyerinde Sosyal	704	
Kullanma	Medya Kullanımı 15		
Faktörü	İşyerinde Sosyal	627	
	Medya Kullanımı 17		
Faktör 6:	İşyerinde Sosyal	657	%3,701
Kullanım	Medya Kullanımı 1		
Yoğunluğu	İşyerinde Sosyal	741	
Faktörü	Medya Kullanımı 3		
Toplam	21 Soru		%70,317

Tablo 5’de görüldüğü gibi ölçeğe ait soruların tamamının faktör yükleri 0,50’den yüksek olmakla birlikte, ölçeğin %34,784’ünü ilişki/bağ kurucu kullanım faktörü, %15,918’ini uygunsuz kullanım faktörü, %7,095’ini işe yönelik sosyal medya kullanım faktörü, %5,043’ünü farklı izlenim vermek için kullanma faktörü, %3,777’sini kendi iş dışı amaçları için kullanma faktörü ve %3,701’ini kullanım yoğunluğu faktörü açıklamaktadır.

Kamu Personelinin İş Yaşamında Yalnızlık Duygusu Düzeyleri

İki alt boyut ve toplam 16 sorudan oluşan iş yaşamında yalnızlık ölçeğinde sorular 5'li likert ölçeğine göre sorulduğundan, katılımcıların anketin tamamından alabilecekleri en düşük puan 16, en yüksek puan ise 80'dir. Alt boyutlarda ise sosyal arkadaşlık boyutu için alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan ise 35 ve duygusal yalnızlık boyutundan alınabilecek en düşük puan 9, en yüksek puan 45 şeklindedir. Katılımcıların ölçekte yer alan sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen ortalama puanlar Tablo 6'da yer alan puan aralıklarına göre gruplandırılmıştır (Mercan vd. 2012).

Tablo 6. İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Aralık Katsayısına Bağlı Olarak Gruplandırma

Puan Aralıkları	İş Yaşamında Yalnızlık Düzeyi
1-1,80	Çok Düşük
1,81-2,60	Düşük
2,61-3,40	Orta
3,41-4,20	Yüksek
4,21-5,00	Çok Yüksek

Araştırmaya katılan kamu personelinin yalnızlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla "İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği" sorularına vermiş oldukları cevapların ortalamaları hesaplanarak Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Kamu Personelinin İş Yaşamında Yalnızlık Duygusu Düzeyleri

Faktörler	n	S.S.	Min.	Max.	Ort.	Yalnızlık Düzeyi
Faktör 1: Duygusal Yalnızlık Faktörü	610	0,80	1	5	2,14	Düşük
Faktör 2: Sosyal Arkadaşlık Faktörü	610	0,90	1	5	2,31	Düşük
İş Yaşamında Yalnızlık	610	0,74	1	4,75	2,21	Düşük

Tablo 7'ye göre, araştırmaya kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık ölçeğinin alt boyut puanlarının ortalamaları incelendiğinde duygusal yalnızlık faktörü ortalamasının 2,14 sosyal arkadaşlık faktörü ortalamasının 2,31 puan olduğu görülmektedir. Ölçeğin tamamını belirten iş yerinde yalnızlık düzeyinin ortalama puanı ise 2,21'dir. Bu sonuçlar araştırmaya katılan kamu personelinin duygusal yalnızlık ve sosyal arkadaşlık alt boyutlarında olduğu gibi iş yaşamının genelinde de düşük seviyede iş yerinde yalnızlık düzeyine sahip oldukları sonucunu ortaya koymuştur.

Yapılan araştırmada kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık düzeylerinin birtakım değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir. İncelemeyi yapabilmek için öncelikle verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığının test edilmesi, normal dağılıma uygun olması durumunda parametrik testlerin (z, t, F vb.), varsayımların sağlanmaması durumunda ise nonparametrik testlerin uygulanması gerekmektedir (Sönmez Çakır, 2022). Bu nedenle araştırmada elde edilen veriler SPSS aracılığıyla normallik testine tabi tutularak "Skewness ve Kurtosis" değerleri hesaplanmıştır. Hesaplama da skewness değeri 0,779, kurtosis değeri ise -0,650 olarak gözlenmiştir. Kurtosis ve Skewness değerleri -1.5 ile +1.5 olduğu zaman normal dağılıma uygun olduğu kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Normal dağıldığı gözlemlenen katılımcıların iş yaşamında yalnızlık düzeylerinde ilk olarak cinsiyet değişkenine göre farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanarak sonuçlarına Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8. İş Yaşamında Yalnızlık Duygusunun Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem T Testi Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	n	x	s.s.	t testi		
					t	sd	p
Duygusal Yalnızlık	Kadın	254	2,15	0,82	0,369	608	0,712
	Erkek	356	2,13	0,79			
Sosyal Arkadaşlık	Kadın	254	2,25	0,87	-1,441	608	0,150
	Erkek	356	2,35	0,92			
İş Yaşamında Yalnızlık	Kadın	254	2,19	0,74	-0,542	608	0,588
	Erkek	356	2,23	0,74			

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların 254'ünü kadınlar ($n=254$), 356'sını erkeklerin ($n=356$) oluşturduğu, kadın personelin iş yaşamında yalnızlık düzeyleri ortalamasının $x=2,19$ erkek personelin ise $x=2,23$ olduğu görülmektedir. Alt boyutlara bakıldığında kadınlar ve erkekler arasında duygusal yalnızlık ($t=-0,369$, $p>0,05$) ve sosyal arkadaşlık ($t=-1,441$, $p>0,05$) düzeylerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Elde edilen sonuçlara göre kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir ($t=-0,542$, $p>0,05$).

Kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık düzeylerinin yaş gruplarına göre değişip değişmediğini ortaya koyabilmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılarak sonuçlarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. İş Yaşamında Yalnızlık Duygusunun Yaş Grubuna Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Değişkenler	Yaş Grubu	n	x	s.s.	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Duygusal Yalnızlık	18-24	20	1,95	0,53	Gruplar Arası	4,28	4	1,07	1,64	0,161
	25-34	235	2,12	0,85						
	35-44	233	2,22	0,81	Grup İçi	393,24	605	0,65		
	45-54	105	2,01	0,72						
	55-65	17	2,28	0,73						
	Toplam	610	2,14	0,80	Toplam	397,53	609			
Sosyal Arkadaşlık	18-24	20	2,41	0,99	Gruplar Arası	6,05	4	1,51	1,85	0,117
	25-34	235	2,31	0,94						
	35-44	233	2,38	0,85	Grup İçi	493,44	605	0,81		
	45-54	105	2,11	0,89						
	55-65	17	2,47	0,80						
	Toplam	610	2,31	0,90	Toplam	499,49	609			
İş Yaşamında Yalnızlık	18-24	20	2,18	0,61	Gruplar Arası	4,24	4	1,06	1,93	0,103
	25-34	235	2,21	0,78						
	35-44	233	2,29	0,73	Grup İçi	331,99	605	0,54		
	45-54	105	2,06	0,70						
	55-65	17	2,37	0,48						
	Toplam	610	2,22	0,74	Toplam	336,24	609			

Tablo 9’da görülen ANOVA sonuçları, kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık düzeylerine ilişkin gruplar arası ortalamalarda gözlenen farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymuştur ($F=1,93, p>0,05$). Yine yaş grupları arasında duygusal yalnızlık ($F=1,64, p>0,05$) ve sosyal arkadaşlık ($F=1,85, p>0,05$) düzeylerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Analiz bulgularına göre kamu personelinin iş yaşamındaki yalnızlık düzeylerinin yaş grubuna göre değişmediği söylenebilir ($F=1,93, p>0,05$).

Araştırma soruları içerisinde bulunmamakla birlikte katılımcıların iş yaşamında yalnızlık düzeylerinin medeni durumlarına, unvanlarına ve eğitim durumlarına göre farklılaşma gösterip göstermediği de incelenmiş, ANOVA testi sonuçlarına göre kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık düzeylerine ilişkin gözlenen farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0,05$).

Kamu Personelinin İş Yaşamında Yalnızlık Duygusu ve İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımı İlişkisi

İş yaşamında yalnızlık ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında ilişki olup olmadığı korelasyon analizi ile ölçülmüş ve sonuçlar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. İş Yaşamında Yalnızlık ve İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımı Korelasyon Analizi Sonuçları

İş Yaşamında Yalnızlık Boyutları		
	Duygusal Yoksunluk	Sosyal Arkadaşlık
İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımı	0,108*	-0,099**
	0,008	0,015

* Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

** Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

Tablo 10’da görüldüğü gibi duygusal yoksunluk ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı bir doğrusal korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Korelasyon katsayısına bakıldığında $r=+0,108$ olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayısının işareti negatif (-) ise değişkenler arasında negatif doğrusal ilişki, pozitif (+) ise pozitif doğrusal ilişki, sıfır (0) ise ilişkinin olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır (Padem vd. 2012). Korelasyon katsayısı literatürde

genel olarak (0,00-0,30) zayıf, (0,31-0,49) orta, (0,50-0,69) güçlü, (0,70- 1,00) çok güçlü şeklinde ifade edilmektedir (Tavşancıl, 2006). Analizden elde edilen sonuçlar duygusal yoksunluk ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında pozitif (+) ve zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r=+0,108, p<0,05$).

Sosyal arkadaşlık ve iş yerinde sosyal medya kullanımı arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında yine anlamlı bir doğrusal korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Korelasyon katsayısına bakıldığında $r=-0,099$ olduğu görülmektedir. Analizden elde edilen sonuçlar sosyal arkadaşlık ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında negatif (-) ve zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r=+0,099, p<0,05$).

İş yaşamında yalnızlık ve iş yerinde sosyal medya kullanımı arasındaki korelasyon analizi sonuçları ise iş yaşamında yalnızlık ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı olmayan pozitif (+) ve zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r=+0,013, p>0,05$).

Kamu Personelinin İş Yaşamında Yalnızlık Duygusunun İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımına Etkisi

İstatiksel olarak iki değişken arasındaki ilişki, aldıkları değerlerin karşılıklı değişimleri arasında bir bağıllık şeklinde ifade edilmektedir. Yapılan araştırmada iş yaşamında yalnızlığın alt boyutları olan duygusal yoksunluk (DY) ve sosyal arkadaşlık (SA) bağımsız değişken, iş yerinde sosyal medya kullanımı (SMK) ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Sosyal bilimlerde bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi araştırmak için en çok kullanılan tekniklerden birisi regresyon analizidir (Padem vd. 2012). Makalenin 1.4.5.1 ve numaralı araştırma probleminde yer alan soruları yanıtlayabilmek amacıyla oluşturulan regresyon modeli şu şekildedir;

$$SMK = \beta_0 + \beta_1 DY + \beta_2 SA + \Omega$$

Denklemdede; İş Yerinde Sosyal medya Kullanımı (SMK), Duygusal Yoksunluk (DY), Sosyal Arkadaşlık (SA) ve hata terimi Ω olarak kodlanmıştır. İş yaşamında yalnızlık duygusunun alt boyutlarının iş yerinde sosyal medya kullanımını yordamasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. İş Yaşamında Yalnızlık Duygusunun Alt Boyutlarının İş Yerinde Sosyal Medya Kullanımını Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Beta	Standart Beta	t	sig.
Sabit	2,135	-	25,650	0,000
Duygusal Yoksunluk (DY)	0,179	0,217	4,682	0,000
Sosyal Arkadaşlık (SA)	-0,155	-0,211	-4,554	0,000

Bağımlı Değişken: İş Yerinde Sosyal medya Kullanımı (SMK)
F= 14,048, p<0,001, R2 = 0,041, Durbin-Watson=1,999

Oluşturulan regresyon modeline göre tahmin edilen regresyon eşitliği şu şekilde ifade edilebilmektedir;

$$SMK=2,135 + 0,179DY + -0,155SA + \Omega$$

Her iki alt boyutta da anlamlılık düzeyi (sig.) $p<0,000$ olduğundan kurulan regresyon modeli anlamlıdır ($p<0,001$). Bu nedenle iş yerinde sosyal medya kullanımı (SMK) ile duygusal yoksunluk (DY) ve sosyal arkadaşlık (SA) değişkenleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. Durbin-Watson istatistiğinin $d = 1,999$ olarak bulunması yani bu değerın 2'ye yakın olması ise otokorelasyon probleminin olmadığını göstermektedir. İlişkinin yordanmasına yönelik regresyon analizi sonuçlarına göre duygusal yoksunluktaki 1 birimlik bir artış, iş yerinde sosyal medya kullanımını 0,179 birim artırmaktayken, sosyal arkadaşlık değişkenindeki bir birimlik artış iş yerinde sosyal medya kullanımını -0,155 birim azaltmaktadır. Başka bir ifadeyle duygusal yoksunluk boyutu iş yerinde sosyal medya kullanımına pozitif ve zayıf düzeyde anlamlı etki ederken sosyal arkadaşlık boyutu iş yerinde sosyal medya kullanımına negatif ve zayıf düzeyde anlamlı bir etki göstermektedir.

SONUÇ

Bu makalede kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık hissedip hissetmediği ile hissedilen yalnızlık duygusunun iş yerinde sosyal medya kullanımına etkisi araştırılmıştır. Yapılan veri analizleri sonucunda araştırmaya katılan kamu personelinin duygusal yalnızlık (Faktör Ortalaması=2,14) ve sosyal arkadaşlık (Faktör Ortalaması=2,31) alt boyutlarında olduğu gibi iş yaşamının genelinde de düşük seviyede iş yerinde yalnızlık (Faktör Ortalaması=2,21) düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Demografik değişkenlere göre hissedilen yalnızlık düzeylerinin irdelenmesi sonucunda ise kamu personelinin iş yaşamında yalnızlık düzeylerinin cinsiyete ($t=-0,542, p>0,05$) ve yaş grubuna ($F=1,93, p>0,05$) göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

İş yaşamında yalnızlık ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasındaki ilişki analiz edildiğinde iş yaşamında yalnızlık ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı olmayan pozitif (+) ve zayıf bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r=+0,013, p>0,05$). Ancak alt boyutlardan duygusal yoksunluk ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı pozitif (+) ve zayıf bir ilişkinin olduğu ($r=+0,108, p<0,05$) görülürken, sosyal arkadaşlık ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında anlamlı negatif (-) ve zayıf bir ilişkinin olduğunu belirlenmiştir ($r=+0,099, p<0,05$).

Çalışmada ayrıca yapılan analiz sonucunda iş yaşamında yalnızlık duygusu ile iş yerinde sosyal medya kullanımı arasında doğrusal bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. İş yaşamında yalnızlığın alt boyutlarından duygusal yoksunluktaki 1 birimlik bir artış, iş yerinde sosyal medya kullanımını 0,179 birim artırmaktayken, sosyal arkadaşlık değişkenindeki bir birimlik artış iş yerinde sosyal medya kullanımını -0,155 birim azalttığı tespit edilmiştir.

Buna göre iş yaşamında sosyal arkadaşlık düzeyi arttıkça, iş yerinde sosyal medya kullanımının azaldığı; iş yaşamında duygusal yoksunluk yaşayan kamu personelinin ise iş yerinde sosyal medya kullanımının arttığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akşit Aşık N (2016). *İş Yerinde Yalnızlığın Tükenmişlik Üzerine Etkisi*. Business And Management Studies: An International Journal, 4(3), 366-384.
- Arıbaş, A. N. ve Özşahin, F. (2022). *İş Yaşamında Yalnızlığın Sosyal Medya Bağımlılığına Etkisinin İncelenmesi*. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (1), 37-46.
- Arslantaş H, Ergin F (2011). *50–65 Yaş Arasındaki Bireylerde Yalnızlık, Depresyon, Sosyal Destek ve Etki Eden Faktörler*. Türk Geriatri Dergisi, 14(2), 135-144.
- Aydın, B. Z. (2007). *Faktör analizi yardımıyla performans ölçütlerinin boyutlarının ortaya konulması*. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, 24, 25 Mayıs 2007 – İnönü Üniversitesi Malatya.
- Bardak, F. ve Yalçınkaya Alkar, Ö., (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Kullanım Amaçlarına Göre İnternet Bağımlılığı ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Bağımlılık Dergisi, Sayı.17/2, 55-65.
- Boz Semerci, A. Ergeneli, A. & Yılmaz, Z. (2021). *İş Yeri Yalnızlığının İki Yüzü: Sanal Kaytarma ve Yenilikçi İş Performansı*. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 39 (1), 133-147
- Carlson, J. R. Zivnuska, S., Harris, R. B., Harris, K. J., ve Carlson, D. S. (2016). *Social Media Use in the Workplace: A Study of Dual Effects*. Journal of Organizational and User Computing, 28(1), 15-31.
- Doğan, T. Çetin, B.& Sungur, M. Z. (2009). *İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 10(6), 271-277.
- Er, K. , Solmaz, U. & Yıldız, E. (2020). *İşyerinde Sosyal Medya Kullanımı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (44) , 1105-1132
- Kaplan, M. Tüm, Y. ve Karagöz, A. (2019). *İş Yeri Yalnızlığının Görev Performansı Üzerindeki Etkisi: Öz Yeterliliğin Düzenleyici Rolü, Sosyal Beşerî ve İdari*

Bilimler ve Matematik Alanında Araştırma ve Derlemeler, 159-174, Ankara, Gece Kitaplığı.

Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma yöntemi*. (33. Basım) Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Mercan, N., Oyur, E., Alamur, B., Gül, S. ve Bengül, S. (2012). *İşyeri Yalnızlığı ve Sosyal Fobi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma*. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 213-226 s.222

Özdemir, S. ve Erdem, R. (2016). *Sosyal Medyanın Örgüt İçi İletişimdeki Rolü*. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 247-270.

Padem H., Gökso A. ve Konaklı Z. (2012). *Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. International Burch University, Sarajevo s.179

Russell, D. Cutrona, C. E. Rose, J. ve Yurko, K. (1984), *Social and Emotional Loneliness: An Examination of Weiss's Typology of Loneliness*, *Journal of Personality & Social Psych.*, 46 (6): 1313-1321.

Safko, L. ve Brake, D. K. (2009). *The Social Media Bible; Tactics, Tools, And Strategies For Business Success*. New Jersey

Sönmez Çakır, F. (2022). *Normal Dağılım ve Normal Dağılıma Veri Dönüştürme*. Ege 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Cilt:2, İzmir. 2657-2672 s.2657

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.

Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Uzunsakal, E. ve Yıldız, D. (2018). *Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama*. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 14-28.

Wright, S. L. Burt, C. D. B. ve Strongman, K. T. (2006), *Loneliness in the Workplace: Construct Definition and Scale Development*, *New Zealand Journal of Psychology*, 35 (2): 59- 68.

GOOGLE TRENDS ANALYSIS OF 2023 TÜRKİYE-SYRIA EARTHQUAKE SEQUENCE FROM A DISASTER MANAGEMENT APPROACH

Zeynep ADAK¹

Ahmet ÇETİNKAYA²

Geliş Tarihi / Received Date: 11.02.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.05.2024

Research Paper / Araştırma Makalesi

Abstract

On 6 February 2023, two devastating earthquakes struck Türkiye and Syria, causing catastrophic loss of life and damage in the region. Türkiye is an active earthquake zone, and strategies for an effective disaster management have vital importance in the geography. In this study, Google search trends are analyzed for the period after the disaster in the region. Breakout search queries in the first week of the disaster are analyzed and categorized by topic. “General earthquake knowledge”, “Comparison with previous disasters”, “Situational awareness”, and “Community disaster recovery” were 4 topics identified in queries. Interest trends in the topics are examined for the first week period. Community disaster resilience is assessed using YouTube search trends in Hatay, the province that had the largest damage. YouTube is considered here as a tool to measure resilient individual behaviors. Analyzing a period of one month following the disaster, signs of community resilience and recovery were identified in search trends by the end of February. Lastly, distribution of Disaster and Emergency Management Authority (AFAD)-related search terms are analyzed to figure out the functions of the authority observable in search queries. Informing the community, hazard mapping, coordinating relief activities, and coordinating voluntary rescue and relief workers were the functions identified in breakout search terms. Informing the community had the highest volume in search interests related to AFAD. Results of this study has future implications for disaster management phases of preparedness, resilience and recovery.

Keywords: *Türkiye-Syria Earthquake Sequence, Google Trends, YouTube, Disaster Management*

¹ İstanbul 29 Mayıs University, Asst. Prof., zadak@29mayis.edu.tr , ORCID: 0000-0001-7654-0773

² Marmara University, Assoc. Prof., ahmet@marmara.edu.tr , ORCID: 0000-0001-6272-5566

INTRODUCTION

Earthquakes of magnitude 7.8 and 7.6 struck southern and central Türkiye and northern and western Syria on 6 February 2023, the strongest in the region in more than 80 years. It caused catastrophic loss of life, injuries and damage in the region. In Türkiye only, there was a death toll of 50,096 together with 107,204 injuries (Anadolu-Ajansı, 2023), and the disaster was estimated to cause \$103.6 billion damage in the country (Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, 2023). The magnitude of the earthquake doublet as well as the damage it caused was far beyond the expectations (Dal Zilio & Ampuero, 2023). Türkiye is well known to be an active earthquake zone, and the country continues to work on mitigating effects of earthquakes expected to occur in near future in the geography.

Disaster management is a rather complex process and includes many different overlapping elements. Conventionally, it is accepted to consist of mitigation, preparedness, response and recovery phases that form a cycle. Recently, systems thinking, future-open thinking and strategic thinking frameworks are emerging approaches to deal with the increasingly complex nature of disasters (Sawalha, 2020). As part of this new view of handling disasters, big data emerged as a promising tool in management activities both before and after a disaster strikes.

Especially, data available from online activities of communities gained an increasing attention, especially in the response and recovery phases of disasters. Karami et al. (2020) applied sentiment analysis and topic modelling to Twitter data to improve situational awareness in 2015 South Carolina Flood. Pourebrahim et al. (2019) investigated usage of Twitter during 2012 Hurricane Sandy through content analysis and social network analysis. Shan et al. (2019) analyzed Weibo data to assess the type and scale of damage in man-made and natural disaster cases in China. These are to name a few of the large number research in the field, while a comprehensive systematic review of social media use in disaster recovery can be found in the review by Ogie et al. (2022).

Apart from social networking data, Google Trends data has also been used in disaster management research. Google supplies interest in search keywords or topics over a time period in a region in its Google trends web site. The interest is represented by an index between 0100, and exact search volumes are not supplied. This data about the search interests in a community was proven valuable

in forecasting an upcoming disease outbreak in medical research (Ginsberg et al., 2009). The approach is widely used in health care studies (Nutti et al., 2014). The search engine data has been largely applied to analysis in many different fields from computer science to economics. Its application in management of natural disasters other than epidemics, however, is relatively underdeveloped, and needs more attention. Linkov et al. (2010) explored the interest in disasters over different time periods. The study reported 2004 Indian Ocean tsunami to attract larger interest than the Haiti earthquake, Hurricane Rita and H1N1, while the interest curves were identical with 3-4 days of peak interest and a rapid decline thereafter. It was proposed that learning material should be provided to public during this peak interest period. Hariharan & Park (2021) explored search queries during 2021 Uri winter storm state of emergency period in US to understand citizen requirements related to public agencies. Yeo & Knox (2019) analyzed public attention towards 2016 Louisiana Flood compared to other disasters and to social and political events such as 2016 Olympic Games and presidential elections.

This research utilizes Google Trends, and analyzes search interests following 2023 Türkiye-Syria earthquake sequence. Rising search terms are categorized in topics from a disaster management perspective, and interest towards different topics are compared over time periods. Disaster resilience is analyzed in Hatay province through exploring YouTube queries, by seeking resilient behaviour in search trends. Additionally, queries related to Disaster and Emergency Management Authority (AFAD) are analyzed, and different functions of the authority, and distribution of these functions in search interests are figured out.

1. METHODOLOGY

Google Trends is the main tool to observe community interest in this research. Instead of absolute volumes of search queries, Google Trends provides a popularity index with respect to time and region. “Search Volume Index (SVI)” is used in this study to refer this index, while many other different names and abbreviations have been used by scholars. SVI represents the interest towards a search term or topic. + feature is used to calculate total SVI for more than one search term. The comparison feature is used to compare the interest on different search terms over a time period in a region. The web site provides SVI for Web Search, Image Search, Google Shopping Search, News Search, and YouTube Search. Web and YouTube search SVI are used in analyses in this research. Related Queries section

on the website is used to extract search queries related to a search term, or to find out rising search terms over a time period by entering no search term.

2. FINDINGS

Results of three different analyses on search interests are detailed in the following. These include extracting the search topics community interested in the immediate aftermath of the disaster, searching for resilient individual behaviour in YouTube queries in Hatay province over one month period, and lastly examining AFAD-related search queries to understand the prominent functions they point to and the distribution of these functions over the search queries.

2.1. Search Topics in Immediate Aftermath

A Google Trends search with no keyword for 6 – 13 February 2023 period, covering one week following the disaster, in Türkiye region resulted in 25 related queries listed in Table 1. The period represents the immediate aftermath of the disaster. All the search terms in the table are labeled as “Breakout” by Google, meaning that the terms grew in volume by more than 5000% compared to the time period before 6th February.

The terms can be placed into four categories in terms of disaster preparedness, resilience and recovery. “General earthquake knowledge” covers 28% of queries, and is considered part of disaster preparedness, while “Comparison with previous disasters” (12%), “Situational Awareness” (48%), and “Community disaster recovery” (12%) are part of relief and recovery phases of a disaster. The order of the search terms in each category in Table 1 are with respect to Google ordering. Thus, the search terms in top of a list had higher volumes than the ones on the bottom.

Interest in search of each category, in Table 1, is compared across the same, 6 – 13 February, date range. Google Trends allows for up to 5 search terms merged with “+” (meaning OR) in a single search, and up to 5 different search queries to be compared in a single graph. To compare the interests across different search categories, fay hattı + ohal nedir + deprem haritası + fay hattı haritası + türkiye fay hattı query is used for “General earthquake knowledge” category, the query Erzinan depremi + 99 depremi + gölcük depremi for “Comparison with previous disasters” category, the query ölü sayısı + afad + afad deprem + taha duymaz +

deprem ölü sayısı for “Situational awareness”, and lastly the query deprem yardım + ahbap + afad yardım for “Community disaster recovery”. Figure 1 represents the trends of search interests in each category over the period. A SVI of 100 represents the top search query among others in the specified region and time period. Other SVI values are distributed accordingly. When analyzing interest over time for different queries simultaneously, Google Trends re-computes SVI values for each query relative to each other, hence the relative SVI (RSVI).

Figure 1 shows the change in RSVI values of the 4 categories over the one week period. Over the whole period, the largest interest was towards situational awareness, indicating searches made to follow the developments about the disaster to stay informed. These included queries about death toll, as well as AFAD, and province-related ones. The top search volume for the topic was occurred on Feb. 7, while it showed a sharp decrease in the following two days, staying still the highest among the 4 topics. Queries about General Earthquake Knowledge included preliminary general information about seismic events as well as seismic map of Türkiye showing hazardous areas in terms of earthquakes. Turkish government declared 3month state of emergency in the region on Feb. 7, leading to a peak in search volume of the topic with the query “what is state of emergency”. It can be observed that except from the topic “Comparison with previous disaster”, which might also be considered as part of situational awareness, all three topics showed a peak on Feb 7, one day after the disaster, and decreased steadily thereafter. It can be inferred that it is just the initial aftermath of the disaster when the society shows a highly concentrated interest in the disaster, trying to understand the scale of the disaster – through comparisons with previous ones in the region – , to explore basic background information on the dynamics of the event, to stay informed on the ongoing process in the region, and to participate in the recovery phase through financial or other forms of aid.

Table 1. Breakout Google queries in period 6 – 13 February 2023 in Türkiye, categorized by topic

General earthquake knowledge		Comparison with previous disasters	
	<i>English translation</i>		<i>English translation</i>
1 Fay hattı	Fault line	1 Erzincan depremi	Erzincan Earthquake
2 Ohal nedir	What is State of Emergency	2 99 depremi	1999 (İzmit) Earthquake
3 Deprem haritası	Earthquake map (Seismic hazard map)	3 Gölcük depremi	Gölcük Earthquake
4 Fay hattı haritası	Fault line map	Community disaster recovery	
5 Türkiye fay hattı	Türkiye fault line		<i>English translation</i>
6 Türkiye deprem haritası	Türkiye earthquake map	1 Deprem yardım	Earthquake aid
		2 Ahbap	(A Turkish NGO for charity)
7 Fay hattı nedir	What is fault line	3 Afad yardım	Disaster and Emergency Management Authority aid
Situational Awareness			
	<i>English translation</i>		<i>English translation</i>
1 Ölü sayısı	Death toll	7 Kahramanmaraş deprem	Earthquake Kahramanmaraş
2 Afad	Afad	8 Gaziantep deprem	Earthquake Gaziantep
3 Afad deprem	Afad earthquake	9 Malatya deprem	Earthquake Malatya

4 Taha Duymaz (A social media influencer died in the earthquake)	10 Kayseri deprem	Earthquake Kayseri
5 Deprem ölü sayısı	11 Ankara deprem	Earthquake Ankara
6 Adana deprem	12 Afad son dakika	Afad breaking news

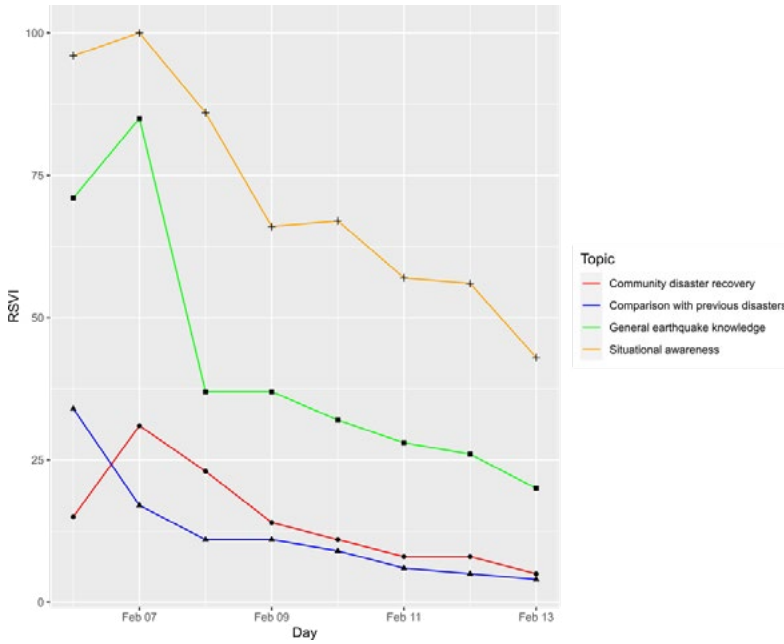

Figure 1. Interest in different topics over period 6 – 13 February 2023 in Türkiye

2.2. Resilience in Hatay Province

In disaster management terminology, resilience is a concept used to refer to the adaptive capacities of the individuals, the state and the society to return to an equilibrium state, and to continue to function after a disturbance (Mayer, 2019). Although, there are still no well-established comprehensive methods to measure community resilience, recent studies attempt to make use of big data for an alternative measure of resilience process. Up to author's knowledge, there are no previous studies using Google Trends in community disaster resilience analysis. Although, SVI itself may not provide a single, complete tool for measuring resil-

ience, it would certainly provide insights about resilience and recovery processes.

Resilience in Hatay province, one of 11 provinces affected from the disaster, is analyzed here in the period 8 February – 8 March 2023. A period of one month following the disaster is analyzed to assess any signs of resilience and recovery in the community. The first two days after the disaster are not included in the analysis because these days had all breakout Google search queries of basic earthquake terminology and ongoing situation, and, they would hinder the presence of other search queries in the period since Google calculates relative scores. Hatay is chosen as a basis of resilience analysis as it was the province with the largest damage in the earthquake series. The damage was in catastrophic scale, such that the number of collapsed, severely damaged buildings was reported to be 215.255, while the closest following province, Kahramanmaraş, had 99.326 buildings reported (Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, 2023).

YouTube search terms are analyzed, and breakout and rising search terms are listed in Table 2. YouTube is a medium that provides both informative and entertaining content, and can be used as an appropriate measurement tool to assess resilient individual behaviors, and mental health recovery. Rising search terms are preferred to top search terms, since, rather than portraying the specific period, the top listing characterizes general YouTube use cases, such as TV series and cartoon films for kids.

Search terms in Table 2 can be placed in 4 distinct categories: (1) Earthquake-related, (2) TV Series, (3) TV News Live, and (4) Other. Figure 2 shows the changing interest in these categories. Interest in TV News Live can be attributed in part to the disaster, since an analysis of the top 5 search terms in TV News Live category reveals that the interest in those channels has a peak increase following the disaster, as shown in Figure 3. A second peak is also observable in the figure, indicating the day of an aftershock of 6.4-earthquake in Hatay province. It is clear from Figure 2 that signs of community resilience and recovery started to establish by the end of February as interest towards earthquake and news related queries tend to decrease, while queries on TV series tend to increase.

Table 2. Rising YouTube queries in period 8 Feb. - 8 Mar. 2023 in Hatay province, categorized by topic

Earthquake-related		TV Series	
	<i>English translation</i>		<i>English translation</i>
1 Deprem Anı	Earthquake moment	1 Ego 2 bölüm	Ego episode 2
2 Naci Görür	(A Turkish geologist)	2 Yalı Çapkını 22 bölüm fragmanı	Yalı Çapkını episode 22 trailer
3 Deprem	Earthquake	3 Veda Mektubu	Veda Mektubu
4 Taha Duymaz	(A social media influencer died in the earthquake)	4 Ego	Ego
5 Zilzal Suresi	(A chapter in the Holy Quran, includes earthquake-related verses)	5 Yalı Çapkını 21 bölüm fragmanı	Yalı Çapkını episode 21 trailer
6 Deprem Son Dakika	Earthquake breaking news	6 Aşk Mantık İntikam	Aşk Mantık İntikam
7 Celal Şengör	(A Turkish geologist)	Other	
			<i>English translation</i>
		1 Ceren Yıldız	(A social media influencer)
		2 Cüneyt Özdemir	Journalist
TV News Live			
	<i>English translation</i>		<i>English translation</i>
1 Fox Tv Canlı İzle	Fox TV watch live	6 Haberler	News
2 a Haber Canlı	A Haber live	7 Habertürk Canlı	Habertürk live
3 الجزيرة مباشر	Al Jazeera live	8 Halk Tv Canlı	Halk TV live

4 CNN Türk Canlı	CNN Türk live	9 TRT Haber Canlı	TRT Haber live
5 Canlı Haber	Live news	10 NTV Canlı	NTV live

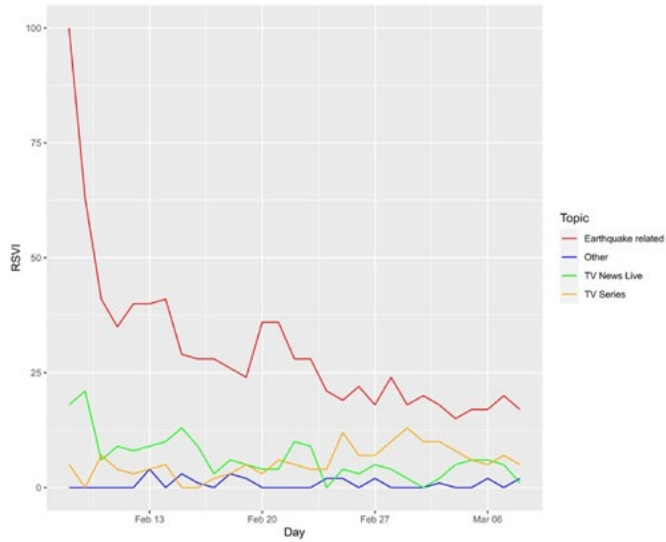

Figure 2. Interest in different topics on YouTube over period 8 Feb. – 8 Mar. 2023 in Hatay province

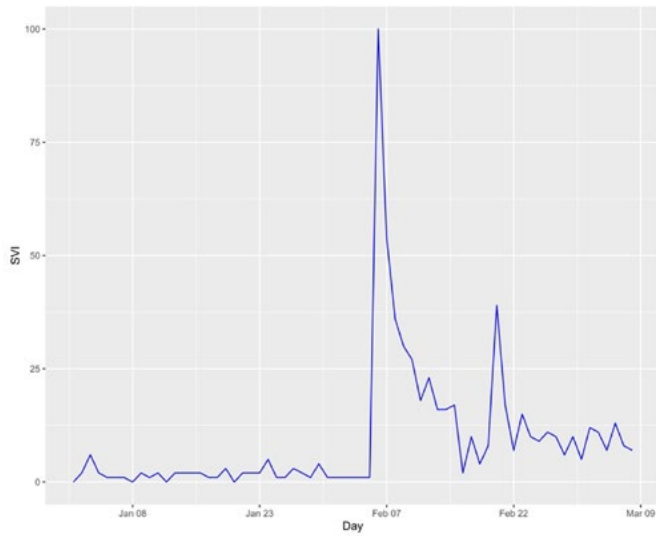

Figure 3. Interest in TV News Live on YouTube before and after the disaster, in Hatay

2.3. Distribution of AFAD Functions in Queries

AFAD is the government body responsible from – as declared in its website – working to prevent disasters and minimize disaster-related damages, plan and coordinate post-disaster response, and promote cooperation among various government agencies. To examine the functions of the authority inferred from search queries, AFAD-related search queries are examined. “Afad” keyword is searched for the period 6 February – 6 March 2023 in Türkiye, covering one month after the disaster.

Table 3 gives the list of 24 AFAD-related breakout queries in the period. All search terms in the table are labeled as breakout by Google. The table provides which functions the search terms point to. 4 different functions are identified in search queries: (1) Informing the community, (2) Hazard mapping, (3) Coordinating relief activities, (4) Coordinating voluntary rescue and relief workers. The distribution of these functions can be estimated roughly by the number of times a search term relates to a function. In the table, “Informing the community” function is associated with 10 different search terms among 19 different AFAD-related breakout queries in the period. 5 search queries are not related to the functions of the authority, hence not included in the overall sum. Intensity of each function in search queries are computed as: 53% Informing the community, 32% Hazard mapping, 32% Coordinating relief activities, and 10% Coordinating voluntary rescue and relief workers. Some of the search terms are associated with more than one function.

Table 3. AFAD-related breakout queries over period 6 Feb. – 6 Mar. 2023 in Türkiye

Search Term	English translation	Disaster management function
1 AFAD Canlı Deprem	AFAD live earthquake	Informing the community, Hazard mapping
2 AFAD SMS	AFAD SMS	Coordinating relief activities
3 AFAD Deprem Kayseri	AFAD earthquake Kayseri (province)	Informing the community
4 AFAD Yardım	AFAD aid	Coordinating relief activities
5 AFAD Deprem Yardımı	AFAD earthquake aid	Coordinating relief activities

6 AFAD Gönüllü Başvuru	AFAD volunteer application	Coordinating voluntary rescue and relief workers
7 AFAD Kayıt	AFAD registration	Coordinating voluntary rescue and relief workers
8 AFAD SMS Yardım	AFAD aid sms	Coordinating relief activities
9 AFAD Başkanı kimdir	Who is the head of AFAD?	---
10 AFAD Fay Hattı Sorgulama	AFAD fault line query	Informing the community, Hazard mapping
11 AFAD Deprem Haritası	AFAD live earthquake map	Informing the community, canlı Hazard mapping
12 AFAD Deprem İBAN	AFAD earthquake IBAN	Coordinating relief activities
13 AFAD Anlık Deprem	AFAD instantaneous earthquake (map)	Informing the community, Hazard mapping
14 UMKE Açılımı	UMKE stands for	---
15 AFAD Depremzede Kayıt	AFAD earthquake victim registration	Managing recovery of victims
16 AFAD Baskani	AFAD head	---
17 AFAD son durum	AFAD current status	Informing the community
18 AFAD son 100 deprem	AFAD the last 100 earthquakes	Informing the community, Hazard mapping
18 AFAD Deprem Takip	AFAD earthquake track	Informing the community, Hazard mapping
20 AFAD Açıklama	AFAD declaration	Informing the community
21 AFAD Genel Müdürü	AFAD general manager	---
22 İsmail Palakoğlu	(A director in AFAD)	---
23 AFAD Açıklaması	AFAD the declaration	Informing the community
24 AFAD Hesap Numarası	AFAD account number	Coordinating relief activities

DISCUSSION AND CONCLUSION

Disaster management is a vital subject in Türkiye, as the country sits on a highly active earthquake zone. This research has investigated Google search interests in the aftermath of the 2023 Türkiye-Syria Earthquake sequence - two earthquakes of magnitude above 7 occurred on 6 February. The scale of the earthquake doublet was overwhelming, and resulted in catastrophic loss and damage. Google Trends has been used in analyses. Google search queries in Türkiye over the week following the disaster have shown to form 4 categories: “General earthquake knowledge”, “Comparison with previous disasters”, “Situational Awareness”, and “Community disaster recovery”. The categories point to preparedness, and relief and recovery phases of a disaster. Interest towards “Situational Awareness” has shown to be the highest over the entire period. This shows the community interest to keep track of the disaster. It is important for a state to gain a knowledge on the top websites the community reaches following a search engine query on situational awareness. Such knowledge may facilitate the prevention of rumor, fake news or misinformation spread in times of public confusion in the wake of a disaster.

“General earthquake knowledge” ranked the second topic covering highly queried search terms. The topic includes search queries on basic knowledge about seismic events as well as earthquake map of Türkiye showing hazard level of different regions. The high search volume towards such basic earthquake terminology and regional hazard knowledge is an issue needs to be addressed as part of preparedness to disasters, since the country is anticipated to experience major earthquakes in the near future. “Community disaster recovery” ranked the third in terms of community interest in the topic. It covers efforts from community to take part in the relief and recovery processes by supplying financial aid. As it has been also revealed in AFAD-related queries as discussed below, this collective responsibility observed in the community is vital in terms of a more efficient and rapid resilience and recovery process, and it should be effectively coordinated and managed to get the most out of it.

Disaster resilience in Hatay province has also been investigated in this research. Google Trends has been used as a tool to measure community resilience. Trends in YouTube queries have been analyzed and revealed out to represent 4 categories: “earthquake-related”, “TV Series”, “TV News Live”, and “Other”. After

the disaster, a peak increase has been shown to be observed in TV News Live search on YouTube. Thus, a decreasing trend in earthquake-related or TV News Live search, and an increasing trend in TV Series category has been considered as a sign of resilient behaviour, as it is typical for YouTube users to search for episodes of TV series in regular times. Such trend has been observed by the end of February in Hatay. This indicates approximately 2-3 weeks of personal or mental partial recovery following a disaster, a phenomenon needs to be further addressed in future studies. Lastly, search on AFAD (Disaster and Emergency Management Authority)-related queries over one month period after the disaster revealed 4 functions of the authority prevalent in search engine queries: (1) Informing the community, (2) Hazard mapping, (3) Coordinating relief activities, (4) Coordinating voluntary rescue and relief workers, where “informing the community” function related to more than half of the queries, and hazard mapping can also be considered part of it, increasing its share to above 80%. The community seek for official information generally about the death toll, current status in different provinces, regional earthquake map, and declarations, which implies that the authority should supply this information continually from its official website, both for the community to gain accurate and timely information, and for the state to prevent any fake news or misinformation spread. The percentage of “coordinating relief activities” is also considerable, and represents the responsibility the society assumes in the phase of relief and recovery.

Overall, the research here shows that search engine queries may provide helpful insights after a disaster strikes. They may enhance understanding about the preparedness of the community for possible future disasters, provide supportive tools for measurement of community disaster resilience, and report expectations of the society from authorities and government bodies. Other benefits in different management phases are also possible and subject of future research, such as measuring temporal recovery of the society, making comparisons between disasters in the same country, and guiding activities of government units.

ÇOCUKLARIN ÇEVİRİMİÇİ ORTAMDA KORUNMASINA YÖNELİK HUKUKİ YAKLAŞIMLAR

Begüm Nur ÖZDEMİR¹

Geliş Tarihi / Received Date: 07.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.03.2024

Review Article / İnceleme Makalesi

Özet

Gelişen teknoloji ile toplumda internet kullanımının yükselişi sonucunda, internet ortamında yapılan ve sayısız kişiye ulaşabilen yayınların yol açtığı mağduriyetler ve ihlaller de artmaktadır. İnternet ortamı, özellikle çocuklar için kendilerini özgürce ifade edebilecekleri ve istedikleri bilgiye kolayca erişebilecekleri bir alan sunma potansiyeline sahiptir. Çocuklar bu alanı kullanırken, birtakım temel haklara saygı gösterilmesi ve çevrimiçi ortamın bu hak ve sorumluluklara uygun bir şekilde kullanılması için bazı hukuki düzenlemelerin yapılması zorunluluk arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, çocukların çevrimiçi ortamda karşılaşılabilecekleri tehlikelere karşı korunmalarını sağlamak adına kullanılan hukuki yaklaşımların incelenmesi, daha güvenilir bir çevrimiçi ortam için öneriler getirilmesidir. Literatür taramasının yöntem olarak kullanıldığı makalede; uluslararası ve ulusal literatür formel yollarla toplanarak analiz edilmiş ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak; internetin çocuklar üzerindeki etkileri üzerinde durulmuş, devamında internet ortamında görülebilecek risk türlerinden, çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası hukuki dayanaklar ile yaklaşımlar irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İnternet, Çocuk Hakları, Çocuğun Cinsel İstismarı, İnternet Riskleri, Bilişim Suçları.*

¹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Bilişim Uzman Yardımcısı, begumnurozdemirr@gmail.com ,
ORCID: 0000-0001-7267-6964

LEGAL APPROACHES ON CHILD ONLINE PROTECTION

Abstract

As a result of the increase in the use of the internet in society with the developing technology and the publications made on the internet that can reach countless people, victimisation and violations occur. The internet environment, especially for children, has the status of a free space where they can express themselves as they wish and access the information they want whenever they want, just like in real life. While children use this area, it has become necessary to comply with certain fundamental rights just like in real life and to make certain legal arrangements for the use of the online environment according to these rights and responsibilities.

The aim of this article is to examine the legal approaches used to protect children against the dangers they may encounter online and to make suggestions for a safer online environment. In the article where literature review was used as a method; international and national literature was collected and analysed by formal means and content analysis was performed. In the study, firstly, the effects of the internet on children were emphasised, then national and international legal bases and approaches for the protection of children in the online from the types of risks that can be seen in the internet environment were examined.

Keywords: *Internet, Children Rights, Child Sexual Abuse, Risks Of Internet, Cyber Crimes.*

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte; internette çocukların ve gençlerin fazla zaman geçirdiği ve çevrimiçi olarak geçirilen sürenin, olumlu ya da olumsuz etkilerinin yansımalarının olduğu görülmektedir. Çevrimiçi ortam; çocuklara daha hızlı öğrenme, ödevlerini yapma, oyun oynama, sosyalleşme gibi daha birçok fırsat sağlarken aynı zamanda çevrimiçi ortamda geçirilen zamanın sonuçlarının orada geçirilen saatin sayısından daha önemli olduğunu da ortaya koymaktadır (Unicef, 2017). Çünkü internet ucu bucağı olmayan bir ortamken, çocukların eriştiği alanlar, her zaman onların haklarını, güvenliklerini ve yetişmelerini dikkate alarak tasarlanmamıştır.

Dijital ortamda çocuk haklarının korunması için çocukların çevrimiçi ortamda güvenliğinin sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılması ve çocuklara yönelik potansiyel risklerin en aza indirilmesi için önlemler alınması gerekmektedir. Evde ebeveynlerin ve bakıcıların rehberliği, okulda öğretmenlerin rehberliği çocukların daha güvenli çevrimiçi deneyimler yaşamasında oldukça önemli ve destekleyici olarak görülmektedir. Bahse konu rehberlik; çocukların dijital dünyalarında gezinmelerine yardımcı olmayı, çocuklarla çevrimiçi deneyimleri hakkında iletişim kurabilmeyi, onları çevrimiçi zararlardan kaçınma konusunda eğitmeyi ve tehlikeli durumlar söz konusu olduğunda çocukları desteklemeyi içermektedir.

Dijital dünya, çocuklar da dahil olmak üzere kullanıcıların dikkatini çekmek ve daha fazla zaman geçirmelerini sağlamak için tasarlanmış daha geniş kullanıcı kitlelerine ulaşılabilen çevrimiçi deneyimleri içermektedir (ITU, 2020). Bahse konu çevrimiçi deneyimler, çocukları internet üzerindeki konusu suç teşkil eden yasadışı ve zararlı içeriklere maruz kalma riskiyle karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu nedenle, çocukların güvenliği ve sağlıklı gelişimi için etkili ebeveyn denetimleri ve çevrimiçi güvenlik önlemleri potansiyel çevrimiçi risklerden korunmak için oldukça önem taşımaktadır.

Bu makalede, çocukların çevrimiçi ortamda karşılaşılabilecekleri potansiyel tehlikelere karşı korunmalarını amaçlayan hukuki yaklaşımlar incelenmekte ve daha güvenilir bir çevrimiçi ortam için öneriler sunulmaktadır. Çalışmanın amacı; günümüzde çocukların dijital dünyada karşı karşıya kaldıkları mağduriyetleri ve bu durumun beraberinde getirdiği riskleri anlamak, bu riskleri etkili bir şekilde azaltmak ve çocukların çevrimiçi ortamlarda daha güvenli bir yaşam sürmelerini

sağlamak üzerine katkılar sağlayabilmektir. Bahse konu noktalara odaklanan bu çalışma, çocukları dijital risklerden korumak adına daha etkili stratejilerin belirlenmesi ve bu konudaki farkındalığın artırılması, gelecek nesillerin çevrimiçi dünyada sağlıklı ve güvenli bir şekilde büyümelerine katkıda bulunabilme amacı taşımaktadır.

Çalışmada, uluslararası ve ulusal düzeydeki literatür, sistemli bir şekilde taranarak çocukların çevrimiçi ortamda karşılaştıkları tehlikeleri anlamaya ve bu tehlikelere karşı geliştirilen hukuki yaklaşımları analiz etmeye odaklanılmaktadır.

İlk olarak, internetin çocuklar üzerindeki etkileri ele alınacak ve devamında çevrimiçi ortamda ortaya çıkabilecek risk türleri incelenecektir. Ardından, çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası hukuki dayanaklar ile yaklaşımlar detaylı bir şekilde irdelenecektir. Bu çalışma, çocukların çevrimiçi ortamda güvenliğini artırmak amacıyla kullanılan hukuki araçları anlamak ve değerlendirmek isteyen araştırmacılara ve eğitimcilere yöneliktir. Çalışmanın kapsamı; çocukları çevrimiçi tehlikelerden koruma konusundaki önemli hukuki yaklaşımları anlamayı hedeflemektedir.

1. İNTERNETİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Günümüzde, internetin çocuklar üzerindeki etkileri, özellikle sosyal medyanın yükselişi ile birlikte büyük bir önem kazanmıştır. Çocukların dijital dünyayla erken yaşta tanışmaları, sosyal medyanın onların yaşam biçimini derinlemesine etkilemesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyanın çocuklar üzerindeki etkilerini anlamak ve değerlendirmek hem ebeveynler hem de eğitimciler için kritik bir konu haline gelmiştir (UNESCO, 2016).

İnternet, çocukların yaşamlarını büyük ölçüde etkileyen bir araç haline gelmiştir. Öncelikle, bilgi erişimi ve öğrenme olanakları açısından internet, çocuklara geniş bir bilgi yelpazesi sunarak eğitimlerini desteklemektedir. Ancak, bu eğitici içeriklerin yanı sıra, internet; aynı zamanda çocukları zararlı içeriklere veya bağımlılık yapıcı oyunlara yönlendirebilecek bir platform olarak da karşımıza çıkmaktadır (American Psychological Association, 2023). Sosyal bağlantılar ve iletişim konusunda internet, çocukların arkadaşlarıyla daha kolay bir şekilde etkileşim kurmalarını sağlarken, çevrimiçi tehlikelere yani zararlı içeriklere maruz kalmalarına ve bağımlılık geliştirmelerine neden olabilmektedir (Bessant, C., 2018: 13).

Çocukların interneti güvenli bir şekilde kullanabilmeleri için toplumun birlikte çalışması ve farkındalığın artırılması büyük önem taşımaktadır (ITU, 2020). Bilinçli bir internet kullanımı; ebeveynlerin, eğitimcilerin ve toplumun ortak çabalarıyla mümkün olabilecektir. Bu çabalar ile çocukların interneti güvenli ve bilinçli bir şekilde kullanmalarını sağlayarak onların sağlıklı bir dijital dünyaya entegre olmalarına yardımcı olunacaktır (Bessant, C., 2018: 5). Bu noktada ebeveynler ve eğitimciler; çocuklara, internet kullanımı konusunda rehberlik etmeli ve çeşitli güvenlik önlemlerini alarak çevrimiçi ortamdaki hukuka aykırı ve zararlı içeriklerden çocuklarının korunmalarını sağlayacaklardır (OHCHR, 2021).

2. SOSYAL MEDYANIN ÇOCUKLAR ÜZERİNDE ETKİLERİ

Sosyal medyanın birincil etkilerinden biri, çocukların sosyal ilişkilerinde meydana gelen değişikliklerdir (Sistek-Chandler, 2012: 81). Sosyal ağ platformları aracılığıyla gerçekleşen çevrimiçi iletişim, çocukların sosyal becerilerini şekillendirip, geliştirirken; yüz yüze iletişim becerilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Archer, C., 2019: 53). Sosyal medyanın sunduğu anlık iletişim imkanları, çocukların duygusal zenginliklerini anlamalarını zorlaştırmakta, bu da empati eksikliği gibi sorunlara yol açmaktadır. Sosyal medyanın çocuklar üzerindeki etkileri, sosyal ilişkilerinde meydana gelen belirgin değişimlerle öne çıkmaktadır (Mangold ve Faulds, 2009). Dolayısıyla; sosyal medyanın çocuklar üzerindeki etkileri, sosyal becerilerin zayıflaması ve duygusal gelişimde eksiklikler gibi olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilmektedir (Boyd ve Ellison, 2008).

Sosyal medyanın çocuklar üzerindeki etkilerini anlamak ve yönetmek için etkili stratejiler geliştirmek büyük önem taşımaktadır. Ebeveynler, çocuklarına dijital ortamlarda nasıl güvenli hareket edeceklerini öğretmeli ve çocuklarının online etkileşimlerini düzenli olarak takip etmelidirler. Aynı zamanda eğitim kurumlarının da öğrencilere dijital ortamlarda nasıl güvenli hareket edeceklerini öğretmeli ve çocuklarının online etkileşimlerini düzenli olarak takip etmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda, eğitim kurumları da öğrencilere dijital okuryazarlık konusunda rehberlik etmeli ve çevrimiçi etkileşimlerin olumlu bir şekilde yönetilmesine destek olmalıdırlar (Unicef, 2017).

Sosyal medya aynı zamanda çocuklara kültürel çeşitlilik, farklı dildeki içeriklere erişim, çocukların dünya genelindeki çeşitli kültürleri keşfetmelerine ve sosyal olmalarına olanak tanımaktadır (European strategy, 2022). Aynı zaman-

da; eğitici içeriklere kolayca erişim, eğitici videolar, interaktif oyunlar ve diğer öğretici içeriklerle birlikte, çocukların bilgi birikimlerini artırmalarına yardımcı olmaktadır. Önemli olan sosyal medyanın kullanılmaması değil; sosyal medya kullanımını sırasında ebeveynlerin içerikleri kontrol ederek ve bilinçlendirilerek kullanımının sağlanması olacaktır (Albayrak, 2020: 1221).

Sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte, çocuklar zamanlarını etkili bir şekilde yönetmede güçlük çekerken, özellikle aşırı kullanım ile birlikte; eğitim çalışmalarına ayrılacak zaman, fiziksel aktiviteler ve gerçek dünya etkileşimleri için yeterli zaman kalmamaktadır. Bu durum da dijital bağımlılık tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır (Yılmaz ve Güney, 2021: 488). Bununla birlikte; çocukların sosyal medya etkileşimleri, anonimlik ve uzaktan kolay iletişim imkanları nedeniyle siber zorbalığı ve buna bağlı olarak psikolojik problemleri de beraberinde getirmektedir (European strategy, 2022). Öte yandan, çocuklarının sosyal medyada mahremiyetlerini korumamanın tehlike arz ettiğinin farkında olmamaları sonucu bu bilgilerin kötü niyetli kişilerin eline geçme riski de artmaktadır. Ayrıca, sosyal medyanın aşırı kullanımı, odaklanma problemlerine ve sosyal izolasyon gibi olumsuz sonuçlara da sebep olabilmektedir (Steinberg, S. B., 2017: 839).

Tüm bunların sonucunda, sosyal medya çocuklar üzerinde hem tehdit hem de fırsat barındıran bir ortam sunmaktadır. Ebeveynler ve eğitimciler, çocukları bu dijital dünyada korumak ve onlara olumlu deneyimler sunmak için aktif bir rol oynamalı, dijital okuryazarlık ve güvenli internet kullanımı konusunda bilinçlendirmeyi teşvik etmelidir (Unicef, 2017).

3. İNTERNET ORTAMINDA GÖRÜLEBİLEN BAŞLICA RİSK TÜRLERİ

Çocuklar, çevrimiçi içeriğin hem tüketicisi hem de üreticisi olup, bazıları riskli ve zararlı olan davranışlara karşı merak geliştirmektedir. Çevrimiçi ortamda çocukların karşılaşılabileceği en yaygın riskler; yalan haberler ve yanlış bilgilerin yayılması, siber zorbalık, uygunsuz içeriklerle karşılaşma, radikalleşme (aşırılılaşma), çevrimiçi bakım, çocukların cinsel istismar içeriklerine maruz kalması, gizlilik ihlali ve kimlik hırsızlığı, aşırı ekran süresi ve cinsel içerikli mesajlaşma şeklinde sıralanabilmektedir (Unicef, 2017).

Çocukların çevrimiçi güvenliği; yalan haberler ve dezenformasyon, siber zor-

balık ve siber saldırılar, çevrimiçi radikalleşme ve uygunsuz içerik gibi önemli risklerle karşı karşıya olduğu günümüzde büyük bir endişe kaynağıdır. Çocuklar, internet üzerinde yanlış bilgilere ve dezenformasyona, psikolojik veya cinsel zorbalık içeren siber saldırılara, uygunsuz ve konusu suç teşkil eden içeriklere maruz kalabilmektedirler (Unicef, 2021). Bahse konu riskler, çocukların zihinsel ve duygusal sağlığını ciddi şekilde etkilemekte ve güvenli bir çevrimiçi deneyim yaşamalarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenlerle; eğitimcilerin, ebeveynlerin çocuklara çevrimiçi güvenlik konusunda bilinçli olmaları ve çocuklara potansiyel risklerle mücadele kapsamında destek sağlamaları oldukça önemlidir (ITU, UNESCO: Broadband Commission. 2019). Ayrıca; çocukların güvenilir bilgilere erişmelerini sağlamak ve çevrimiçi ortamda güvenli bir ortam oluşturmak için çeşitli önlemler alınması gerekmektedir (ITU, 2020).

Dünyadaki mevcut durumda, çocukların çevrimiçi güvenliği ve potansiyel risklerle mücadelede bir dizi önlem ve strateji uygulanmaktadır. İnternet kullanımının aşırılığa kaçtığı günümüzde; hükümet düzenlemeleri ve yasal çerçeveler, uluslararası iş birliği ve sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonu, teknoloji şirketlerinin önlemleri, ailelerin bilinçlendirilmesi, eğitim kurumlarının programları gibi uygulamalar, çocukların daha güvenilir çevrimiçi deneyim yaşamaları için mevcut durumda alınan önlemlerdir (UNESCO, 2016).

Dijital dünyadaki potansiyel risklerden çocukları korumak için dünya genelindeki uygulamalara ek olarak; eğitimcilere, öğretmenlere, çocuk ve gençlerle çalışanlara; yaş grubu, yaşanılan bölge durumu, inanış ve kültüre göre farklılaştırılmış eğitimler verilerek çocuğun risklerle mücadelesinde destek sağlanmalıdır. İnternete erişimde güvenlik duvarları üzerinden ebeveyn kontrolünün yanı sıra, okul veya eğitim kurumlarındaki teknolojik ve dijital imkânlar dâhilinde uygunsuz içeriğe erişimi engelleyecek önlemler almaları ve dünya genelinde uygunsuz içerikle mücadelede teknolojiyi ve yasal çerçeveyi daha kapsamlı hale getirilmesi amaçlanmalıdır.

4. ÇEVİRİMİÇİ ORTAMDA ÇOCUK İSTİSMARIYLA MÜCADELEDE ULUSLARARASI TEDBİRLER

İnternet ortamında çocukların maruz kaldığı suçlarla mücadele noktasında, teknik imkanlar doğrultusunda uluslararası alanda farklı uygulama biçimleri ve konusu suç teşkil eden içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi ted-

birlerine yönelik çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bu bağlamda; uluslararası alanda çevrimiçi çocuk istismarı genel anlamda önemli bir suç olarak kabul edilmekte ve bu suçla mücadelede hızlı tedbirler alınması oldukça önemli bir husus olarak görülmektedir. Örneğin; Fransa'da, internet ortamında meydana gelen suçlarda internette ifade özgürlüğünü garanti altına almaktan sorumlu bağımsız bir idari makamın gözetimi altında içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi tedbirlerinin uygulanacağı karma sistem öngörülmüştür (Fransa Dijital Ekonomi Kanunu, 2004). ABD gibi ülkelerde ise; internet aktörlerinin herhangi bir idari/adli karar olmaksızın çevrimiçi çocuk istismarı ve çocuk pornografisinde kendiliğinden özel sorumlulukları söz konusu olmaktadır (ABD Çocukları İnternette Koruma Kanunu, 2000).

İnternet içerik düzenlemelerinde uluslararası iş birliği önemli bir yere sahiptir. Bu iş birliklerinden bir tanesi de INHOPE (International Association of Internet Hotlines)'dur. INHOPE, internet içerik ihbarlarını almakta, içeriği incelemekte, içeriğin nerede barındırıldığını tespit etmekte, ülke içinde barındırılan içerikler için adli mercilere, bazı ülkelerde yasal düzenlemelere bağlı olarak içeriğin çıkarılması için yer sağlayıcılar ve söz konusu internet sitesi ya da içeriklerin erişime engellenmesi için erişim sağlayıcılara durumla ilgili bilgi vermektedir (Bozkurt, 2012: 61).

Birliğin üyeleri şu an için 40 ülkede faaliyet gösteren 52 ihbar merkezinden oluşmakta ve çocukların cinsel istismarı ve ırkçılık ile ilgili yasa dışı içeriklerle internet ortamında mücadele etmekte ve bu konuda üye ülkelerle ortak hareket etmektedir. Türkiye'den BTK Bilgi İhbar Merkezi İhbarWeb de 18/05/2011 tarihinde Litvanya'nın başkenti Vilnius'da gerçekleşen INHOPE Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde INHOPE birliğine üye olmuştur. INHOPE'un Interpol ile iş birliği neticesinde ilgili ihbar Interpol aracılığıyla ülkelerin polis teşkilatlarına iletilebilmektedir. Bunun dışında Interpol konu ile ilgili çalışmalarına çok önceleri başlayarak, iş birliği kapsamında da tüm dünyaya ulaşmaya çalışmakta ve özellikle çocuk pornografisi ile ilgili mücadelesini sürdürmektedir (INHOPE, 2023).

Çevrimiçi çocuk cinsel istismarı ile ilgili olarak kabul edilen kısıtlayıcı tedbirler, teknik imkânlarla ve bu tür tedbirleri emretme yetkisine sahip makama bağlı olarak, suç teşkil eden içeriğin çıkarılmasının yanı sıra erişimin engelleme tedbirlerini de içermektedir. Bu tür tedbirlerin uygulanma biçiminde önemli

farklılıklar olduğu söylenmektedir. Fransa, internet alanında yetkili polis departmanının, internette özgürlüğü garanti altına almaktan sorumlu bağımsız bir idari makamın gözetimi altında, çocuk pornografisine ilişkin cezai suçlarla ilgili sınıcalı içerik için erişimin engellenmesi veya içeriğin çıkarılması önlemleri alabileceği karma bir sistem benimsemiştir (Çakır vd., 2014: 76).

Çocuk istismarıyla mücadelede uluslararası iş birliği, çeşitli platformlar aracılığıyla güçlenmekte ve etkili çözümlerin bulunmasına katkı sağlamaktadır. INHOPE gibi uluslararası organizasyonlar, çocuk istismarı içeriklerinin tespiti ve engellenmesinde önemli bir rol oynayarak ülkeler arası iş birliğini artırmaktadır. Ancak, ülkeler arasında çocuk istismarıyla mücadelede benimsenen stratejilerde önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Her ülke, kendi iç hukuki düzenlemelerine uygun olarak çeşitli tedbirler almakta ve çocukları koruma yolunda özelleşmiş stratejiler geliştirmektedir (INHOPE, 2023).

Çocuk istismarıyla mücadelede, özellikle ABD gibi ülkelerde, internet aktörleri önemli bir sorumluluk üstlenmektedir. Bu sorumluluk, yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda sektör içindeki etik standartların vurgulanmasıyla da desteklenmektedir. İnternet şirketleri, çocuk istismarı ve çocuk pornografisiyle mücadelede kendiliğinden özel sorumluluklar alarak, çocukların çevrimiçi ortamda güvenli bir şekilde bulunmalarına katkı sağlamaktadır. Yasal düzenlemeler ile alınan tedbirlerin tek başına yeterli olmayacağı kullanıcıların da internetin bilinçli ve güvenli kullanımı konusunda farkındalıklarının artırılması gerektiği bilinciyle birçok ülkede bilinçlendirme çalışmalarına öncelik verilmektedir (Çakır vd., 2014: 74).

Bu kapsamda; Avrupa'da bilinçlendirme çalışmaları daha çok iş birliği çalışmaları ve Çocuklar için Daha İyi Bir İnternet (Better Internet For Kids) Programı ekseninde devam etmektedir. ABD de Google, Apple ve Microsoft gibi bilişim firmalarının birçoğu çocuk ve ailenin çevrimiçi ortamda korunmasına dair bilinçlendirme ve farkındalık merkezleriyle iş birliği çalışmaları yapmakta ve içerikler üretmektedirler (Çubukcu vd., 2013: 6).

ABD'de bilinçlendirme çalışmaları daha çok 'dijital vatandaşlık ve dijital okur-yazarlık' kavramları üzerinden ilerlemektedir. Google ve Microsoft bu konuda içerikler üretmekle birlikte çevrimiçi ortamda sunulan pozitif içerikler ve e-öğrenme modülleri üzerine Commonsense Media ve i-SAFE gibi kuruluşlar, dijital vatandaşlık eğitim materyalleri hazırlayarak bu materyaller çeşitli okulla-

rın ders müfredatlarına adapte edilmektedir. Bu materyaller, internetin güvenli kullanımını, dijital iletişim, siber zorbalık, internette gizlilik, dijital itibar ve bilgi okur-yazarlığı gibi konu başlıklarını kapsamaktadır (Better Internet for Kids, 2020).

Avrupa'da ise bilinçlendirme çalışmaları daha çok INSAFE (European Safer Internet Network) ağı çerçevesinde yürütülmektedir. INSAFE de INHOPE gibi Avrupa Birliği destekli Güvenli İnternet Programı çerçevesinde sivil inisiyatif olarak kurulmuştur. Bugün INSAFE, 27'si Avrupa Birliği ülkelerinde, İzlanda, Norveç ve Rusya'da dâhil 30 Güvenli İnternet Merkezi'ni kapsamaktadır (Bayzan, 2014: 525). Güvenli İnternet Merkezleri'nin birçoğu bilinçlendirme merkezi ve yardım merkezlerinden oluşmaktadır. Bilinçlendirme merkezleri çocuklara, gençlere, ebeveynlere ve öğretmenlere internette nasıl güvenli kalacakları yönünde bilgi ve tavsiyeler vermekte, yardım merkezleri de çocuk ve gençlerin çevrimiçi ortamda karşılaştıkları problemlere ilişkin çözüm yöntemleri sunan bir yapıda çalışmaktadır. Ayrıca, INSAFE ağı tarafından her yılın şubat ayında organize edilen Güvenli İnternet Günü (GİG) 2004 yılından bu yana dünyada 130'dan fazla ülkede kutlanmaktadır. Ülkemizde de 2010 yılında Güvenli İnternet Günü etkinlikleri yapılmaya başlanmıştır (Better Internet for Kids, 2020). Ayrıca ülkemizde bu konuda yapılan çalışmalara INSAFE sayfasında da yer verilmektedir.²

Yasa dışı içeriklerle mücadelenin yanı sıra internet kullanıcılarının zararlı olarak adlandırdığımız negatif internet içeriğinden korunmasında üç temel önlemden bahsedebilmektedir. Bunlar; kullanıcı cihazlarına yüklenen filtreleme programları, Türkiye özelinde kullanılmakta olan ve erişim sağlayıcılar tarafından ücretsiz olarak sunulmakta olan merkezi bir filtreleme sistemi olarak da adlandırabileceğimiz Güvenli İnternet Hizmeti (GİH) ve son olarak da internetin güvenli kullanımına yönelik farkındalık oluşturma ve bilinçlendirme çalışmalarıdır.

Her ne kadar filtreleme ve içeriğe erişimin engellenmesi önleyici bir tedbir olsa da bunları aşma yöntemleri de bulunduğundan kesin bir çözüm değildir. İnternetin zararlı içeriklerine ve risklerine karşı başta çocuklar olmak üzere toplumun bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Önleyici tedbirleri kullanmakla birlikte bilinçlendirme çalışmalarıyla bu konuda toplumda bir kültür oluşmasını sağlamak en önemli çözümlerden biridir.

2 Güvenli İnternet Günü detayları için bakınız: <https://www.saferinternetday.org/web/turkey/sid> (23.11.2023)

5. ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNDE ÇEVİRİMİÇİ KORUMA: ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik internet ortamına müdahaleler cezai yaptırımları ile birlikte önleyici tedbirler ve bilinçlendirme programlarıyla da desteklenmektedir. Çocukları internet ortamındaki risklere karşı koruma amacı güden yasal düzenlemeler, toplumun genel güvenliği ve çocukların sağlıklı gelişimi için önemli bir rol oynamaktadır (OHCHR, 2021).

5.1 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (Convention on the Rights of the Child, UNCRC) (ÇHS) çocukların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal, sağlık ve kültürel haklarını belirleyen uluslararası bir insan hakları sözleşmesi olup küresel etkilere sahiptir. Bu sözleşme; ulusal mevzuata göre daha erken yaşta reşit olma yaşı elde edilmediği sürece, çocuğu on sekiz yaşın altındaki herhangi bir insan olarak tanımlamaktadır (Unicef, 2021).

BM tarafından kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocukların korunmasına yönelik uluslararası alanda kabul gören temel bir metindir (Cocukhaklari, 2011).³ Türkiye'nin 14/09/1990 tarihinde imzaladığı bu sözleşme, 27/01/1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca BM, sözleşmenin çocukların cinsel istismarı ve sömürülmesi alanlarındaki uygulamasını daha etkin bir hale getirmek amacıyla 25/05/2000 tarihinde Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolü kabul etmiştir⁴. Bu Protokolü Türkiye 08/09/2000 tarihinde imzalamış ve 09/05/2002 tarih ve 4755 sayılı Kanun ile uygun bulunan Protokol Türkiye için 28/06/2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Unicef, 2021).

Yargıtay, çocuk pornografisi ile ilgili kararlarında “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Protokole” atıfta bulunarak uyuşmazlıkların çözülmesinde fayda-

3 Sözleşme, kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşının altındaki tüm bireyleri sözleşmenin uygulaması bakımından çocuk olarak kabul etmektedir. Sözleşme, çocuklara yaşam, kendi ad ve kimliğine sahip olma, kendi ailesi tarafından yetiştirilme gibi temel haklar ile ve her türlü istismardan ve sömüründe korunma gibi hakları tanımaktadır. Devletleri çocukların menfaatine en uygun yasal, idari, sosyal ve eğitimsel tedbirleri almakla yükümlü kılan Sözleşmeye detaylı olarak bakmak için bakınız (Cocukhaklari, 2011).

4 Protokol, Birleşmiş Milletlerin 25 Mayıs 2000 tarih 54/263 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilmiş ve 18 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol, suçların tanımını, devletlerin bu suçlarla mücadeleye ilişkin uluslararası iş birliğini, devletlerin yargılama yetkisini, suçluların iadesini ve ceza yargılamasında gözetilmesi gereken ilkeleri düzenlemiştir. Protokolün tam metni için bakınız: (Cocukhaklari, 2011).

lanılmaktadır. Konuyla ilgili diğer uluslararası nitelikteki sözleşme ise, Avrupa Konseyi'nin Siber Suçlar Sözleşmesidir⁵ (Siber Suçlar Sözleşmesi, m.9 f.2) (Coe, 2011). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile paralel olarak anılan Sözleşmenin 9'uncu maddesine göre çocuk, "18 yaşından küçük kişi" olarak tanımlanmıştır. Aynı maddenin ikinci fıkrasında; "bilgisayar sistemleri üzerinden çocuk pornografisinin dağıtılmasını, üretilmesini, sunulmasını, erişim sağlanmasını, yayılmasını ve her türlü çocuk pornografisi içeriğinin bilgisayar sisteminde ya da bilgisayar verilerinin saklandığı herhangi bir cihazda bulundurulmasını" yasaklamaktadır.

Dünya çapında çocuklara yönelik istismar ve istismarın önlenmesine yardımcı olmak amacıyla, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2000 yılında ÇHS'ye ilişkin iki ihtiyari protokol kabul etmiştir:

- Çocuk Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisine İlişkin İsteğe Bağlı Protokol⁶
- Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılımına İlişkin İsteğe Bağlı Protokol⁷

2014 yılında ise; çocukların şikâyetlerini doğrudan Çocuk Hakları Komitesine iletilmesine olanak tanıyan iletişim prosedürlerine ilişkin üçüncü bir ihtiyari protokol kabul edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan komite, bağımsız uzmanlardan oluşturulmuş olup aynı zamanda yukarıda sözü edilen protokollerin de uygulanmasını denetlemektedir.

Her yetişkinin, çocukların kendilerini ifade etme, iletişim kurma ve eğitim alma haklarını güvence altına alma sorumluluğu olduğu açıktır. İnternetin çocuklar için giderek daha kullanışlı hale gelmesiyle birlikte, çocukların dijital ortamlarla ilgili haklarının korunması da büyük önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi; çocuk haklarını koruma sözü vermektedir. Bu kapsamda; biri (ABD) dışındaki tüm eyaletler bu belgeyi onaylamıştır ve dolayısıyla yasal olarak bu belgeye tabi olmaktadır (ITU, 2020). Sözleşme, çocukların⁸ kim olduğunu, haklarını ve hükümetlerin sorumluluklarını açıklamaktadır. Bu sözleşme kapsamında tüm çocukların haklarının birbiriyle bağlantılı olduğu,

5 Türkiye, 10/11/2010 tarihinde Sözleşmeyi imzalamış; ancak henüz onaylamamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun elli dördüncü oturumunun A/RES/54/263 sayılı kararı: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-salechildren-child> (22.11.2023)

6 Genel Kurul kararı A/RES/54/263: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optionalprotocol-convention-rights-child-involvement-children> (22.11.2023)

7 20 Kasım 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 44/25 sayılı kararı: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (22.11.2023)

8 ÇHS'de çocuklar 18 yaşın altındakiler olarak tanımlanmaktadır.

tüm hakların eşit derecede önemli olduğu ve çocuklardan asla alınamayacak haklar olduğu ifade edilmektedir. Sözleşmede yer alan dört genel yol gösterici ilke şunlardır:

- “Hiçbir çocuğa her ne sebeple olursa olsun haksızlık yapılmamalıdır.”
- “Yetişkinler karar verirken kararlarının çocukları nasıl etkileyeceğini düşünmelidirler. Tüm yetişkinler çocuklar için en iyi olanı yapmalıdır.”
- “Her çocuğun hayatta kalma hakkı vardır. Hükümetler çocukların hayatta kalmalarını ve mümkün olan en iyi şekilde gelişmelerini sağlamalıdır.”
- “Çocuklar kendilerini etkileyen konularda özgürce görüşlerini belirtme hakkına sahiptir. Yetişkinler çocukları dinlemeli ve ciddiye almalıdır.”

Çocukların, çocuk haklarının yorumlanmasına ve uygulanmasına rehberlik etmektedir (BM 25. Genel Yorumu, 2021). Ayrıca; ÇHS’ de belirtilen tüm hakların çevrimiçi dünyada da geçerli olduğunu tanımlanmaktadır. Bu kapsamda; ayrımcılık yapmama hakkı yani taraf devletlerin tüm çocukların dijital ortama kendileri için anlamlı olacak şekilde eşit ve etkili erişime sahip olmalarını sağlamasını gerektiğini; dijital ortamın sağlanması, düzenlenmesi, tasarlanması, yönetimi ve kullanımına ilişkin tüm eylemlerde her çocuğun yüksek yararı temel düşüncesi olması gerektiğini; dijital cihazların kullanımı zararlı olmaması ve çocuklar arasındaki veya çocuklarla ebeveynleri veya bakıcıları arasındaki kişisel etkileşimlerin yerini almayacak şekilde olması gerektiğini; çocuklar, dijital ortamın kendilerini etkileyen konularda seslerinin duyulması açısından kendilerine çok önemli fırsatlar sunması gerektiği hususlarında sözleşme ile birlikte önemli haklar sunulmaktadır (BM 25. Genel Yorumu, 2021).

Teknolojinin bu denli gelişmesi ile birlikte; gizlilik hakkı daha da önem arz eder hale gelmektedir. Çocukların mahremiyetine yönelik tehditler; kamu kurumları, işletmeler ve diğer kuruluşlar tarafından veri toplanması ve işlenmesinin yanı sıra kimlik hırsızlığı gibi suç teşkil eden faaliyetlerden de kaynaklanmaktadır (OHCHR, 2021). Çocukların kendi faaliyetleri ve aile üyelerinin, akranlarının veya diğer kişilerin faaliyetleri, örneğin; görüntülerinin çocuğa zarar vermek isteyen ebeveynler veya yabancılar tarafından paylaşılması, onları riske atabilmektedir. Sözleşme kapsamında yer alan taraf devletlerin; mahremiyet ve veri koruma mevzuatını düzenli olarak gözden geçirmesi ve uygulamaların çocukların mahremiyetinin kasıtlı ihlallerini veya kazara ihlallerini önlemesini sağlaması gerekmektedir (Unicef, 2021).

5.2 BM 25 Sayılı Genel Yorumu

Çocuk Hakları Komitesi⁹, 2021 yılında çocukların dijital haklarının korunmasına ilişkin rehberlik sağlamak üzere dijital ortamdaki çocuk haklarına ilişkin 25 sayılı Genel Yorumu¹⁰ kabul etmiştir (Unicef, 2021). Çevrimdışı dünyada olduğu gibi dijital ortamda da her çocuğun haklarına saygı duyulmalı, korunmalı ve hakları yerine getirilmelidir. Dijital teknolojilere anlamlı erişim, çocukların medeni, siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal haklarının tümünü hayata geçirmelerini desteklemektedir. ÇHS, çocuk haklarının genel ilkeleri olarak kabul edilen 54 maddeden oluşmaktadır.

Tablo 1. Çocuk Hakları Sözleşmesinin Genel İlkeleri

AYRIMCILIK YAPMAMA	Taraf Devletlerin tüm çocukların dijital ortama kendileri için anlamlı olacak şekilde eşit ve etkili erişime sahip olmalarını sağlamasını gerektirmektedir.
ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI	Dijital ortamın sağlanması, düzenlenmesi, tasarlanması, yönetimi ve kullanımına ilişkin tüm eylemlerde çocuğun yüksek yararı öncelikli olarak dikkate alınmalıdır.
YAŞAM, HAYATTA KALMA VE GELİŞME	Dijital cihazların kullanımı zararlı olmamalı ve çocuklar arasındaki veya çocuklarla ebeveynleri veya bakıcıları arasındaki kişisel etkileşimlerin yerini almamalıdır.
ÇOCUKLARIN GÖRÜŞLERİNE SAYGI	Taraf Devletler, dijital ortama ilişkin çocuk haklarına ilişkin mevzuat, politika, program, hizmet ve eğitimler geliştirirken tüm çocukları dahil etmeli, onların ihtiyaçlarını dinlemeli ve görüşlerine gereken ağırlığı vermelidir.

Kaynak: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (22.11.2023).

BM 25 sayılı Genel Yorumu; dijital ortamdaki çocuk haklarına ve gerçek hayatta olan hakların dijital ortamda da aynı şekilde olması gerektiğini beyan et-

9 Çocuk Hakları Komitesi çalışmaları için bakınız: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc> (22.11.2023)

10 Dijital ortamla ilgili olarak çocuk haklarına ilişkin 25 sayılı Genel Yorum tam metni için bakınız: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-25-2021childrens-rights-relation> (22.11.2023)

mektedir. Çocuklara yönelik şiddet, aile ortamı ve alternatif bakım, özel durumdaki çocuklar, eğitim, oyun, dinlenme hakları bahse konu yorumda oldukça geniş bahsedilmektedir. 2021 yılında çıkan bu yorumla, internet ortamında çocukların haklarına önem verilmesi gerektiği ve ebeveyn, okul, aynı zamanda işletmecilerin ve hükümetlerin de yükümlülüklerinin olduğu vurgulanmaktadır. İşletmeler; çocuk haklarına saygı göstermesi ve çocukların dijital ortama ilişkin haklarının kötüye kullanılmasını önlemesi ve çözüme kavuşturmasının öneminden söz etmektedir.

Bahse konu yorumda; işletmelerin, çevrimiçi ağlarının veya çevrimiçi hizmetlerinin; mahremiyet ve korunma hakları da dahil olmak üzere çocuk haklarının ihlaline veya ihlaline neden olacak veya katkıda bulunacak şekilde kullanılmasını önleme ve çocuklara, ebeveynlere ve bakıcılara hızlı ve etkili çözümler sağlama yükümlülüğü bulunmakta olduğu vurgulanmaktadır (Coe, 2018). Hükümetlerin; işletmelerin uyumluluğunu sağlamak amacıyla mevzuat, düzenleme ve politikaları geliştirmek, denetlemek, uygulamak ve değerlendirmek için gerekli önlemlere ihtiyacı olduğunun; ayrıca, işletmeleri çocukların güvenli ve faydalı dijital faaliyetlerini desteklemek için kamuya açık bilgi, erişilebilir ve zamanında tavsiyeler sağlamaya teşvik etmeleri gerektiği ifade edilmektedir (OHCHR, 2021).

Livingstone ve Stoilova (2021), çevrimiçi riskin iki değişken çerçevesinde çeşitli boyutları tanıyan bir sınıflandırmasını önermekte olup bunlar; çocuğun dijital ortamdaki konumu ve riskin doğası kavramlarıdır. Bunlardan ilki; potansiyel tehdidin kaynağıyla ilgiliyken, “4C”ler olarak nitelendirilen “içerik, iletişim, davranış ve sözleşme” kavramlarından biri olarak tanımlanmaktadır. “4C” nin, çocuklara yönelik farklı çevrimiçi risk tiplerini kategorize eden çeşitli kavramsal çerçevelerden biri olarak anlatılmaktadır (ITU, 2020). 4C sınıflandırması aynı zamanda saldırgan, cinsel ve değer riskleri arasında da ayırım yapmakta olup çocukların karşılaşabileceği çeşitli risklere ilişkin dengeli bir bakış açısının korunmasına yardımcı olmaktadır (Livingstone ve Stoilova, 2021).

Çocukların çevrimiçi ortamda korunmasında en önemli hususlardan birisi olan mahremiyet kavramı; BM Özel Raportörü'nün mahremiyet hakkına ilişkin raporu¹¹; çocuklar için tasarım ve varsayılan olarak yüksek düzeyde mahremiyet gerekliliğini ve çocuğun yüksek yararı ilkesini yinelemektedir. Çocukların Dijital

11 Raporun tamamını incelemek için bakınız: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-privacy> (22.11.2023)

Haklarına İlişkin Küresel Gizlilik Meclisi Kararı¹²; çevrimiçi hizmet sağlayıcıların, çocuğun yüksek yararını gözetmeyi ve çocuk haklarına saygıyı hizmetlerin tasarımına entegre etmesi gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda; AB Genel Veri Koruma Yönetmeliği'nde (GDPR)¹³, “Çocuklar, kişisel verilerinin işlenmesiyle ilgili riskler, sonuçlar ve güvenceler ile hakları hakkında daha az farkında olabilecekleri için, kişisel verileriyle ilgili olarak özel korumayı hak etmektedirler.” şeklinde ifade edilmiş olup, çocuklara ilişkin verilerin gizliliğinin oldukça önemli olduğu ve yüksek koruma gerektiği savunulmaktadır.

Çevrimiçi hizmetlerin kendi organizasyonlarını, ürünlerini ve çocuklara sundukları risk profilini etkileyebilecek özellikleri değerlendirme sorumluluğu olması gerektiği, hizmetin amacı ve iş modeli, kapsamı ve özellikleri, hizmetin risk profilini oldukça değiştirecektir. Birleşik Krallık'ın; çevrimiçi içeriklerin denetlenmesi üzerine çalışan kamu otoritesi Ofcom'un

(İletişim Ofisi) araştırmasının da belirttiği gibi; ağ oluşturmayı, popülerliği ve virallliği teşvik eden tasarım özellikleri, bilhassa riskli olarak nitelendirilmekte olup aşağıda yer verilmiştir (Ofcom, 2023):

- **Hızlı/grup ekleme:** Başkalarıyla bağlantı kurmayı veya başkalarının onlarla bağlantı kurmasını kolaylaştıran özellikler.
- **'Kabul edilme' eksikliği:** Çocukların ağlara eklenmesine veya çevrimiçi ağlarındaki kişilerle grup sohbetlerine reddetme seçeneği olmadan eklenmesine olanak tanıyan özellikler.
- **Öneri algoritmaları**
- **Sonsuz kaydırma gibi sürtünmeyi azaltan özellikler**
- **Popülerlik/değer metrikleri:** Değeri ölçen veya bağlayan ve aynı zamanda beklenti oluşturan özellikler çevrimiçi ortamda daha riskli davranışları teşvik edebilir.
- **Yetersiz yaş güvencesi**
- **Herkese açık profiller**

12 Kararın tam metni için bakınız: https://edps.europa.eu/system/files/2021-10/21-10-25-gpa-resolution-childrendigital-rights-final-adopted_en.pdf (20.11.2023)

13 GDPR tam metni için bakınız: <https://gdpr-info.eu/> (20.11.2023)

- **Çapraz platform hareketi:** Güvenlik önlemlerinin farklı olabileceği durumlarda çocukların bir platformdan diğerine geçmesini kolaylaştıran özellikler.

Çocuğun cinsel (istismarı ve) istismarı içeriği (CSAM) kavramına gelindiğinde ise; bir çocuğa yönelik cinsel taciz içeren ve/veya sömürücü eylemleri temsil eden içeriği ifade etmektedir (ITU, 2020). Bu suç tipine; yetişkinler tarafından çocuklara yönelik cinsel istismarın kaydedildiği içerikler de dahil olmakta olup, müstehcen davranışlara dahil olan çocukların görüntüleri ve çocukların cinsel organlarına ilişkin içerikler de dahil olmaktadır.

İnternet raporlama yardım hatları; herhangi bir kişinin veya kurumun yasa dışı veya zararlı olabilecek içerikleri bildirebilecekleri portallardır (Child helpline international, 2023). Bu portallar; çocukların cinsel istismarına yönelik içerikleri, çocukların cinsel amaçlarla yetiştirilmesini, yasa dışı uyuşturucu satan siteler vb. ile ilgili yasa dışı içerikleri bildirmek için oluşturulmuştur. İhbarlar, yardım hatlarına isimsiz olarak gönderilebilmekte ve eğitilmiş analistler tarafından incelenerek kategorilere ayrılmakta ve gerektiğinde kolluk kuvvetlerine bildirilmektedir (ITU, 2020).

Ulusal bir çocuk yardım hattı, çocuklara yönelik şiddetin bildirilmesinde ve mağdurlara gerçek zamanlı yardım sunulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Child helpline international, 2023). Eğitilmiş çocuk yardım hattı danışmanları, çocuk mağdurlara anında ve çoğunlukla hayat kurtarıcı yardım sağlayabilmektedir. Bu durum, ulusal çocuk yardım hatlarının tanıtılmasının ve ülkedeki her bireyin erişimine açılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Ulusal çocuk koruma stratejisinin bir parçası olarak bu raporlama sistemi, danışmanlık ve geri bildirim mekanizmaları, çok disiplinli hizmet sağlayıcılarla bağlantılı olarak çocuklara yönelik çevrimiçi şiddete ilişkin raporlar alabilmesini gerektirmektedir (Child helpline international, 2023).

Çocuklara karşı çevrimiçi suçlara ilişkin yönlendirme mekanizmaları, ulusal çocuk koruma sistemlerine entegre edilerek kolluk kuvvetlerinin yanı sıra internet servis sağlayıcılarına da sorumluluk yüklemesi gerekmektedir (ITU, 2020).

5.3. Lanzarote Sözleşmesi

Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)¹⁴; çocukların cinsel sömürü ve cinsel istismara karşı korunmasına yönelik kapsamlı bir uluslararası hukuki belge niteliği taşımaktadır (Coe, 2007). Lanzarote Sözleşmesi, temel anlamda çocukların çevrimiçi ve çevrimdışı ortamda istismarını önleme, koruma ve soruşturma ilkelerine bağlı olarak hareket etmektedir. Bu sözleşmeye göre;

- Çocuklar cinsel sömürü ve cinsel istismarın riskleri konusunda bilinçlendirilmeli ve kendilerini koruma konusunda güçlendirilmelidir.
- Çocuklarla temas halinde çalışan kişiler taranmalı ve eğitilmelidir.
- Cinsel suçlulara (hükümlü veya potansiyel) yönelik müdahale programları veya tedbirleri düzenli olarak izlenmelidir.
- Çocuk istismarı içerikleri ilgili olarak, bu tür içeriklerin üretilmesi, sunulması, dağıtılması, bulundurulması ve çevrimiçi olarak görüntülenmesi Sözleşme'ye göre suç sayılacaktır (Lanzarote, 2007).¹⁵

Çevrimiçi bakım (online grooming); cinsel amaçlı çevrimiçi bakım (çocukların cinsel amaçlarla baştan çıkarılması veya kışkırtılması), cinsel teması kolaylaştırmak için internet veya diğer dijital teknolojilerin kullanımı yoluyla bir çocukla ilişki kurma ve geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (ITU, 2020). Suçluların motivasyonu öncelikle çocuklara yönelik cinsel ilgileri veya maddi kazanç olmaktadır. Cinsel bakım; kişisel bilgisayarlar ve dizüstü bilgisayarlar, tabletler ve cep telefonları aracılığıyla erişilebilen e-posta, anlık mesajlaşma uygulamaları, sosyal ağ siteleri, sohbet odaları, çevrimiçi oyun siteleri, fotoğraf paylaşım siteleri ve flört uygulamaları aracılığıyla gerçekleşebilmektedir (Coe, 2007). Gelişen teknoloji ve kötü niyetli kullanıcıların, suçlulara bir kişilik yaratabilecekleri ve bazı durumlarda ilişkiye cinsel bir unsur katmadan önce kolayca güven kazanabilmeleri için gerçek yaşlarını ve kimliklerini maskeleyebilecekleri bir platform sağlayarak genç mağdurları çevrimiçi cinsel aktiviteye katılmaya ikna ederek cinsel istismarda bulunmaya zorlayabilecekleri zemini hazırlamaktadır (Better Internet for Kids, 2020).

14 Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin tam metni için bakınız: <https://rm.coe.int/168046e1de> (21.11.2023)

15 Lanzarote Sözleşmesi, Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin kısa ifadesi olup Avrupa Konseyi Sözleşmeleri, Council Of Europe, Avrupa Konseyi Sözleşmeler Dizisinde yayımlanmakta olup Resmî Gazete hükmündedir.

Çocuklara yönelik cinsel istismarın canlı yayını ise genellikle internet üzerinden “akış” yoluyla izleyicilere aktararak, verilerin anında izleyiciye iletiildiği ve izleyicinin kötüye kullanım meydana gelirken izleyebileceği ve etkileşime geçilebileceği bir düzen bulunmaktadır. Kötü niyetli izleyiciler için önemli olanın, hiçbir dosya indirilmediği için internet içerik akışının kullanılan cihazda hiçbir iz bırakmadığı maksadıyla çocuğun cinsel istismarına ilişkin yayın olarak nitelendirilmemektedir (ITU, 2020). Bu canlı yayını; aynı zamanda “isteğe bağlı çocuk cinsel istismarı” olarak da adlandırılabilir.

Cinsel amaçlı çevrimiçi bakım, son dönemde oldukça önemli bir husus olup çevrimiçi ortamda çocukları hedef alan cinsel suçluların artan eğilimini yansıtmak amacıyla Lanzarote Sözleşmesi'ne dahil edilmiştir (Better Internet for Kids, 2020). Bu sözleşme; mağdurların reşit olma yaşına ulaştıktan sonra dava açılabilmesi için ülkelerden çocuklara yönelik cinsel suçlara ilişkin zamanasımı sürelerini uzatmalarını talep etmektedir. Aynı zamanda tüm ülkelerde etkili, orantılı ve caydırıcı bir cezalandırma sisteminin uygulamaya konmasını sağlayacak ortak kriterler oluşturulmakta ve yurt dışında işlenmiş olsa bile bir vatandaşın bir suçtan dolayı kovuşturulması olasılığını öngörmektedir (sınır dışılık ilkesi) (Coe, 2007). Lanzarote Sözleşmesinin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için ulusal ve uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi esastır. Sözleşme; ulusal düzeyde etkili, koordineli ve kapsamlı, bölgelerde entegre politikaların benimsenmesinin ve uygulanmasının önemini vurgulamaktadır (Unicef, 2021).

Çocukların Her Türlü Çevrimiçi Sömürü ve İstismardan Korunmasına İlişkin ASEAN Bildirgesinde (ASEAN, 2019)¹⁶; tüm ASEAN¹⁷ üye devletlerinin aktif olarak çocukları korumaya yönelik yasaları güçlendirmeye, yasaların uygulanmasını geliştirmeye, çocuk mağdurların yardıma erişebilmesi için sistemlerin mevcut olmasını sağlamaya çalıştığı ve riskleri azaltmak için hem çocuklar hem de bakıcıları için dijital okuryazarlığı desteklediği bir şekilde kabul edildiği belirtilmektedir (ASEAN, 2019).

Dijital ortamda çocuk haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve yerine getirilmesine yönelik yönergelerden bir diğeri ise; Bakanlar Komitesinin CM/Re-

16 ASEAN Bildirgesinin tamamına ulaşmak için bakınız: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/3-Declaration-on-the-Protection-of-Children-from-all-Forms-of-Online-Exploitation-and-Abuse-in-ASEAN.pdf> (22.11.2023)

17 ASEAN: (Association of Southeast Asian Nations) Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'dir. ASEAN'ın, kurucu üyeleri Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur'un yanı sıra Brunei, Vietnam, Laos, Kamboçya ve Myanmar olmak üzere toplam 10 üyesi bulunmaktadır.

c(2018)¹⁸ sayılı Tavsiye Kararıdır (Coe, 2018). Dijital ortamda çocuk haklarına saygı gösterilmesi, bu hakların korunması ve yerine getirilmesine yönelik ilkeler, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 4 Temmuz 2018 tarihinde kabul edilmiştir (Coe, 2018). Bu yayın, Avrupa Konseyi'nin tüm üye ülkelerine yönelik tavsiyeleri içermektedir. Bunu, temel ilkeler ve haklar, dijital ortamda çocuk haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve yerine getirilmesine yönelik operasyonel ilkeler ve önlemler, ulusal çerçeveler ve uluslararası iş birliği ve koordinasyon konularında devletlere rehberlik edecek yararlı, tematik olarak yönlendirilmiş bölümler izlemektedir (Coe, 2018).

Çevrimiçi ortamda çocuklara yönelik cinsel istismar içeriklerine (CSAM) karşı mücadeleye öncülük eden yardım hattı olan INHOPE; konusu suç teşkil eden içerikleri ve faaliyetleri küresel ölçekte bildirmekte yükümlü olmaktadır. Bunun yanı sıra; Interpol ICSE veritabanı¹⁹, cinsel istismar ve sömürünün çocuk mağdurlarını tespit etmek, kurtarmak ve yeniden toplumla buluşturmak için kolluk kuvvetlerinin uzmanlaşmış bir platformu olarak nitelendirilmektedir (Interpol, 2018). Çocuklara karşı çevrimiçi suçların sınır ötesi soruşturmasını kolaylaştırmak için kolluk kuvvetleri arasında uluslararası iş birliği olarak ifade edilmektedir.

6. TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN ÇEVİRİMİÇİ KORUNMASI

Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte çocukların çevrimiçi ortamlarda güvenliğini sağlama ihtiyacı, önemli bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda; ülkemizde "İnternet Kanunu" olarak adlandırılan 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, internet ortamındaki içerikleri düzenlemeyi ve denetlemeyi amaçlayan kapsamlı bir mevzuat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kanun, sadece genel internet kullanıcılarını değil, aynı zamanda çocukları da korumaya yönelik özel hükümleri içermektedir. Çocukların dijital dünyada güvenliğini sağlamak amacıyla kanun kapsamında çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır.

18 Avrupa Birliği Bakanlar Komitesinin CM/Rec(2018)7 sayılı Tavsiye Kararı tam metni için bakınız: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808b79f7#:~:text=Children%20should%20be%20provided%20with,is%20gender%20and%20culture%20sensitive.> (22.11.2023)

19 Uluslararası Çocukların Cinsel İstismarı veritabanı hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <https://www.interpol.int/Crimes/Crimes-against-children/International-Child-Sexual-Exploitation-database> (23.11.2023)

6.1. 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

5651 Sayılı Kanun'un 8 ve 8/A maddeleri çerçevesinde, çocukların cinsel istismarını içeren içeriklerin internet ortamında yayılmasını önlemek adına sıkı düzenlemeler getirilmiştir (5651 sayılı Kanun, m.8). Bu düzenleme, çocukları cinsel istismara karşı koruma altına almayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak; çocukların maruz kaldığı zararlı içeriklere karşı mücadelede etkin bir rol oynamak amacıyla 5651 Sayılı Kanun'un çeşitli maddeleri güncellenmiş ve çocukları koruma odaklı hükümler eklenmiştir (7253 sayılı Kanun, m.4).

Ayrıca, çocukları internet üzerindeki tehlikelerden korumak adına 5651 Sayılı Kanun, sosyal ağ sağlayıcılarına önemli sorumluluklar yüklemiştir (7253 sayılı Kanun, m.6 f.1). Bu kapsamda, çocuklara yönelik zararlı içeriklerin önlenmesi için sosyal medya platformlarının daha etkin önlemler alması gerekmektedir. Bu önlemler, çocukları cinsel istismar, şiddet veya diğer zararlı içeriklerden korumayı hedeflemektedir. Bu Kanun'un çocukları korumaya yönelik getirdiği düzenlemeler, internetin hızla gelişen ortamında çocuk güvenliğini sağlamak adına önemli adımlardır.

6.2. 5651 Sayılı Kanun'un Amaç ve Kapsamı

Ülkemizde, TCK'nın "Bilişim Alanında Suçlar"ı düzenleyen 243 vd. maddelerinde ticari ve mali yönden işlenen suçları düzenleyici, 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu gibi özel nitelikli Kanunlarla, toplumu ahlâki ve ruhsal yönden etkileyen zararlı neşriyatla mücadele edilmesini, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile de aile içi şiddeti durdurma, özellikle kadını ve çocukları korumayı ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile de korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasını amaçlayan hükümler konulmuştur (Özen vd., 2011: 220).

Ancak; bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler nedeniyle söz konusu düzenlemeler, "internet ortamında" yapılan ve içerikleri suç teşkil eden yayınların önlenmesinde yetersiz kalmıştır. İnternet ortamında işlenen suçların artması ve bu suçların işlenmesindeki kolaylığa rağmen, yürürlükteki kanunların yetersizliği, kanun koyucuyu bu konuda yasal düzenleme yapmaya zorlamış ve kanun koyucu tarafından yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme, "5651 sayılı Kanun"

dur (Kılınç, 2016: 120).

Belirtmek gerekir ki; bu Kanun ile esasen yeni bilişim suçları kategorisi oluşturulmamaktadır (Özen vd., 2011: 53). 5651 sayılı Kanun özel nitelikli bir kanun olup Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna (BTK) belirli görevler yüklemiştir. Bu kapsamda; internet içerik düzenlemelerine yönelik işlemler esas olarak bu Kanun çerçevesinde yürütülmektedir.

5651 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce; mahkemeler genel hükümlerden hareketle erişimin engellenmesi kararları verebilmekteydi. Erişimin engellenmesine yönelik idari tedbir kararlarının özel bir Kanun ile yasal bir zemine oturtulması, hukuk devleti açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Kılınç, 2016: 122). 5651 sayılı Kanun; suçun ve suçlunun gelişen bilişim teknolojilerini bir truva atı gibi kullanarak, Anayasa'nın özel olarak korunmasını öngördüğü, başta aile, çocuklar ve gençler olmak üzere belirli sosyal kesimlere yönelik suçların kolayca işlenmesini önleyici özel bir kanun mahiyetindedir.

Kanun'un amacı ve kapsamı; içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları ile internet ortamında işlenen belirli suçlarla içerik, yer ve erişim sağlayıcıları üzerinden mücadeleye ilişkin esas ve usûlleri düzenlemektir (5651 sayılı Kanun, m.1).

6.3. 5651 sayılı Kanun ve Güncel Düzenlemeler

İnternetin; kendine özgü, hızlı gelişen, çok boyutlu/aktörlü, dinamik ve uluslararası dağıtık yapısı nedeniyle internet içeriğine yönelik yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, 5651 sayılı Kanuna ilişkin güncelleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 5651 sayılı Kanun'da, 2020 yılında yapılan düzenlemelere ilaveten 18 Ekim 2022 tarihli ve 31987 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 13/10/2022 tarihli ve 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile çocukların korunmasına yönelik çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Sosyal ağ sağlayıcılara, çocukların sosyal ağlarda daha etkin korunması amacıyla çocuklara özgü ayrıştırılmış hizmet sunma konusunda gerekli tedbirleri alma ve kullanıcı haklarının korunmasına yönelik, BTK tarafından yapılacak kullanıcı haklarına ilişkin düzenlemelere uyma yükümlülüğü getirilmiştir.

Diğer taraftan; 13/10/2022 tarihli ve 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Ka-

nunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 5651 sayılı Kanun'un ek 4'üncü maddesine eklenen yedinci fıkra uyarınca tüm sosyal ağ sağlayıcılara, çocuklara özgü ayrıştırılmış hizmet sunma konusunda gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu çerçevede, anılan yükümlülüğe ilişkin olarak 01/04/2023 tarihli ve 32150 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sosyal Ağ Sağlayıcı Hakkında Usul ve Esasların 14'üncü maddesinde "Çocuklara Özgü Ayrıştırılmış Hizmet Sunulması" detaylandırılmış ve;

(1) Sosyal ağ sağlayıcı, çocuklara özgü ayrıştırılmış hizmet sunma konusunda gerekli tedbirleri alır.

(2) Sosyal ağ sağlayıcı çocuk olduğu anlaşılabilen kullanıcılara sunulan içerik, reklam ve diğer hizmetlerde;

- a) Çocuğun yaşı,
- b) Çocuğun üstün yararının gözetilmesi,
- c) Çocuğun fiziksel, psikolojik ve duygusal gelişiminin korunması,
- ç) Çocuğa yönelik cinsel istismar ve ticari sömürü risklerinin önlenmesi,
- d) Çocuğa ait kişisel verilerin korunmasında yüksek düzeyde gizlilik ayarları ile asgari düzeyde veri işlenmesinin sağlanması,
- e) Sözleşme, kullanıcı ayarları ve veri politikaları gibi hususların çocuğun anlayabileceği şekilde sunulması hususlarını dikkate alır." hükmü yer getirilmiştir.

6.4. Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve Erişimin Engellenmesi Tedbiri

5651 sayılı Kanun'un "Erişimin Engellenmesi Kararı ve Yerine Getirilmesi" başlıklı 8'inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinin; ikinci sırasında yer alan "Çocukların Cinsel İstismarı" suçu, TCK'nın 103'üncü maddesinin birinci fıkrasında suç olarak tanımlanmaktadır

(5651 sayılı Kanun, m. 8 f. 1(a)). Ailenin ve gençliğin korunması temel amacıyla hazırlanan 5651 sayılı Kanun bu suça ilişkin içeriklerin internet ortamındaki yayınlarla yayılmasını önlemek amacıyla bu suçu bir erişim engelleme sebebi olarak kabul etmiştir.

5237 sayılı TCK'nın 6'ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde ise; "çocuk henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi olarak" tanımlanmaktadır. Anılan Kanun; erişkin kişilere karşı işlenen cinsel dokunulmazlık ihlallerini cinsel saldırı olarak, çocuklara karşı işlenen ihlalleri ise çocukların zayıflıklarını göz önüne alarak cinsel istismar olarak nitelendirmiştir.

TCK suçu fiili yönden incelerken, 5651 sayılı Kanun suçun internet ortamında önlenmesini amaçlamaktadır. Çocukların cinsel istismarı suçunu ikiye ayırmak gerekirse; ilk olarak, birinci fıkrada tanımlanan cinsel nitelik taşıyan herhangi bir davranışın 15 yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte bu davranışların hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı işlenmesi halidir. İkinci durum ise, cinsel nitelik taşıyan davranışların 15 yaşını tamamlamış ancak cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başkaca bir sebeple fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği olmayan çocuklar üzerinde işlenmesi halidir (Kılınç, 2016: 124).

Katalog suçlarıyla ilgili erişimin engellenmesi kararları; 8'inci maddede düzenlenmiş olan suçlara yönelik erişimin engellenmesi kararları kural olarak adli merciler tarafından alınır ancak çocukların cinsel istismarı suçunda adli mercilerin kararına gerek olmaksızın BTK Başkanı tarafından, kendiliğinden erişimin engellenmesi kararını vermektedir (5651 sayılı Kanun, m.8).

5651 sayılı Kanun kapsamında, internetin düzenlenmesi ve zararlı içeriklerle mücadele etme amacıyla çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu kanun, internet aktörleri ve paydaşlarla iş birliği içinde çalışarak, internetin yasa dışı ve zararlı içeriklerle mücadele edilmesine odaklanmıştır. Aynı zamanda, dünya genelindeki benzer uygulamalardan örnek alınarak, internetin güvenli kullanımını sağlamaya ve bilişim şuurunu geliştirmeye yönelik bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları da gerçekleştirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk istismarıyla mücadelede, çocukların dijital ortamda güvenli bir şekilde büyümelerini sağlama çabaları giderek artmaktadır. Günümüzde çocuklar, internet aracılığıyla geniş bir bilgi yelpazesine ulaşabilmekte, eğitim imkânlarından faydalanabilmekte ve kültürel etkileşimlere katılabilmektedir. Ancak, bu dijital olanaklar çocukları potansiyel tehlikelere karşı savunmasız bırakabilmektedir. Bu bağlamda, uluslararası iş birliği ve etkili bilinçlendirme stratejileri, çocukları çevrimiçi risklere karşı korumanın ve güvenli bir dijital ortamda gelişmelerini sağlamanın önemli birer unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Çocukların dijital ortamda korunması, yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda etkili eğitim programları ve bilinçlendirme faaliyetleriyle mümkündür. Hukuki düzenlemeler, çocukları dijital tehlikelerden korumada temel bir dayanak oluştururken, eğitim ve iş birliği gibi faktörler de bu süreci desteklemektedir. Ebeveynlerin, öğretmenlerin, teknoloji şirketlerinin ve hukuki otoritelerin işbirliği, çocukların çevrimiçi güvenliğini artırmak için kilit bir unsurdur. Çocuk istismarıyla mücadelede uluslararası standartların belirlenmesi, bilinçlendirme stratejilerinin etkili bir şekilde geliştirilmesi ve internet aktörlerinin sorumluluklarının güçlendirilmesi, çocukların dijital dünyada sağlıklı bir şekilde gelişmelerini temin etme noktasında kritik bir önem taşır. Bu bağlamda, çocukları dijital ortamda koruma çabalarının artırılması ve daha etkili stratejilerin benimsenmesi, çocukların güvenli dijital gelişimini sağlamaya yönelik önemli adımları içermektedir.

Makalede; çocukları dijital ortamda korumanın zorluklarına ve çözüm yollarına odaklanılmıştır. Bu noktada, açık iletişim kanallarının sıkı tutulması, çocuklarla güvenli internet kullanımı konusunda sürekli bir diyalog içinde olunması, çocukların rahatsız edici durumlarla başa çıkabilme becerilerinin geliştirilmesi ve ailelerle bilinç seviyesinin paylaşılması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, eğitim kurumlarının siber zorbalık politikaları oluşturması, e-güvenlik müfredatının geliştirilmesi ve çocukların güvenliğini sağlamak için eğitici rehberler hazırlanması gibi somut adımların atılması gerektiği ifade edilmiştir.

Ailelerin, çocuklarına çevrimiçi ortamda kişisel bilgilerini paylaşmamaları, tanımadıkları kişilerle iletişim kurmamaları ve rahatsız edici durumlarla karşılaştıklarında yetişkinlere başvurmaları gerektiği konusunda eğitim vererek bilinçli ve güvenli internet kullanım alışkanlıklarını çocuklarına kazandırmaları,

çocukların dijital dünyada kendilerini korumaları için şarttır. Bu kapsamda; çocukların çevrimiçi ortamda korunması, bireylerin ve toplumun sorumluluğunda olan kritik bir mücadele konusu olduğundan, bilinçli ebeveynlik, etkili eğitim ve toplumsal dayanışma ile çocukların dijital dünyanın risklerinden korunması ve onlara güvenli bir çevre sunulması gerekmektedir.

Bu bağlamda; çocukların dijital çağda korunması için teknolojik gelişmelerin ve ortaya çıkan uygulamaların hep güncel kalması gerektiği, adli ve idari makamlarla ve internet servis sağlayıcıların arasında doğrudan işbirliği olması gerektiği, sosyal medya şirketlerinin çocukları tek, homojen bir grup olarak ele alan bir yaklaşım benimsememesi gerekliliği, çocukların birbirlerinden farklı yönlerini hesaba katarak stratejik planlar uygulanması gerektiği, şikayet ve ihbar mekanizmalarının bireysel olarak veya toplu olarak haklarının ihlal edildiğine inanan çocukların tazminat isteyebileceği ve ihlali hızlıca durdurabileceği bir araç haline gelmesi gerektiği üzerine öneriler sunulmaktadır.

Tüm bu önerilerin yanında; mahremiyet ve kişisel veriler hususunda da çocukların kişisel verilerinin nasıl toplandığı, ifşa edildiği, kullanıma sunulduğu veya başka bir şekilde kullanıldığı hususlarında bilinçlendirilmesi; yanlış bilgi ve dezenformasyonla başa çıkma direncini artırmak için bilgiyi eleştirel bir gözle değerlendirme yeteneklerinin geliştirilmesini sağlamak; sosyal medya şirketlerinin çocuklara özel kısa bilgilendirmeler içeren animasyon tanıtımları ile zararlı içerikten kaçınmaları ve karşı karşıya kaldıklarında nasıl mücadele edeceklerine ilişkin projeler geliştirmeleri oldukça önemlidir.

Hükümetler ve ilgili kurumların; çocukların çevrimiçi ortamda korunması ile ilgili olarak, yaş doğrulama mekanizmaları ve istismarcılar için ağır yaptırımlar içeren mevzuat hükümleri geliştirmeleri ve buna yönelik politikalar geliştirerek gelişen çevrimiçi risklere karşı geri kalmamak adına mevzuatın düzenli olarak güncellenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda; hükümetlerin ve ilgili kurumların çocuk istismarıyla ilgili uluslararası iş birliğini geliştirmeleri oldukça önem arz etmektedir.

Öte yandan; eğitim ve farkındalık programlarına yatırım yapılması gerekliliği, kamu özel sektör ortaklıklarının birlikte mücadeleye teşvik edilmesi, sivil toplum kuruluşları ve teknoloji şirketlerinin, sosyal medya platformlarının ve internet servis sağlayıcılarının dahil olmak üzere sektör paydaşları ile iş birliği, çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik etkili stratejilerin geliştirilmesi ve uygu-

lanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Teknoloji hızla gelişmeye devam ederken hükümetlerin, çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik stratejilerinin etkinliğini düzenli olarak değerlendirmesi ve sürekli iyileştirme yaparak ilerlemeleri gerekmektedir. Ebeveynlerin ise, çocukların dijital bağımlılıklardan korumak için internete girdikleri erişim sürelerini kontrol etmesi, içerikleri ve uygulamaları kısıtlayabilen, filtreleyebilen ebeveyn kontrol programlarını kullanması, çocuğun ne yaptığını uzaktayken bile takip etmesi güvenli ortamın inşası için önemlidir.

Sonuç olarak; çocuk istismarıyla mücadelede başarılı olabilmek için teknolojik gelişmelerin güncel tutulması, sektör paydaşları arasında iş birliği, uluslararası düzeyde iş birliğinin güçlendirilmesi ve çocukların dijital okuryazarlıklarının geliştirilmesi gibi çok boyutlu stratejilerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu öneriler, çocukların internet ortamında güvenli bir şekilde büyüme haklarına destek olacak ve çocuk istismarıyla mücadelede daha etkili sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKÇA

04.05.2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 2007, <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5651&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden 20 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

29.07.2020 tarihli ve 7253 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/07/20200731-1.htm> adresinden 20 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

A European strategy for a better internet for kids (BIK+), 2022, <https://digitalstrategy.ec.europa.eu/en/policies/strategy-better-internet-kids> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Albayrak, E. (6.11.2020). Sosyal Medya'da Çocuk Mahremiyeti: Ebeveynlerin Instagram'daki Çocuk Mahremiyetine Bakış Açıları. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Güz:2020/3 s.1211-1226. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1264344> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

American Psychological Association (2023). APA Chief Scientist Outlines Potential Harms, Benefits Of Social Media For Kids. <https://www.apa.org/news/press/releases/2023/02/harmsbenefits-social-media-kids> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Çocukları İnternette Koruma Kanunu (2000), The Children's Internet Protection Act, <https://www.fcc.gov/consumers/guides/childrens-internet-protectionact#:~:text=The%20Children's%20Internet%20Protection%20Act,harmful%20content%20over%20the%20Internet> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Archer, C. (2019), How Influencer 'Mumpreneur' Bloggers And 'Everyday' Mums Frame Presenting Their Children Online, Murdoch University, Australia, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1329878X19828365> adresinden

den 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

ASEAN Bildirgesi. 2019. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/3-Declaration-on-theProtection-of-Children-from-all-Forms-of-Online-Exploitation-and-Abuse-in-ASEAN.pdf> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Kararı, 07.03.2018 günlü ve Rec (2018)2 sayılı Tavsiye Kararı, (Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14 adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Bayzan, Ş. ve Özbilen, A. e-Journal of New World Sciences Academy, NW-SA-Engineering Sciences, 1A0322, 7, (2), 521-531. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/186094> Boyd, D. M. & Ellison, N. B. (2008), Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. Journal of Computer-Mediated Communication, 13, 210–230. <https://scihub.se/http://dx.doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x> adresinden 15 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.

Bessant, C. (2018), Sharenting: Balancing The Conflicting Rights of Parents And Children, Communications Law, 23(1), 7-24 https://infolawcentre.blogs.sas.ac.uk/files/2018/03/Comms_Law_23.1.pdf adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Better Internet for Kids (2020). Insafe Insights On... Online Challenges. <https://www.betterinternetforkids.eu/practice/articles/article?id=6706166> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Bozkurt, A. (2012). Dünyadaki İnternet İçerik Düzenleyici Kuruluşlar, Bunların Uygulamaları ve Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı Örneği, İletişim Uzmanlığı Tezi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Ankara.

BTK (2019). Güvenli İnternet Hizmeti. <https://internet.btk.gov.tr/guvenli-internet-hizmeti> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Child Helpline International (2023). Çevrimiçi ortamda çocuk cinsel istismarı tehdidinin değerlendirilmesi <https://childhelplineinternational.org/assessing-the-threat-of-child-sexualabuse-online/> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

COE (2007). Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi. <https://rm.coe.int/168046e1de> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Çakır, H., Kılıç, M.S ve Diğerleri (2014). Güncel Tehdit Siber Suçlar, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, (2007) Lanzarote Sözleşmesi. <https://rm.coe.int/prems-107219-tur-2576lanzarote-convention-leaflet-a5-web/168098bd18> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Çocuk Hakları (2011). Türkiye Barolar Birliği. https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Çubukcu, A., & Bayzan, S.(2013). Türkiye'de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri, Middle Eastern & African Journal of Educational Research.

European Council (2020). One in five children suffers one or another form of sexual abuse or victimisation during their childhood. <https://www.coe.int/en/web/portal/covid-19-one-in-fivechildren-suffers-one-or-another-form-of-sexual-abuse-or-victimisation-during-their-childhood> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Fransa Dijital Ekonomi Kanunu (2004). 21 Haziran 2004 tarih ve 2004/575 sayılı Kanun. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000801164> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

INHOPE (2023). Avrupa Birliği CSAM Yönetmeliği. <https://www.inhope.org/EN/articles/theeuropean-union-csam-regulation> adresinden 16 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

INHOPE (2023). Kendinizi Çevrimiçi Cinsel İstismardan Korumanın 5 Yolu. <https://www.inhope.org/EN/articles/5-ways-to-protect-yourself-from-sexual-abuse-online> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

INTERPOL (2018). Uluslararası Çocukların Cinsel İstismarı veritabanı. <https://www.interpol.int/Crimes/Crimes-against-children/International-Child-Sexual-Exploitation-database> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

ITU (2020) Guidelines for parents and educators on Child Online Protection. https://8a8e3fface4-4a3a-a495-4ea51c5b4a3c.filesusr.com/ugd/24bbaa_b5fec426d50d4a21b721489099b5781f.pdf adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

ITU (2020). Guidelines for children on Child Online Protection https://8a-8e3fff-ace4-4a3aa495-4ea51c5b4a3c.filesusr.com/ugd/24bbaa_b5fec426d-50d4a21b721489099b5781f.pdf adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

ITU (2020). Guidelines for industry on Child Online Protection <https://www.itu.int/en/mediacentre/Pages/pr10-2020-Guidelines-Child-Online-Protection.aspx#:~:text=They%20highlight%20key%20areas%2C%20such,children%2C%20arers%20and%20educators%20about> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

ITU (2020). Guidelines for policy-makers on Child Online Protection https://8a8e3fff-ace44a3a-a495-4ea51c5b4a3c.filesusr.com/ugd/24bbaa_b5fec426d50d4a21b721489099b5781f.pdf adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

ITU, UNESCO: Broadband Commission (2019). Child Safety Online: Minimizing the Risk of Violence, Abuse and Exploitation Online. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374365> adresinden 22 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

KILINÇ, D. (2016). İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi ve İfade Hürriyeti, Ankara,122.

KÖSE Güven ve ÖZEN Kerem, 2011, İnternet'te Sansür Üzerine Bir Değerlendirme, <http://by2010.bilgiyonetimi.net/bildiriler/kose.pdf>, http://www.bby.hacettepe.edu.tr/ebulten/dosyalar/file/kose_ozen_by2010.pdf adreslerinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Livingstone and Stoilova (2021). The 4Cs: Classifying Online Risk to Children <https://coreevidence.eu/posts/4-cs-of-online-risk> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Mangold, W. & G. Faulds, D. J. (2009). Social Media: The New Hybrid Element Of the Promotion Mix. Business Horizons, 52, 357-365. <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/190.pdf> adresinden 15 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.

OFCOM (2023). Çevrimiçi emniyet riski değerlendirmelerine yönelik hızlı kılavuz. <https://www.ofcom.org.uk/online-safety/information-for-industry/guide-for-services/riskassessments> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

OHCHR (2021). Dijital ortamla ilgili olarak çocuk haklarına ilişkin 25 No'lu Genel Yorum. <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/generalcomment-no-25-2021-childrens-rights-relation> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

ÖZEN, M., BAŞTÜRK, İ, 2011, Bilişim – İnternet ve Ceza Hukuku, Ankara, 111-139.

Sistek-Chandler, C. (2012). Connecting the digital dots with social media and Web 2.0 technologies, Journal of Research in Innovative Teaching, 78-87. <https://www.nu.edu/wpcontent/uploads/2018/11/journal-of-research-in-innovative-teaching-volume-5.pdf> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Steinberg, S. B. (2017), Sharenting: Childrens Privacy in the Age of Social Media, UF Law Faculty Publications, Emory Law Journal, Vol. 66: 839; <https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1796&context=faculty> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

UNESCO (2016). A Teacher's guide on the prevention of violent extremism (2016). https://en.unesco.org/sites/default/files/lala_0.pdf adresinden 20 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Unicef (2021). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları. <https://www.unicef.org/turkiye/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar-%C4%B1.pdf> adresinden 22 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Unicef (2017). Dijital bir Dünyada Çocuklar. https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/SOWC_2017_SUM_TR.pdf adresinden 22 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Yılmaz, D., Güney (22.11.2021). Medyanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Kullanımına İlişkin Öneriler. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 14(4), 486494. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1410190> adresinden 21 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK DERGİ)

CİLT: 2 SAYI: 1 OCAK - HAZİRAN 2024 ISSN:2980-1331 E-ISSN: 3023-4239

STANDARDA ESAS PATENTLER VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARTIŞMALI DÜZENLEMESİ

Muhammet Burak ÖZÇELİK¹

Geliş Tarihi / Received Date: 10.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.07.2024

Review Article / İnceleme Makalesi

Özet

Küresel ekonomide standartların önemi giderek artmakta ve çeşitli endüstri sektörlerinde uygulanan bu standartlar, ürünler arasındaki uyumlu etkileşimi kolaylaştırarak ekonomik üretimin sürekliliğini sağlamaktadır. Standarda esas patentler (SEP), özellikle telekomünikasyon sektörü gibi alanlarda, teknolojik uyumluluğu kolaylaştıran zorunlu unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Makalede, SEP'lerin küresel teknolojik standartlar içindeki yerinin yanı sıra, bu patentlerin pazardaki aktörler üzerindeki etkileri ve Avrupa Birliği'nin yeni düzenlemeleri incelenmektedir. Özellikle Avrupa Birliği'nde sıkça gündeme gelen fikri mülkiyet haklarının korunması ve pazardaki etkin rekabetin tesisi arasındaki dengenin kurulması hususuna işaret edilmekte ve etkin rekabetin tesisi için standarda esas patentlere özgü bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca makalede SEP'lerin lisanslama sürecindeki karmaşık durum ile doğan sorunlar ele alınmakta; SEP'lerin özellikle adil, makul ve ayrımcı olmayan şekilde ifade edilen FRAND şartları altında lisanslanması sürecinin de kimi hallerde uygulamadan kaynaklı sorunlara cevap vermediği tartışılmaktadır. İnceleme, literatür taramasının gerçekleştirilmesi ve Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ile ülkemizde SEP'lere ilişkin verilen emsal niteliğindeki kararların değerlendirilmesi yöntemleriyle yapılmıştır. Bu çerçevede uygulamada karşılaşılan sorunların analizi imkânı ile öğretininin SEP'lere yaklaşımının değerlendirilmesi fırsatı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: SEP, standarda esas patentler, patent, uyumlu çalışma, standartlar.

¹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Avukat, ozcelikburakk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8430-3361

STANDARD ESSENTIAL PATENTS AND THE CONTROVERSIAL REGULATION OF THE EUROPEAN UNION

Abstract

The importance of standards in the global economy is increasing, and these standards, applied across various industry sectors, ensure the continuity of economic production by facilitating harmonious interaction among products. Standard essential patents (SEPs) stand out as essential elements that facilitate technological compatibility, especially in areas such as the telecommunications sector. The article examines the role of SEPs within global technological standards, as well as the impact of these patents on market players and the European Union's new regulations. It specifically highlights the need to strike a balance between protecting intellectual property rights and ensuring effective competition in the market, a topic frequently discussed in the European Union. The article expresses that a specific regulation for standard essential patents is needed to establish effective competition. Additionally, the article addresses the complex issues arising in the SEP licensing process and discusses that the FRAND (fair, reasonable, and non-discriminatory) terms for licensing SEPs sometimes fail to address practical problems. The review was conducted using literature review methods and by evaluating precedent-setting decisions regarding SEPs in the European Union, the United States, and Turkey. In this context, the opportunity arose to analyze the practical problems encountered and to evaluate the doctrine's approach to SEPs.

Keywords: *SEP, standard essential patents, patent, interoperability, standarts.*

GİRİŞ

Teknolojinin istikrarlı bir biçimde ve hızlı gelişimi neticesinde, ürünlerin standartlaştırılması ve belirli normlara bağlanması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Özellikle bilgi teknolojileri alanındaki gelişmeler bu süreci hızlandırmaktadır. Bunun yanı sıra teknolojinin gelişmesi standartlaşmayı teşvik ederken, bu standartlaşma teknolojinin gelişimine de yön vermektedir (de Vries, 2006: 131-132). Bu gelişmelerin ışığında, teknoloji entegre edilmiş ürün ve hizmetlerin uluslararası pazarda serbestçe dolaşımı, uyumlu standartlara ihtiyacı artırmaktadır.

Standartlar, dünya çapında üretilen teknolojik ürünlerin her coğrafyada sorunsuz çalışabilmesi için zorunlu hale gelmiştir. Örneğin, Long Term Evolution (LTE) gibi mobil telefon teknolojilerinde önem arz eden teknolojiler, bu küresel standartlara uygun olarak üretildiğinde, üretim yerinden bağımsız olarak ürünlerin Avrupa'dan Asya'ya kadar geniş bir kullanım alanı bulması mümkündür. Üreticiler için bu durum, farklı pazarlara erişim kolaylığı sağlarken, tüketiciler için de aldıkları cihazların uluslararası düzeyde kullanılabilir olması anlamına gelmektedir.

Standartların belirlenmesi sürecinde ise patentler önemli bir yer tutmaktadır. Belirli bir teknoloji standardını kullanabilmek için bu standarda dahil patentlere ihtiyaç duyulmaktadır. Patent sahipleri, buluşlarının geniş kapsamda kullanılmasını sağlamak amacıyla, bu buluşların standartlara esas patentler (SEP) olarak kabul edilmesi için girişimlerde bulunurlar. Zira teşebbüslerin patentlerinin SEP olarak belirlenmesi, bu teşebbüslere piyasada büyük bir rekabet avantajı sağlamaktadır. SEP'ler sayesinde teşebbüsler patentlerinden, lisanslama yoluyla geniş bir coğrafyada fayda sağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra SEP'ler aracılığıyla pazar entegrasyonunun kuvvetlendirilebileceği de söylenebilir. Zira özellikle tüketicinin korunması, güvenlik gibi sebepler dayanak alınarak geliştirilen standartlarda, o standarda konu ürünler için pazar entegrasyonunun geliştiği söylenmektedir (Dolmans, 2002: 165-166).

SEP'ler teknolojik uyumluluk ve ürünler arası entegrasyon konularında büyük faydalar sağlamış olsa da pazar üzerinde çeşitli olumsuz etkileri de bulunmaktadır. SEP'lerin potansiyel zararları, SEP konusu patentlerin pazar üzerinde oluşturabileceği tekeli yapılar ve lisanslama süreçlerindeki karmaşıklıklardan kaynaklanmaktadır. Özellikle, aşağıda detaylı olarak inceleneceği üzere SEP'lerin lisanslanmasında adil, makul ve ayrımcı olmayan (FRAND) şartlarının belirsizli-

ği, anlaşmazlıklara ve hukuki ihtilaflara yol açabilmektedir. Bu sorunlar, teknoloji pazarındaki rekabeti olumsuz yönde etkileyebilmekte ve kimi hallerde yenilikçi gelişmelerin önünü keserek, tüketicilere sunulan ürün ve hizmet çeşitliliğini sınırlandırabilmektedir.

SEP'lerden kaynaklanan bu endişelerin giderilmesi amacıyla Avrupa Birliği (AB) Komisyonu tarafından SEP'ler incelenmiş ve bu konuya ilişkin hem bir etki değerlendirme raporu hem de bu rapor neticesinde bir Tüzük tasarısı sunulmuştur. Tasarı ile SEP'lerin işleyişi sürecinde şeffaflığın artırılması ve rekabetçi endişelerin giderilmesine yönelik tartışmalı birtakım düzenlemeler yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında SEP'lerin rekabet hukuku boyutuyla değerlendirilmesi yapılmayacak olup, SEP'ler kapsamında ortaya çıkan sorunlar ile güncel gelişmeler doğrultusunda Avrupa Birliği gündeminde yer alan taslak çalışma incelenecektir.

1. STANDARTLAR

Sanayinin çeşitli alanlarında uygulamayla birlikte standartlar oluşmakta ve bu standartlar küreselleşen ekonomik modelde önemli bir itici güç halini almaktadır (Bera, 2015: 1-4). Bu standartlar sayesinde ürünler arasındaki uyumlu çalışma, etkileşim gibi hususlar sağlanarak ekonomik üretim içindeki süreklilik mümkün kılınmaktadır. Standartlar aynı zamanda farklı teşebbüsler tarafından tasarlanan ve üretilen bileşenlerin ve ürünlerin belirlenmiş bir şekilde birbirleriyle çalışmasına ve iletişim kurmasına olanak tanıyarak (interoperability) piyasada ürün çeşitliliği ile etkin rekabetin sağlanabilmesini teşvik eder niteliktedir. Bu tür etkileşim olanağı sağlayan standartlar ticarete önemli bir yere sahiptir. Zira bu sayede ürünlerin kapsamı kolaylıkla ulusal sınırları aşabilmektedir. Ancak bu standartlara esas olan patentlerden fayda sağlamadan belirli bir standardın korunduğu ürünlerin herkesçe üretilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu standarda uygun ürün geliştirmek isteyen teşebbüslerin bu standart kapsamındaki patentlerden yararlanması gerekmektedir. Örneğin telekomünikasyon sektöründe dünya kadar geçerli olan UMTS teknolojisine (3G) nazaran bugün standart olan ve 4G olarak adlandırılan LTE standardı kullanılmaktadır (OECD, 2014: 11). Dünyanın neresinde üretilirse üretilsin bu standarda uygun üretilen cihazlar dünyanın her yerinde çalışabilir hale gelmektedir. Dolayısıyla bu standart iletişim ağına dahil bir mobil cihaz üretmek isteyen teşebbüsün bu standarda esas patentlerden ya-

rarlanması gerekecektir. Zira standartlaşmanın teşebbüsler açasından esaslı faydalarından birisi küresel ölçekte çalışlabilirliktir.

Belirli bir standardın benimsenmesi hukuki bir zorunluluk olarak da karşımıza çıkabilecektir. Örneğin bir ürünün pazara sunulabilmesi için belirli bir teknik standardı taşıma zorunluluğu gerekebilecektir. Özellikle güvenliğe ilişkin teknik standartlarda karşımıza çıkan bu durumda üretici ürününü pazara sunabilmek için belirli bir standardı taşıdığını ilgili otoritelere sunmak durumundadır (Memiş, 2019: 175-176).

2. STANDARDDA ESAS PATENT

Standardda esas patentler (SEP), belirli bir endüstri standardını uygulamak için zorunlu hale gelen patentler olarak ifade edilebilecektir. Başka bir ifadeyle SEP, sahibi tarafından teknik bir standardın uygulanabilmesi için zorunlu olduğu ilan edilen patenti ifade etmektedir. Bir patentin SEP olabilmesi için, bir standart belirleme kuruluğu (SBK) tarafından geliştirilen bir teknik standardda esas teşkil etmesi gerekmektedir. Bu durum standardın uygulanması için ilgili SEP'ler tarafından korunan buluşların kullanılmasının gerektiği anlamına gelmektedir (Wipusanawan, 2020: 1-3). SEP'ler, özellikle mobil telekomünikasyon sektöründe, karmaşık teknolojilerin uyumluluğunu sağlamak ve cihazların birbiriyle çalışabilirliğini sağlamak için standartlara dayanan patentli teknolojileri korumaktadırlar.

SEP sahipleri, SBK kuralları uyarınca, patentlerini adil, makul ve ayrımcılık yapmamaya yönelik FRAND (fair, reasonable and non discriminatory) şartları altında lisanslama taahhüdünde bulunmaktadırlar. FRAND terimi yerine RAND terimi de "reasonable and nondiscriminatory" (makul ve ayrımcılık yapmayan) eř anlamlı şekilde kullanılmakta olup, Amerika sınırları içinde RAND ifadesi kullanılırken Avrupa Birliği'nde FRAND ifadesi kullanılmaktadır. Ancak, bu yükümlülüklerin ifadesi eř anlamlı şekilde kullanılmakla birlikte bir SBK'dan diğerine farklılık göstermekte ve FRAND'a ilişkin açık bir tanımlama getirilmemektedir (Cotter, 2013: 1-4).

FRAND şartlarının temel hedefi ise patent hakkı sahibinin patent hakkından kaynaklı tekelci yetkisinin belirli bir endüstride standart halini alarak daha da güçlü ve rekabeti sınırlayıcı hal almasının önüne geçmektir (European Commission. Joint Research Centre Institute for Prospective Technological Studies, 2015: 7-12). Zira bir patent hakkı sahibi tekelci yetkisini kullanarak dilediğine lisans ve-

rebilecek dilediğine ise patentli buluşunun kullanımını yasaklayabilecektir. SEP ilan edilen patent durumunda ise patent sahibi teşebbüs pazardaki diğer aktörlere sahip olduğu SEP'i adil, makul ve ayrımcı olmayan şartlar altında lisanslayacağını taahhüt etmektedir.

FRAND şartlarına yönelik yeknesak bir tanımlama belirlenememesi ve bu şartların sınırlarının veya uygulanma alanının kesin şekilde belirtilememesi, FRAND kapsamında tayin edilecek lisans bedelinin yönteminin belirsiz olması gibi sebeplerle SEP sahibi ile lisans almak isteyen teşebbüs arasında lisans ücreti veya şartları konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Bir patentin SEP olabilmesi standardın belirleneceği sektörden ve standart belirleme kuruluşuna göre farklılıklar göstermekle birlikte belir bir yol haritası izlenmektedir.

Örneğin; ETSI (Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü)'de sürecin aşağıdaki şekilde ilerlediği söylenebilecektir (*ETSI, Standards Making Process, 2024*):

1. ETSI, bir teknik alanda yeni bir standart geliştirmeye karar verir.
2. ETSI, üyelerine ve ilgili taraflara çağrıda bulunarak, standarda dahil edilmesi gereken teknolojileri önermelerini ister.
3. ETSI, önerilen teknolojileri değerlendirir ve standart için en uygun olanları seçer.
4. ETSI, seçilen teknolojilerin patentli olup olmadığını kontrol eder. Eğer patentli ise, patent sahibinden standart esaslı patent olarak bildirmesini ve lisanslama şartlarını belirtmesini ister. ETSI, patentlerin ve standarda olan etkilerinin karmaşıklığı, zaman ve maliyet kaygıları gibi nedenlerle, bir patentin veya patent başvurusunun gerçekten esaslı olup olmadığını doğrulamamaktadır. Dolayısıyla SEP'e konu patent kapsamındaki buluşun patentlenebilir olup olmadığı veya patentlenebilir olduğu senaryoda ise bu patentin standarda esas olup olmayacağı hususu beyana dayalıdır (OECD 2014: 10).
5. Patent sahibi ETSI'nin isteğine yanıt verir ve patentini standart esaslı patent olarak kaydettirir.
6. ETSI, standart esaslı patentleri ve lisanslama şartlarını kamuoyuna duyurur.
7. Standart yayınlanır ve uygulanmaya başlar.
8. Standart esaslı patent sahibi, standardı kullanan diğer üreticilerden lisans ücreti talep eder.

Bir patentin standart olması halinde artık o teknik alanda kural olarak patent sahipleri patentlerinin standart olması için çabalamakta SEP'leri kullanan uygulayıcıların rekabetçi fiyatlarla lisans almasını sağlamakta ve böylece standartlara dayalı yenilikleri teşvik etmektir (Tyagi ve Chopra, 2017: 123-125).

3. STANDART BELİRLEME KURULUŞLARI

Standart belirleme kuruluşları belirli bir alanda teknik standartların geliştirilmesi ve uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Esas itibarıyla üç temel işlevinin bulunduğunu söylemek yerindedir. İlk olarak mevcut pazarda yer alan teknolojik gelişmelerin fonksiyonel açıdan farklı kombinasyonları, birbirleriyle çalışabilmesi, iç içe kullanımı gibi alanlarda mühendislik faaliyetlerinin yürütülmesi olarak ele alınabilecektir. Bir diğer işlevi ise standartlaşma işlevidir. Standartlaşma işlevi ile SBK'lar belirli bir teknolojinin ilgili pazarda standart olabileceğine karar verecektir. Bu durum seçilen teknolojiyle rekabet eden ve o teknolojiyi esas almayan alternatif teknolojik seçenekler var olduğu sürece kullanılabilir (Lerner ve Tirole, 2013: 1-2).

Son olarak ise SBK'ların düzenleyici yönü bir işlev olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenleyici olma yönü ile SEP sahiplerinin tekel gücünün sınırlanmasına yönelik FRAND şartları gündeme gelmektedir (Schmalensee, 2009; Swanson ve Baumol, 2005).

Bu işlevleri yerine getirebilmek amacıyla dünya üzerinde farklı konulara yoğunlaşmış birçok standart belirleme kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlara ETSI veya IETF (Internet Engineering Task Force, İnternet Mühendisliği Görev Grubu) örnek olarak gösterilmektedir. Kural olarak SBK'lar patent hakkı sahibi üyelerini lisans vermeye zorlayamamaktadır. Örneğin, bilgi teknolojileri sektörünün önemli bir SBK'sı konumunda bulunan ETSI'nin fikri mülkiyet hakları politikası incelendiğinde, lisans vermeye zorlamaya ilişkin herhangi bir hüküm içermediği görülecektir. Ancak bunun yerine patent hakkı sahibinin bir patenti standart olarak ilan edebilmesi için FRAND şartlarına ilişkin bir taahhütnamede bulunması gerektiği; aksi halde patentin SEP olarak ilan edilmeyeceği ifade edilmektedir (ETSI IPR Policy, 2023). Kaldı ki SEP sahibi kişi FRAND şartlarına uygun taahhütte bulunmama kararı olsa bile, bu durumda söz konusu SEP'inin artık standart olmayacağı anlamına gelmemektedir. Örneğin, ETSI'nin Fikri Mülkiyet Hakları Politikası'nın 8.1. maddesi uyarınca, böyle bir durumda ETSI

Genel Kurulu, alternatif teknik çözümlerin var olup olmadığını inceleyecek; eğer alternatif çözüm bulunmadığına kanaat getirirse, ETSI genel müdürü, SEP sahibinden lisanslamaya ilişkin tekrar karar vermesini rica edebilecektir. Ancak yine de SEP sahibini lisans vermeye zorlayacak bir mekanizma yer almamaktadır.

4. FRAND ŞARTLARI

Patentler SEP olarak kabul edilirken patent hakkı sahipleri de kendilerini, dönülemez bir şekilde lisansları adil, makul (kabul edilebilir) ve ayrımcı olmayan şartlarla kullandırmaya hazır olduklarını beyan etmektedirler. FRAND yükümlülüğüne uyduğu takdirde SEP sahibi kullanılan patenti için lisans bedelini tahsil edebilecektir (Pınar, 2021: 34-38). Diğer teşebbüsler ise FRAND şartlarına uygun olarak SEP'i kendi ürünlerine uygulama imkânı bulacaktır. FRAND şartlarının ne anlama geldiği ve nasıl uygulanması gerektiği, başka bir deyişle FRAND şartlarının neyi kapsadığı, bunların doğası, kapsamı ve sonuçlarının neler olduğu konusundaki anlaşmazlıkların, SEP lisanslamasındaki karmaşıklıkların ana nedenlerinden biri olduğu belirtilmektedir (Colangelo, 2023: 5). Ancak öğretilerde FRAND şartları incelenirken genellikle makul olma ve ayrımcı olmama özelliğine odaklanılmakta, adil olma unsuru ise ikinci plana konulmaktadır (Barazza, 2014: 470-472).

FRAND şartlarının var olma sebebi iki yönlü olarak ele alınmaktadır: (i) bir standartta bulunan esaslı patentin yaygın kullanımının sağlanması; böylece diğer teşebbüslerce standardın kullanımının benimsenmesi, (ii) aynı zamanda standarda esas patent hakkı sahibinin kazandırmış olduğu yeni teknolojiden yeterli ölçüde kazanım elde etmesini sağlamaktır (Geradin ve Rato, 2006: 9). Örneğin, ETSI fikri mülkiyet hakları politikasında, SEP sahiplerinin uygun bir şekilde ödüllendirilmesi gerektiğini belirterek, açıkça “standarda esas patentlerinin kullanımı için uygun ve adil bir şekilde ödüllendirilmeleri gerektiğini” ifade etmektedir (ETSI IPR Policy, 44).

Her ne kadar SBK'lar patent sahiplerinin standartlaşma başvurularında FRAND şartlarına uygun lisanslama yapacaklarına ilişkin bir taahhüt alsalar da genellikle SBK'ların FRAND'ı tanımlamadıkları görülmektedir. Bu durum belirsizlik oluşturması sebebiyle eleştirilse de FRAND şartları açısından bir serbestlik de getirmektedir. SEP'ler konusunda her bir olay özelinde serbest bir tasarrufa ihtiyaç bulunmakta olup, katı tanımlamalara yer vererek standardizasyonun yu-

karıda bahsedilen hedeflerine ulaşmasının önüne engel teşkil edebilecektir. Bu kapsamda FRAND'ı çerçeve niteliğinde bir sözleşme olarak değerlendirmek yerindedir. Bu sayede her bir olay özelinde çerçeve içindeki sübjektif unsurlar şekillenebilecektir (Siebrasse ve Cotter, 2015: 1197-1198).¹

4.1. Adil ve Makul Olma Şartı

FRAND şartları olarak anılan şartlar esasında lisanslama sürecinde adil, makul ve ayrımcı olmayan şartları ifade etmektedir. SEP sahipleri lisans süreçlerini yürütürken patent hakkından kaynaklı tekelci yetkilerini FRAND şartlarına göre lisanslama yapacaklarını taahhüt ederek sınırlandırmaktadır. Bu şartlar içinde adil ve makul olma şartlarının var olmasının temel sebebi hali hazırda patent hakkı ile tekelci bir yetkiye sahip olan kişinin bu patentini standart olarak ilan ettirmeyi başarmasından sonraki pazar konumudur (Pınar, 2021: 36-40). Zira SEP sahibi kişi lisans yapma durumu, lisans ücreti gibi önemli konularda bir hâkimiyet kazanmakta ve bu hakimiyetini kötüye kullanabilecek konumda bulunmaktadır. İşte bu sebeple SEP sahibinin FRAND şartları kapsamında lisans verebilmesi için lisans bedeli adil ve makul olmalıdır. SEP ilan edilirken patent portföyündeki çeşitlilikler, farklı ihtimalleri ortaya çıkarmakta dolayısıyla her bir somut olay özelinde bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Özellikle lisans ücretlerinin belirlenmesinde önem arz etmesi sebebiyle birçok iktisatçı tarafından adil ve makul olma hususu ele alınmış bir konudur (Geradin ve Rato, 2006: 12). Adil ve makul bir ücretin, temel patent sahibinin bir standardın benimsenmesinden önce, yani “ex ante” bir yaklaşımla elde edebileceği ücret olduğu öne sürülmektedir. Bu görüşe göre adil ve makul ücret, patent sahibinin diğer teknolojilerle açık ve önceden rekabet etme yoluyla elde edebileceği lisans ücretini ifade etmelidir (Becker vd., 1999, s. 241). Benzer şekilde FRAND şartlarının temel amacı, SEP neticesinde ortaya çıkan Pazar gücünden faydalanılarak belirlenen lisans bedellerinin önüne geçmek ise o halde FRAND kapsamında belirlenecek lisans ücretinin standart belirlenmeden önceki rekabetçi ortama referansla tanımlanması ve uygulanması daha makbul olarak görünmektedir (Swanson ve Baumol, 2005: 3-7).

Diğer taraftan, lisans bedeli kapsamında belirlenecek ücretin değerlendiril-

¹ Bununla beraber adil ve makul olma şartlarının muğlak olduğu, bir davranışın FRAND kapsamında olup olmadığına yön veren davranışın ayrımcı olmamaya ilişkili olduğuna yönelik de görüşler yer almaktadır (Gilbert, 2011, s. 856-859).

mesinde esas alınacak kriterler hususunda rekabet hukukçuları tarafından ikili bir ayırım ortaya çıkmaktadır (Yeşil, 2017: 49). İlk olarak patentin mevcut standart nezdindeki değerinin ölçülmesi yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntemle göre SEP ile rekabet içindeki alternatif teknolojilerin varlığı durumunda, lisans ücreti bu alternatifler dikkate alınarak değerlendirilmektedir (Siebrasse ve Cotter, 2015: 30-35). Bir diğer yöntem ise standardın lisans alanın ürünleri nezdindeki değerinin dikkate alınarak hesap edilmesidir. Burada teşebbüsün kendi ürünleri, ilgili pazar gibi hususlar nedeniyle SEP'e atfedilen değerden ötürü subjektif olarak farklılaşabilmektedir. İşte bu farklılaşma temelinde bir değerlendirmenin yapılabileceği de ifade edilmektedir (Layne-Farrar ve Wong-Ervin, 2014: 10-12; Yeşil, 2017: 48-50).

4.2. Ayrımcı Olmama

FRAND şartlarının bir diğer unsuru olan “ayrımcı olmama” ise esas itibarıyla lisanslamaya ilişkin müzakerelerde şeffaflığın sağlanmasını hedeflemektedir. Bu sayede SEP sahiplerinin lisans alan teşebbüslerin pazardaki rekabet güçlerini aşırı derecede etkilemeleri ve standartlara erişimin de sınırlanmamasını sağlayacaktır. SEP sahibi şeffaflık içinde, lisans talep eden teşebbüse diğer lisans alanlara kıyasla aynı şekilde davranmak ve bu amaçla, benzeri şekildeki lisans sözleşmesinin şartlarını lisans talep eden teşebbüse de teklif etmek veya eşit olmayan muameleler söz konusu olduğunda ise bu durumun gerekçelerinin kabul edilebilir olduğunu ispat etmek zorundadır (Contreras ve Layne-Farrar, 2017: 186-207).

Bu hususun pratikteki karşılığı ise SEP sahibi, lisans bedellerini belirlerken hangi hesaplama parametrelerini dikkate aldığını ve bedeli nasıl hesapladığını ve dahi -varsa- ilgili sektördeki ticari örf ve adetlerin gereği olan hususları da objektif bir şekilde ve somut olarak göstermesi gerekmektedir. Hesaplanma sonucunda ortaya çıkan lisans bedeli teklifi ne ayrımcı ne de istismar edici nitelikte olmalıdır (Yeşil, 2017: 46-51).

5. SEP'LER İLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

SEP'ler, esasen sektörde belirli bir standardizasyonu sağlamaya yönelik olsa da bir buluş neticesinde doğan patentin standartlaşması süreci, patent hukukundan farklılaşarak standarda esas patentlere özgü birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunları dört temel başlık altında incelemek yerindedir.

5.1. SEP'lerin Patent şartlarını Taşımaması

Standarda esas patentlerde karşılaşılan ilk sorun patentlere ilişkindir. Yukarıda da izah edildiği üzere SBK'lar tarafından bir patentin standart teşkil edip etmediğine yönelik bir değerlendirme yapılmadığı gibi, standarda konu patentin gerçekten patentlenebilir bir buluş olup olmadığına yönelik de bir inceleme yapılmamaktadır. Örneğin IETF'nin standart belirleme sürecine ilişkin politika metni incelendiğinde herhangi bir fikri mülkiyet hakkının varlığına ilişkin değerlendirme yapılma hususunda sorumluluğu bulunmadığını ifade etmektedir (Gross ve Huitema, 1994: 30).

Dolayısıyla SEP bünyesinde yer alan patentlerin esasen bir patent korumasını haiz olup olmadığı belirsizdir. Her ne kadar bu buluşlar patent olarak tescil edilmiş olsalar da bilgi teknolojileri alanında tescil edilen buluşların patent kuruluşlarının incelenmesi de oldukça güç durumdadır. Dolayısıyla esasen patent korumasından yararlanamayacak bir buluş patent olarak tescil edilmekte ve ardından SEP olarak ilan edilebilmektedir.

Uygulamada sıklıkla görülen bir durum ise SEP sahipleri tarafından SEP uygulayıcılarına lisans müzakeresi sürecinde SEP'lere konu patentlere yönelik bir hükümsüzlük davası ikame etmeyeceklerini şart koşmasıdır (Cotter, 2013: 320-330). Standart haline gelen patentlerin pazar kuvveti nedeniyle kullanım zorunluluğu dikkate alındığında SEP uygulayıcıları veya lisanslayanlar kendilerine sunulan bu şartları kabul etmek durumundadır.

5.2. SEP'lerin Standart Olmaması

Karşımıza çıkan bir diğer sorun ise SEP olarak beyan edilen patentin küresel ölçekte pazar uygulamaları ve teknolojik durum dikkate alındığında standarda esas niteliğini haiz bir patent olmaması durumudur. Zira patent sahibi, kendi patentine alternatif ve çok daha elverişli teknik çözümlerin varlığını bildiği halde ticari olarak avantaj elde etmek için kendi patentini standart olarak belirletmeye çalışmaktadır. Başka bir ifade ile, patent sahibi yanlış, yanıltıcı veya eksik bilgi sağlayarak patenti gerçekte bir standart olma imkânı bulunmadığı halde patentinin bir SBK tarafından SEP ilan edilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Nitekim önemli bir SBK konumunda bulunan ETSI de açıkça SEP patentlerinin veya patent başvurularının gerçekten ve potansiyel olarak standarda esas teşkil edip etmediği hususunda bir kesinliğin olmadığını vurgulamıştır (ETSI IPR Policy, 71).

5.3. Patent Tuzağı

Patent tuzağı (patent ambush) SEP olarak ilan edilen patentin işleyebilmesi için başkaca bir patentin de lisansına ihtiyaç duyulması ancak bu patentin SEP olarak ilan edilmemesi durumudur. Kimi hallerde SEP sahibi, SEP'in çalışacağı teknolojiye elzem konumda bulunan patentini gizleyebilmektedir. SEP sahipleri standart belirleme kuruluşlarını bilinçli bir şekilde yanıltarak SEP kapsamında yer alması muhtemel olan kendi patentlerinin SEP olmasının önüne geçmekte ve bu sayede FRAND şartlarının uygulama zaruretinden kaçabilmektedir. Bir başka deyişle patent sahibi patent hakkını piyasadaki gücü nedeniyle kötüye kullanmaktadır. Bu sayede SEP'i kullanan üçüncü kişilerin zaruri olarak SEP olmayan patentlerini de kullanmaları nedeniyle patent haklarının ihlali edildiği gerekçeleriyle dava ikame edebilmektedirler (Waldeck und Pymont vd., 2009: 495-510).

Amerika Birleşik Devletleri Federal Ticaret Komisyonu'nun (Federal Trade Commission, FTC) önüne gelen bir olayda patent tuzakları inceleme konusu olmuştur. FTC'nin 20 Mayıs 1996 tarihli ve C-3658 sayılı dosya kapsamında incelediği olayda (*Dell Computer Corporation v. FTC, Docket C-3658, 1996*) sektörde önde gelen bilgisayar üreticisi olan Dell, bir bilgisayar veri yolu ile ilgili teknolojinin belirli yönlerini koruyan patentlerin sahibi konumundadır. Video Elektronik Standartları Derneği (VESA) tarafından yürütülen standart belirleme sürecine katılımı sırasında, Dell, kendisinden açıklanması istenmesine rağmen, belirlenecek standart için son derece önemli olan patentlerini saklı tutmuştur. Standart yayımlanıp endüstri tarafından uygulandıktan sonra, Dell, SEP dahilinde bulunmayan ancak SEP'in kullanımı için elzem olan patent haklarını uygulama yoluna gitmiştir. FTC'nin konuyu incelemeye alması neticesinde, Dell patentleri uygulamaktan kaçınmayı kabul etmiş ve inceleme neticelenmiştir.

Bu konuda yine önem arz eden FTC nezdinde yürütülen bir dosya kapsamında verilen Rambus kararına da değinmekte fayda vardır (*Rambus Inc. v. JEDEC Solid State Technology Ass'n, 2008*). Bahse konu olay Ortak Elektronik Cihaz Mühendislik Konseyi (Joint Electron Device Engineering Council, JEDEC) tarafından Senkronize Dinamik Rastgele Erişimli Bellek (SDRAM) teknolojisi için bir standart geliştirilmesine ilişkindir. JEDEC mikro elektronik cihazlara yönelik standart belirleyen küresel bir endüstri grubudur. Yeni depolama teknolojilerinin geliştirilmesine odaklanan çip üreticisi Rambus, JEDEC'e katılım sağlamış, standart belirleme süreci boyunca depolama teknolojilerinin standartla ilgili yönleri üze-

rine yeni patent başvuruları yapmıştır. Rambus JEDEC bünyesinde SDRAM'lerin standardının belirlenmesine ilişkin toplantılara katılım aşamasında bu standartla uyum birkaç teknoloji geliştirmiş ve daha sonra SDRAM standardının bir parçası haline gelen bir dizi patent başvurusunda bulunmuştur. Standardın nihai hali neticelenmeden evvel Rambus JEDEC'ten ayrılmış ve toplantılar sırasında aldığı gelecek standart bilgilerine göre patent başvurularını değiştirmiştir.

Standart yayımlandıktan ve şirketler ürünleri buna göre üretmeye başladıktan üç yıl sonra Rambus, Avrupa'da ve ABD'de SDRAM ile ilgili ürünler üreten çeşitli üreticilere karşı patent ihlali davaları ikame etmiştir. Konuyu rekabet hukuku boyutuyla değerlendiren FTC, Rambus'un JEDEC tüzüğü altındaki yükümlülüklerini ihmal ettiğini ve standart belirlendiği zamana kadar, ilgili patentlerini ve patent başvurularını belirtmeden JEDEC toplantılarına katılarak bilgisayar bellek teknolojileri pazarında hâkim konumunu kötüye kullandığını tespit etmiştir (Waldeck und Pymont vd., 2009: 159).

5.4. Patent Bekletmesi Durumu

Son olarak patent bekletmesi (hold-up situation) durumuna da değinmekte fayda vardır. Genellikle, patentin bir endüstri standardının zorunlu teknik özelliklerini kapsadığı ve bu standardın temel patent kullanılmadan uygulanmadığı, patent sahibinin aşırı telif hakkı ücretleri talep ettiği ve bu durumun endüstri standardını ticari olarak engellediği bir durumu ifade etmektedir. Patent bekletmesi, bir şirket veya bireyin, diğer taraflar bu patentlere bağlı teknolojileri uygulamak için önemli yatırımlar yapana kadar gerekli patentleri sakladığı durumda meydana gelmektedir. Yatırımlar yapıldıktan sonra, patent sahibi gerçek bedelin çok üstünde lisans ücretleri talep edebilecek, bu da diğer işletmeleri dezavantajlı bir duruma sokabilecektir (Waldeck und Pymont vd., 2009: 495-500).

Özellikle FRAND şartlarına uygun şekilde belirlenecek olan lisans bedeli miktarında bu durum ehemmiyet arz etmektedir. Bazı teşebbüsler ürünlerinde SEP olan patenti kullanmaya başlamışlarsa bunu fırsat bilen SEP sahibi teşebbüsler bu teşebbüslerden yüksek lisans bedeli isteyebilmektedir. Bu durumda, daha önce yapmış oldukları yüksek yatırım maliyetlerini dikkate alarak SEP'lerin yüksek lisans bedellerine de razı olabilmektedir. Bu şekildeki olaylarda SEP sahipleri, mahkemelerden SEP kullanan teşebbüslere karşı tecavüzün men'i kararlarını yüksek lisans bedelleri almak için kaldıraç olarak kullanmaktadır. AB Komisyo-

nun bu konuya ilişkin özellikle aşağıda izah edilecek olan *Samsung* ve *Motorola* kararları emsal niteliğindedir.

6. SEP'LERE İLİŞKİN ÖNEMLİ KARARLAR

SEP'lere ilişkin yapılan incelemelerin genellikle rekabet hukuku kaynaklı olduğunu söylemek yerindedir. Zira FRAND şartlarından da anlaşılacağı üzere SEP'lerin temel özelliklerinden biri standardizasyonu sağlarken SEP sahibine önemli bir pazar gücü sağlamasıdır. Bu çerçevede SEP sahipleri bir nevi hâkim duruma gelmekte ve incelenen vakıalar rekabet hukuku boyutuyla hâkim durumun kötüye kullanılması alanında değerlendirilmektedir.

6.1. *Motorola Kararı*

Avrupa Birliği Komisyonu 29.04.2014 tarihli ve Case AT.39985 sayılı kararında, Apple'ın üretmiş olduğu iPhone markalı mobil cihazlarda Motorola'ya ait patentlerin lisanssız şekilde kullanıldığı iddiasıyla Motorola tarafından satışın durdurulmasına yönelik mahkeme kararı alınmasını hâkim durumun kötüye kullanılması olarak değerlendirmiştir. Olayda Motorola ETSI tarafından standart kabul edilen GPRS patentine sahiptir.

Yukarıda da izah edildiği üzere ETSI nezdinde yürütülen standart belirleme süreçlerinde, teşebbüslerin iki yükümlülüğe uyması gerekmektedir:

1. Hak sahipleri standarda esas teşkil eden fikri mülkiyet haklarının standart olarak belirlenmesinden evvel, ETSI'yi bilgilendirmelidir.
2. SEP sahibi, SEP'lerini FRAND şartlarına uygun şekilde üçüncü kişilere lisanslamayı taahhüt ettiklerini beyan etmelidir.

Apple 2007 yılında pazarda rekabet edebilmek için Motorola'nın SEP sahibi olduğu GPRS teknolojisi de dahil olmak üzere ilgili tüm telekomünikasyon standartlarını içerik şeklinde telefonlarının üretimini sağlamış ve iPhone markalı ürünlerini piyasaya sürmüştür. Nisan 2011'de Motorola, mahkemeye başvurarak patent hakkına tecavüzün men'ini talep etmiştir. Dava sürecinde Apple, art arda toplam 6 lisans teklifi yapmıştır. Bu teklifleri reddeden Motorola, 2011 yılı sonunda Alman ilk derece mahkemelerinden tecavüzün men'i kararını almıştır.

Ocak 2012'de Motorola mahkeme emrinin gereği için girişimde bulunduğu-

da Apple, altıncı lisanslama teklifinde bulunarak aralarındaki uzlaşmanın sağlanabilmesi için aşağıda yer alan iki şartı da kabul ettiğini beyan etmiştir:

1. İlk şart Motorola'ya fesih hakkının tanınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Apple bahse konu SEP'in geçerli bir SEP olmadığına ilişkin bir itirazda bulunduğu takdirde Motorola'nın SEP'e ilişkin lisans sözleşmesini haklı nedenle feshedebileceğini kabul etmiştir.
2. Bunun yanı sıra Apple, herhangi bir SEP ihlâlinin bulunmadığını ileri sürdüğu diğer Apple marka cihazları da dahil olmak üzere tüm cihazların SEP'i ihlâl ettiğini kabul etmiştir.

Avrupa Birliği Komisyonu yaptığı incelemede patent hakkının sahibine tanıdığı tekелci yetkide patent ve SEP olarak ikili bir ayrıma gitmiştir. AB Komisyonu ilk olarak patent hakkı sahibinin, tecavüz fiili gerđerleřtiđinde bu tecavüzü sona erdirmek üzere mahkeme kararı almasının meşru bir davranış olduğunu ifade etmiştir. Ancak AB Komisyonu, SEP niteliğindeki patentlerin söz konusu olduğu durumlarda bu temel yaklaşımın değişeceğini; zira bir patentin standart olarak belirlenme sürecinde hak sahibinin, SEP'ini FRAND şartlarına uygun lisanslayacağını beyan ettiğini, bu sebeple SEP olan patenlerin sahibi ile SEP olmayan patentlerin sahiplerinin yükümlülüklerinin ve yetkilerinin farklılaştığını ifade etmiştir.

Avrupa Birliği Komisyonu yapmış olduğu değerlendirmede Motorola'nın ilgili teknolojik ürün pazarında hâkim durumda bulunduğunu tespit etmiştir. Komisyon bir SEP sahibinin, FRAND şartları ile lisans talep eden muhatabına karşı yargı yolunu tercih edebilmesinin ancak aşağıda örnek niteliğinde sayılan hallerde mümkün olduğunu ifade etmiştir:

1. Potansiyel lisans alan mali sıkıntı içindeyse veya ödeme güçlüğü çekiyorsa,
2. Potansiyel lisans alan yeterli tazminat yaptırımlarına tabi tutulabileceği bir yargı sistemine tabi değilse, veya
3. Potansiyel lisans alan FRAND şartlarına göre lisans sözleşmesi yapma konusunda isteksizse ve bu nedenle SEP sahibi SEP'inin kullanılmasından ötürü makul bir ücret alamıyorsa dava ikame edebileceği.

Netice itibariyle AB Komisyonu FRAND şartlarına göre kurulmuş bir lisans sözleşmesinde, FRAND şartlarına göre belirlenmiş bir patent ücretini ödemeye

rıza gösteren ve SEP'i ürünlerinde uygulayan üçüncü kişilere karşı, hak sahibinin artık SEP'inin kullanılmasından ötürü makul bir ücret alabilmesi için yargı yoluna giderek men kararı almasına ihtiyacı kalmadığı kanaatine varmış; ve Apple tarafından kabul edilen SEP konusu patentin hükümsüzlüğüne ilişkin davadan vazgeçilmesi ile kullanmama itirazının ileri sürülememesini de rekabet ihlâli olarak değerlendirmiştir.

6.2. Huawei / ZTE Kararı

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 16.06.2015 tarihli ve C-170/13 sayılı Huawei/ZTE kararına konu olayda Huawei, patentlerini SEP olarak 2009'da ETSI'ye beyan ederken FRAND şartlarında üçüncü kişilere lisans vereceği taahhüdünde bulunmuştur. Huawei'nin lisans bedeli talebi ZTE tarafından reddedilmiş ve ZTE yalnızca çapraz lisans (cross-licensing) sözleşmesine razı olacağını beyan etmiştir. Çapraz lisans sözleşmeleri tarafların sahip olduğu bir veya daha fazla patentin konu edildiği ve bahse konu patentler için birbirlerine lisans verdiği bir anlaşma türü olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu durum üzerine Huawei tarafından açılan davaya bakan yerel mahkeme ABAD'a ön karar başvurusu ile Huawei'in açtığı dava yoluyla hâkim durumun kötüye kullanılıp kullanılmadığını sormuştur. Mahkeme kararında SEP sahibinin yükümlülüklerine ilişkin yol gösterici ve oldukça önemli birtakım değerlendirmelere yer vermiştir:

- Başlı başına SEP sebebiyle Huawei'nin hâkim durumda olduğu tespit edilmiştir.
- SEP sahiplerinin SEP elde edebilmek için FRAND şartlarına uygun olarak lisans vereceklerini beyan etmelerinden ötürü pazardaki diğer aktörler nezdinde meşru bir beklenti oluştuğu, bu sebeple de SEP sahibinin lisans vermeyi reddetmesinin hâkim durumun kötüye kullanılması teşkil edebileceği belirtilmiştir.
- SEP sahibi üzerinde bir nevi ihbar külfeti olduğu ifade edilmiştir. SEP sahibi tarafından SEP uygulayıcısına SEP'in uygulandığında dair bir ihbarda bulunması gerekmektedir. Kendisine ihbar yapılan üçüncü kişi FRAND şartlarına göre lisans anlaşmasına hazır olduğunu bildirmekle yükümlüdür. Böyle bir durum gerçekleştiği takdirde SEP sahibi dava aracılığıyla haklarını kullanmak

yerine FRAND şartlarına uygun şekilde lisans sözleşmesi yapmaya yanaşması gerekmektedir.

- Taraflar arasında gerçekteştirilen FRAND şartlarına ilişkin görüşmelerde lisans bedelinin nasıl ve ne şekilde hesaplandığı şeffaf ve denetlenebilir şekilde gerçekteşmelidir. Lisans görüşmeleri taraflar arasında eşit seviyedeki bir muhataplık ilişkisi şeklinde yürütülmelidir.
- SEP uygulayıcısının da ticari örf ve âdet ile dürüstlük kuralına uygun olarak SEP herhangi bir erteleme lisans sözleşmesini ertelemeye yönelik davranışta bulunmaksızın SEP sahibinin lisans teklifine karşılık vermelidir. Gerekli görüldüğü halde SEP uygulayıcısının SEP bedellerine yönelik bir banka teminat mektubu gibi güvence sağlaması gerekebilecektir.
- Taraflar, FRAND şartlarına uygun bir sözleşme akdedemedikleri takdirde lisans bedelinin bağımsız üçüncü taraflarca belirlenmesi hususunda anlaşabilecektir.

6.3. Qualcomm Kararı

SEP'e ilişkin verilen güncel kararlardan biri de Qualcomm'a ilişkin verilen karardır

(Qualcomm, 2019). 21 Mayıs 2019 tarihinde Northern District Court of California'da Amerikan Rekabet Otoritesi (FTC) ile Qualcomm arasında görülen dava konusu olayda, Qualcomm, SEP niteliğini haiz olan modem çiplerine yönelik "Lisans Yoksa Çip Yok (No Licence No Chips)" politikası benimsemiştir. Qualcomm sahip olduğu patentlerin SEP olması sebebiyle SEP'lerin lisanslanmasına muhtaç olan üreticilerden yüksek tutarlarda lisans ücreti talep etmiştir. Qualcomm'un bu politikasına yönelik yapılan değerlendirmede Qualcomm'dan FRAND şartlarına göre lisans talep eden kişilerin taleplerini reddedilmesiyle rekabetçi ortamın önüne geçildiği; üreticilere modem çipi sağlanması konusunda seçeneklerin sınırlandığı; diğer üretici firmaların yeni teknolojileri geliştirme ihtimalinden patent ücretlerine daha fazla ödemeye razı geldikleri, sonuç itibarıyla cep telefonu fiyatlarının yükseldiği sonucuna varılmıştır.

Qualcomm SEP niteliği haiz patentlerini iki ayrı SBK'ya FRAND şartlarına göre lisanslayacağına dair taahhütte bulunmuş olsa da daha sonra lisans vermeyi kesmenin lisans vermekten "çok daha kazançlı" olacağını düşünerek vazgeçme

yolunu seçtiği görülmüştür. Dolayısıyla Mahkeme Qualcomm'un rakiplerine lisans vermeyi reddetmesine yönelik yaptığı savunmaları kabul etmemiştir. Netice itibarıyla Mahkeme Qualcomm'un rekabeti ihlâl ettiği sonucuna vararak FTC'yi haklı görmüştür.

6.4. Vestel / Philips Kararı

Türk Rekabet Kurulunun 26.12.2019 tarihli ve 19-46/790-344 sayılı Vestel v. Philips kararı, SEP'ler aracılığıyla hâkim durumun kötüye kullanılıp kullanılmadığını inceleyen Türk hukukundaki ilk karar niteliğini haizdir. Rekabet Kurumu bünyesinde yürütülen soruşturma, Philips'in standart belirleme kuruluşuna beyan ettiği altyazı teknolojisine ilişkin SEP'lerini lisanslarken FRAND şartlarına aykırı davranmak suretiyle 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunu ihlâl ettiği iddiası üzerine yürütülmüştür. Vestel tarafından, SEP sahibinin tedbir kararı alınması sonrasında sözleşme şartlarını tek taraflı belirleyerek hâkim durumunu kötüye kullandığı iddia edilmiş ve bu kapsamda özellikle; hükümsüzlük ileri sürmeme özelliğine sahip fesih hakkı hükümlerini dayattığı, Vestel'e yönelik davranışların ayırıcı ve dışlayıcı nitelikte olduğu ve Vestel'e getirilen negatif durumu ispat yükümlülüğü başta olmak üzere FRAND'a ilişkin birtakım iddialar ileri sürülmüştür.

Öncelikle Kurul tarafından verilen karar kapsamında Philips'in sahip olduğu SEP'ler sebebiyle hâkim durumda olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Philips'in FRAND şartlarına uygun bir şekilde SEP'lerini lisanslama yükümlülüğü olduğu ortaya konmuştur. Kurul kararında;

- Vestel ile Philips arasında iki yılı aşkın bir süredir lisans anlaşması müzakerelerinin devam ettiği, SEP sahibi Philips'in fikri mülkiyet hakkını korumak amacıyla dava yoluna gitmeden önce lisans bedelinin tayini konusunda bağımsız bir "üçüncü taraf"a başvurmuş olması gerektiği, Philips'in Vestel'in ürünlerinin toplatılması amacıyla tedbir kararı için mahkemeye gitmesinin hâkim durumun kötüye kullanılması olarak değerlendirileceği,
- SEP'lerin hükümsüzlüğünün ileri sürülemeyeceğine ilişkin doğrudan bir hüküm söz konusu olmasa dahi lisans alanın, patent hakkında geçerlilik davası açması hâlinde anlaşmanın feshedileceğini öngören fesih hakkı kaydının örtülü bir hükümsüzlük kaydı işlevi görebildiği, bu hususun hâkim durumun kötüye kullanılması niteliğinde olacağı zira ilgili olan herkesin patentlerin

hukuken geçerli olup olmadığını sorgulama ve bu patentlerin hükümsüzlüğü için yargı yoluna gitme hakkının olduğu,

- Vestel'in, SEP olan patentler sebebiyle hâkim durumda olan Philips'in tek taraflı belirlediği sözleşmede taraf olmak zorunda bırakılmasının ve sözleşme şartlarının Philips tarafından belirlenmesinin hâkim durumunu kötüye kullandığını gösterdiği hususları tespit edilmiştir.

Bunun sonucu olarak da Philips'e idari para cezası verilmiştir. İlgili Kurul kararının iptali talebiyle Philips yargı yoluna başvurmuştur. İlk derece mahkemesi tarafından dava konusu işlemin iptaline karar verilmiş ancak henüz yargı süreci kesinleşmemiştir. Bununla birlikte rekabet kurulunun SEP'lere ilişkin yapmış olduğu değerlendirme AB kararları çerçevesinde de önem ifade etmektedir.

7. AVRUPA BİRLİĞİ TASLAK SEP DÜZENLEMESİ

SEP'ler ile ortaya çıkan sorunların, AB i pazarının etkin işleyişine yönelik en-dişeler oluşturması sebebiyle AB Komisyonu tarafından SEP'ler incelenmiş ve bu konuya ilişkin hem bir etki değerlendirme raporu hem de bu rapor neticesinde bir Tüzük tasarısı (*COM(2023)232 - Proposal for a Regulation on Standard Essential Patents - European Commission, 2023*) oluşturulmuştur. Bu kapsamda AB'nin SEP yaklaşımında köklü bir değişiklik yapılması ve küresel bir standart belirlenerek dengenin korunmasını teminen bir ereve oluşturulması hedeflenmektedir. Bahse konu tasarı 24 şubat 2024 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından müzakere pozisyonu benimsenmiştir (adopting negotiation position). Bu kapsamda Avrupa Parlamentosu SEP'e ilişkin tasarının nihai halinin şekillendirilmesine yönelik yolu açtığını söylenebilecektir.

Tüzük ile birlikte AB içinde SEP sahiplerinin ve uygulayıcılarının yeniliğe elverişli bir ortamda çalışmalarını, ürünleri, üretimini ve satışını geerleştirmelerini ve küresel ölçekte birer rekabetçi aktör olarak ortaya çıkmalarını planlamaktadır. Her ne kadar uluslararası standartlar olan 4G, 5G, Wi-Fi, HEVC gibi teknolojiler, ürünlerin küresel ölçekte birbiriyle uyumlu çalışmasını sağlamakta ve bu nedenle lisans sözleşmeleri genellikle küresel ölçekte ele alınsa da AB SEP'ler konusunda bölgesel bir yaklaşım ele alıp bu yaklaşımı küresel ölçeğe taşımaktadır.

Aşağıda önemli noktalarına değinileceği üzere önerilen bu düzenleme ile SEP'lerin lisanslanabilmesi için gerekli olan zorunlu bilgiler, SEP'lere ilişkin ka-

ytlar, kayıtlı SEP'lerin esaslılığının değerlendirilmesi süreçleri ve SEP'lerin lisanslanması aşamasında FRAND şartlarının tayini konusunda şeffaflığa ilişkin önlemler getirmektedir.

7.1. Yetkinlik Merkezi, Zorunlu SEP Kaydı ve Bilgi Verme Yükümlülüğü

Düzenleme ile Avrupa Birliği Fikri Mülkiyet Ofisi bünyesinde Yetkinlik Merkezi (*Competence Center*) kurulması hedeflenmektedir. Bu yetkinlik merkezinin standart belirleme kuruluşlarına benzer bir çalışma mekanizması olacağını ancak SEP'lerden kaynaklanan sorunlara yönelik de bazı hallerde müdahale kabiliyetinin olduğunu söylemek yerindedir. Merkezde SEP kaydının yapılması, bir SEP'in standarda esasa olup olmadığına ilişkin incelemelerin yürütülmesi,

SEP'in lisanslanması aşamasında gündeme gelen FRAND'ın belirlenmesi ve KOBİ destek hizmetleri gibi hususlara ilişkin görevler de yer almaktadır. Merkezde SEP'lerin kaydına ilişkin olarak;

1. İlgili standartlar hakkında bilgi,
2. Mevcut durumdaki SEP'lerin, patent numarası ve tescil edilen ülke dahil tanımlanması, SEP'in sicile kayıt tarihi ve numarası,
3. Standart sürümü, teknik özellik ve patentin zorunlu kabul edildiği teknik özelliğin belirli bölümleri,
4. SEP sahibinin SBK'da vermiş olduğu FRAND şartları,
5. SEP sahibinin adı ve iletişim bilgileri, SEP sahibi bir şirketler grubunun parçası ise hâkim şirketin adı ve iletişim bilgileri
6. SEP sahibinin ücretlendirme ve indirim politikaları da dahil olmak üzere herkese karşı uygulayabileceği standart şartlara ilişkin bilgiler,
7. Patent havuzlarıyla lisanslama imkanının varlığı gibi bilgilerin yer alması öngörülmektedir. Ayrıca yetkinlik merkezi bünyesinde yer alması öngörülen elektronik veri tabanına ilişkin madde incelendiğinde, yukarıdaki bilgilere ek olarak, standarda konu patente ilişkin detaylı bilgiler, FRAND şartlarına ilişkin gizli olmayan bilgiler, toplu telif hakkı ödemelerine ilişkin bilgiler, SEP hakkındaki uzman görüşleri, SEP'e ilişkin mahkeme kararları vb. gibi uygulamada o SEP'in tercihinin yönelik önemli bilgilerin de kayıt altına alınması öngörülmektedir. Böylesine detaylı bir bilgilendirme sürecinin öngörülmesi

şüphesiz şeffaflığı arttıracak ve pazar dinamiklerine önemli etkilerde bulunacaktır. şeffaflık eksikliğinin ne anlama geldiği açıkça belirtilmemiş olsa da bağlamdan anlaşılan sorun, SEP uygulayıcılarının genellikle (1) hangi SEP'lerin belirli bir standartla ilişkili olduğu, (2) SEP sahiplerinin kimlikleri, (3) beyan edilen SEP'lerin aslında standart için zorunlu olup olmadığı ve (4) lisans bedelinin FRAND kapsamındaki durumu olduğu konusunda bilgi eksikliği yaşaması olarak anlaşılmaktadır (Raskovich vd., 2023: 4). Öğretide bu sorunların birer pazar davranış sorunu olduğu, bunların katı dzenlemeler yoluyla aşılamayacağı görüşü tartışılmaktadır. SBK'lar şeffaflığa ilişkin problemleri kural olarak SEP sahiplerinin beyanlarına dayanarak çözmeye çalışmaktadır. Bu halde SEP sahipleri zorunlu açıklamalar yaparak şeffaflığı arttırmaya yönelmektedir.

Bununla birlikte öğretide bu durumun SEP sahiplerinin AB'deki fikri mülkiyet haklarını zayıflatabileceği ve bazı hallerde ihlâl nedeniyle doğabilecek tazminat taleplerini tamamen ortadan kaldıracabileceği ifade edilmektedir (Raskovich vd., 2023: 13-15). Ayrıca AB bünyesinde bir yetkinlik merkezi adı altında alternatif bir SBK'nın kurulması ve bir SEP veri tabanının inşa edilmesine ilişkin de SBK'lar tarafından eleştirilmektedir. AB'nin en büyük iki SBK'sı olan Avrupa Standardizasyon Komitesi (European Committee Standardization, CEN) ve Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesi (European Committee for Electrotechnical Standardization, CENELEC) tarafından hazırlanan ve AB Komisyonu'na sunulan görüş belgesinde, halihazırda kendi SEP veri tabanlarına sahip olduklarını, yeni bir veri tabanı inşasının SEP sahipleri üzerindeki idari yükü arttıracacağını ve bu durumun SEP'e ilişkin yenilikçiliğin önünde bir engel olabileceğini ifade etmiştir (Position Paper CEN and CENELEC response to the European Commission proposal for a Regulation on SEPs, 2023).

7.2. SEP Esaslılık İncelemeleri

Tüzük madde 28 ile yetkinlik merkezi tarafından, patentin standarda esas olabilmesi için elzem olan esaslılığa ilişkin objektif, tarafsız ve gizlilik içinde yürütülebilmesi teminen bir süreç öngörülmektedir. Bu süreçte SEP'e ilişkin esaslılık kontrollerini gerçekteşirecek değerlendiricilerin atanması öngörülmektedir. Bu değerlendiriciler, ilgili teknik alanlarda uzmanlık sahibi ve bağımsız kişilerden oluşacaktır. Esaslılığa ilişkin bir değerlendirmenin bulunmaması, bir SEP ile ilgili lisanslama görüşmelerini veya herhangi bir mahkeme veya idari işlemi en-

gelmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Zira bu esaslığa ilişkin değerlendirmenin bağlayıcı olmayacağı ve temel hedefin SEP'lere ilişkin şeffaflığı artırmak olduğu söylenebilecektir. Bu sayede taraflar yeterli bilgiye sahip şekilde hareket edecektir.

Ancak bir patentin belirli bir alanda standarda esas olup olmadığını belirleyebilmek oldukça zor bir durumdur. Nitekim mevcut durumda da SEP olarak ilan edilen patentlerin ilan edildikleri standart kapsamında esaslı olmadığı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, SEP'lerin kayıt kalitesini sağlamak ve kötüye kullanımların önüne geçmek için önemli bir düzenleme olarak yer almaktadır. Son olarak standartların belirli tarihler sonrasında değişebileceği dikkate alınarak esaslılık değerlendirmesinin periyodik olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

7.3. FRAND Şartlarının Belirlenmesi

SEP düzenlemesi, SEP sahiplerinin ve SEP uygulayıcılarının FRAND lisansı konusunda anlaşmalarına yardımcı olmak için yetkinlik merkezi tarafından yönetilecek bir arabuluculuk benzeri süreç öngörülmüştür. Taslak metnin 34'üncü maddesinde düzenleme altına alınan sürecin azami 9 ay içinde neticelendirilmesi ve SEP sahibi veya SEP uygulayıcısının mahkemeye başvurmadan önce zorunlu olarak tamamlanması öngörülmektedir. Arabuluculuk benzeri bu süreç ile, genellikle rekabet hukuku boyutuyla ele alınan dava tehdidi veya geciktirmeye yönelik davranışlar olmadan müzakereler için "güvenli bir liman" oluşturulması hedeflenmektedir. Düzenlemeye göre sürecin neticesinde taraflar halen anlaşamazlarsa, arabulucu nihai bir teklif yapacak ve taraflar bu teklifi kabul edip etmemekte serbest olacaklardır. Arabulucunun hazırlamış olduğu nihai belge gizli olarak kılınan kısımlar hariç olmak üzere hukuki süreçlerde kullanılabilir.

Taslak kapsamında getirilen eleştirilerin önemli bir bölümü de bu kapsamda karşımıza çıkmaktadır. Taslak metin m. 34(1)(a)'ya göre bağlayıcı olmayan FRAND şartlarının belirlenmesi sürecinde patent sahibi ancak FRAND belirleme prosedürünün tamamlanmasından sonra mahkemeye başvurabilecektir. Patent sahibinin dava hakkının bu şekilde sınırlandırılması ise madde 38(3)(b) ile davalı tarafın FRAND görüşmelerine katılmak istememesi durumu dikkate alınarak sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla SEP sahibi yalnızca FRAND görüşmelerine katılmak istemeyen tarafa karşı doğrudan dava ikame edebileceği anlaşılmaktadır. Bu halde ise SEP uygulayıcılarının FRAND belirleme sürecine katılacağı ve ancak bu süreci ağırdan alacağına yöneliktir. Bu halde uygulayıcı dokuz aylık

sürenin tamamı boyunca süreci uzatabilecek ve böylece daha uzun bir koruma süresine sahip olabilecek ve henüz herhangi bir bedel belirlenmemiş ve ödenmemiş olacaktır. Bu gecikmenin uygulayıcılara haksız bir fayda sağladığı ifade edilmektedir (Verschuur vd., 2024).

7.4. Toplu Lisanslama

Taslak düzenleme ile taraflar arasında FRAND'a uygun bir bedelin belirlenebilmesi için ayrı bir süreç geliştirilmiştir. Toplu lisanslama durumunda SEP sahipleri ve/veya uygulayıcılar, arabulucuların FRAND belirleme süreçlerine katılmasını isteyebilecek ve standartlaştırılmış bir teknolojinin kullanımı için ödenecek lisans  creti kapsamında bağlayıcı olmayan görüş sunmalarını sağlayabilecektir.

Kural olarak fikri mülkiyet haklarının korunması  lkeseldir. Başka bir deyişle fikri mülkiyet hakları tescil edildikleri ülkede korunurlar. 4G, 5G, Wi-Fi, DVD gibi birçok standardın küresel ölçekte yürürlükte oldukları unutulmamalıdır. Bu halde bir standarda ilişkin patenti kullanan teşebbüse yönelik alınabilecek önlemler ilgili ülkelerle sınırlı kalmakta ve SEP sahiplerine patent haklarının ihl liyle mücadele noktasında önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. SEP'ler her ne kadar kolaylık sağlayan araçlar olarak karşımıza çıksalar da lisanslanması sürecinde küresel ölçek dikkate alınarak bağımsız bir arabuluculuk yapısının getirilmesinin faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Çeşitli endüstri sektörlerinde uygulanan standartlar, küreselleşmiş ekonomik çerçevede önemli bir itici güç haline gelmiştir. Bu standartlar, ekonomik üretimin sürekliliğini sağlamak için ürünler arasında uyumlu etkileşimi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda farklı işletmelerin tasarladığı bileşenlerin belirlenmiş bir şekilde birbirleriyle çalışmasını sağlayarak piyasa rekabetini teşvik etmektedir. Ancak, belirli bir standardın korunduğu ürünlerin genellikle bu standartların temelini oluşturan patentlerden faydalanmadan üretilemeyecektir. Örneğin, iletişim sektöründeki LTE standardı gibi teknolojiler, bu alanda faaliyet göstermek isteyen işletmelerin bu standartlara esas patentlerden yararlanmalarını zorunlu kılmaktadır.

Diğer taraftan, SEP'lerin sağladığı bu faydalar yanında olumsuz yönlerinin de bulunduğunu söylemek yerindedir. Özellikle SEP nedeniyle pazarda oluşan hâkim durum, SEP sahiplerini rekabet karşıtı davranışlara yönltebilmekte ve patent hakkının sağlamış olduğu hakların kötüye kullanılması yoluyla SEP'ler diğer teşebbüsler ve nihayetinde sektör ve tüketiciler nezdinde olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Nitekim, Avrupa Birliği'ndeki son gelişmeler, SEP'lerle ilgili potansiyel kötüye kullanımları ve rekabet zedeleyici uygulamaları önlemek için dengeli bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Fikri mülkiyet haklarının korunması ile adil rekabet ortamının tesisi arasında bir denge kurulması hususu AB içindeki tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. SEP'ler ile ortaya çıkan sorunların, AB iç pazarının etkin işleyişine yönelik endişeler AB Komisyonu tarafından SEP'lere yönelik hem bir etki değerlendirme raporu hem de bu rapor neticesinde bir taslak Tüzük çalışmasına vücut vermiştir. Bu kapsamda AB'nin SEP yaklaşımında köklü bir değişiklik yapılması ve küresel bir standart belirlenerek dengenin korunmasını teminen bir çerçeve oluşturulması hedeflenmektedir. Taslak çalışma SEP sektörünün tüm aktörlerine yönelik sorunların tespitinde önem arz etmektedir. Yasalaşmasından bağımsız olarak SEP'lerin belirlenmesinde merkez konumunda bulunan SBK'ların yalnızca belirlenmesinde rol alması, bu belirlenme sürecinde SEP kapsamında yer alan buluşların patentlenebilirliği başta olmak üzere, lisans sözleşmelerinin FRAND kapsamında gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği gibi meselelere ilişkin çekimser davranışlarını da tespit ettiğini söylemek yerindedir. Bu sebeptir ki daha kontrolcü ve SEP'lerin hem belirlenmesi hem de lisanslanması sürecinde şeffaflığın temini için de önemli düzenlemeler yer almaktadır.

Standarda esas patentler, küresel ekonomide teknolojik uyumluluğun ve rekabetin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle telekomünikasyon gibi hızlı gelişen sektörlerde, SEP'ler sayesinde farklı üreticilerin sundukları ürünler arasında uyumlu bir çalışma ve etkileşim sağlanma imkânı doğmaktadır. Bu patentler, belirli teknolojik standartları uygulamak için zorunlu hale gelen ve ürünlerin uluslararası pazarda sorunsuz bir şekilde çalışmasını mümkün kılan önemli unsurlardır. SEP'ler, üreticilere farklı pazarlara erişim kolaylığı sağlarken, tüketicilere de aldıkları cihazların geniş bir coğrafyada kullanılabilir olması imkânını sağlamaktadır.

Ancak, SEP'lerin sağladığı avantajların yanı sıra, bu patentlerin kötüye kullanımını ve rekabeti olumsuz etkileyen uygulamaları da bulunmaktadır. SEP'lerin pazar üzerindeki olumsuz etkileri, özellikle bu patentlerin lisanslama süreçlerindeki karmaşıklıklardan ve adil, makul ve ayrımcı olmayan şartların belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. SEP sahipleri, patentlerini FRAND şartlarına uygun şekilde lisanslamayı taahhüt etseler de uygulamada bu şartların ne anlama geldiği ve nasıl uygulanması gerektiği konusunda çeşitli uyuşmazlıklar yaşanmaktadır. Bu durum, SEP sahipleri ile lisans almak isteyen teşebbüsler arasında hukuki ihtilaflara yol açmakta ve teknoloji pazarındaki rekabeti olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu, SEP'lerle ilgili bu sorunları gidermek, SEP'lerin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde yönetilmesini sağlamak amacıyla, SEP sahipleri ile lisans alıcıları arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik yenilikçi yaklaşımlar sunan bir taslak SEP düzenlemesi sunmuştur. Bu düzenleme, SEP'lerin etkili bir şekilde kullanılması ve yenilikçiliğin teşvik edilmesi için dengeli bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir. Önerilen düzenlemeler, SEP sahiplerinin ve uygulayıcılarının yeniliğe elverişli bir ortamda çalışmalarını, ürünlerin üretimini ve satışını gerçekleştirmelerini ve küresel ölçekte rekabetçi aktörler olarak ortaya çıkmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin SEP düzenlemeleri, SEP'lerin kayıt altına alınması, esaslılık değerlendirmelerinin yapılması ve FRAND şartlarının belirlenmesi süreçlerinde şeffaflığı artırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda örneğin, Avrupa Birliği Fikri Mülkiyet Ofisi bünyesinde kurulması planlanan "yetkinlik merkezi", SEP'lerin kaydı, SEP konusu patentlere ilişkin esaslılık değerlendirmeleri ve FRAND şartlarının belirlenmesi gibi konularda görev alması ve SEP'lere

ilişkin şeffaflığın artırılmasına katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Bu sayede, SEP sahipleri ve lisans alıcıları arasındaki ilişkiler daha şeffaf ve hesap verebilir bir zeminde yürütülecek, SEP'lerin kötüye kullanımının önüne geçilecektir.

SEP'lerin etkin bir şekilde yönetilmesi, hem teknoloji pazarında adil rekabetin sağlanması hem de tüketicilere sunulan ürün ve hizmetlerin çeşitliliğinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin bu alandaki çabaları, SEP'lerin küresel ölçekte daha etkin ve adil bir şekilde kullanılmasını sağlayarak, teknolojik gelişmeleri ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir. SEP'lerin lisanslama süreçlerinde şeffaflığın artırılması ve FRAND şartlarının netleştirilmesi, SEP sahiplerinin ve lisans alıcılarının haklarını korurken, pazardaki rekabeti de teşvik edecektir. Bu düzenlemeler, SEP'lerle ilgili anlaşmazlıkların azaltılmasına ve teknoloji pazarının daha sağlıklı bir şekilde işlemesine katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin SEP'lerle ilgili yeni düzenlemesi ile hem SEP sahipleri hem de lisans alıcıları için adil ve dengeli bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir. SEP'lerin küresel ölçekte etkin ve adil bir şekilde kullanılması, tüm paydaşlar için faydalı olması ve teknolojik ilerlemenin devam etmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Barazza, S. (2014). Licensing standard essential patents, part one: *The definition of F/RAND commitments and the determination of royalty rates*. Journal of Intellectual Property Law ve Practice, 9(6), 465-481. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpu001>

Becker, W. E., Shapiro, C., ve Varian, H. R. (1999). *Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy*. The Journal of Economic Education, 30(2), 189. <https://doi.org/10.2307/1183273>

Bera, R. K. (2015). *Standard-Essential Patents (SEPs) and Fair, Reasonable and Non-Discriminatory (FRAND) Licensing*. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2557390>

Colangelo, G. (2023). *FRAND Determination Under the European SEP Regulation Proposal: Discarding the Huawei Framework?* (SSRN Scholarly Paper 4632865). <https://papers.ssrn.com/abstract=4632865>

Contreras, J. L., ve Layne-Farrar, A. (2017). *Non-Discrimination and FRAND Commitments*. İçinde J. L. Contreras (Ed.), *The Cambridge Handbook of Technical Standardization Law* (1. bs, ss. 186-208). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316416723.015>

Cotter, T. F. (2013). *The Comparative Law and Economics of Standard-Essential Patents and FRAND Royalties* (SSRN Scholarly Paper 2318050). <https://papers.ssrn.com/abstract=2318050>

de Vries, H. J. (2006). *Standards for Business – How companies can profit from participation in international standards setting*.

Dell Computer Corporation v. FTC Docket C-3658. (2014). <https://www.ftc.gov/legallibrary/browse/cases-proceedings/931-0097-dell-computer-corporation>

Dolmans, M. (2002). *Standards For Standards*. Fordham International Law Journal, 26(1), 163.

European Commission, (2017) Joint Research Centre. Institute for Prospective Technological Studies. (2015). *Fair, Reasonable and Non-Discriminatory (FRAND) licensing terms: Research analysis of a controversial concept*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2791/348818>

European Commission, (2023). *SWD(2023)124-Impact assessment accompanying the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on standard essential patents and amending Regulation (EU) 2017/1001*, https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/com2023232-proposal-regulation-standard-essentialpatents_en

European Telecommunications Standards Institute Intellectual Property Rights Policy, 29 Nisan 2024 <https://www.etsi.org/images/files/IPR/etsi-ipr-policy.pdf>

Geradin, D., ve Rato, M. (2006). *Can Standard-Setting Lead to Exploitative Abuse? A Dissonant View on Patent Hold-Up, Royalty Stacking and the Meaning of FRAND* (SSRN Scholarly Paper 946792). <https://doi.org/10.2139/ssrn.946792>

Gilbert, R. J. (2011). *Deal or No Deal? Licensing Negotiations in Standard-Setting Organizations*. *Antitrust Law Journal*, 77(3), 855-888.

Gross, P. G., ve Huitema, C. (1994). *The Internet Standards Process – Revision 2 (Request for Comments RFC 1602)*. Internet Engineering Task Force. <https://doi.org/10.17487/RFC1602>

Layne-Farrar, A., ve Wong-Ervin, K. W. (2014). *Methodologies for Calculating FRAND Royalty Rates and Damages: An Analysis of Existing Case Law* (SSRN Scholarly Paper 2668623). <https://papers.ssrn.com/abstract=2668623>

Lerner, J., ve Tirole, J. (2013). *Standard-Essential Patents (Working Paper 19664)*. *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.3386/w19664>

Memiş, T. (2019). *Patentin Standart Olarak Kabul Edilmesi Halinde Ortaya Çıkan Sorunlar. İçinde Fikri Mülkiyet Hukuku Yıllığı 2016* (ss. 171-189). <https://>

yetkin.com.tr/fikri-mulkiyethukuku-yilligi-2016-9069

Pınar, H. (2021). *Dijital Ekonomi Hukuku Kapsamında Yeni İş Modellerinin ve Teknolojilerin Ticaret ve Rekabet Hukuku Boyutu* (1. bs). Yetkin.

Position Paper CEN and CENELEC response to the European Commission proposal for a Regulation on SEPs August 2023. (2023, Ağustos). <https://www.cencenelec.eu/media/response-to-the-draft-regulation-on-standard-essential-patents.pdf>

Qualcomm v. FTC No. 19-16122 (9th Cir. 2020): Hearing on 17-CV-00220-LHK (2019). https://www.ftc.gov/system/files/documents/cases/qualcomm_findings_of_fact_and_conclusions_of_law.pdf

Rambus Inc. v. JEDEC Solid State Technology Ass'n (2008), 522 F.3d 456

Raskovich, A., Ginsburg, D. H., Kobayashi, B. H., Lipsky, A. B., ve Yun, J. M. (2023). *IP Rights Delayed are IP Rights Denied: The Global Antitrust Institute's Comment on the European Commission's 2023 Proposal to Regulate Standard-Essential Patents* (SSRN Scholarly Paper 4541680). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4541680>

Sabine. (t.y.). *Standards Making Process*. ETSI. Geliş tarihi 24 Haziran 2024, g nderen <https://www.etsi.org/standards/standards-making>

Schmalensee, R. (2009). *Standard-Setting, Innovation Specialists And Competition Policy* *. The Journal of Industrial Economics, 57(3), 526-552. <https://doi.org/10.1111/j.14676451.2009.00388.x>

Siebrasse, N., ve Cotter, T. F. (2015). *The Value of the Standard* (SSRN Scholarly Paper 2636445). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2636445>

Swanson, D. G., ve Baumol, W. J. (2005). *Reasonable and Nondiscriminatory (Rand) Royalties, Standards Selection, and Control of Market Power*. Antitrust Law Journal, 73(1), 1-58.

Tyagi, A., ve Chopra, S. (2017). *Standard Essential Patents (SEP's)—Issues ve Challenges in Developing Economies* (SSRN Scholarly Paper 3037327). <https://>

papers.ssrn.com/abstract=3037327

Verschuur, A. M., Bergsma, S., Rijke, B., ve Rietama, B. (2024, Şubat 27). A Critical Analysis of the EC Proposal for SEP Regulation. Kluwer Patent Blog. <https://patentblog.kluweriplaw.com/2024/02/27/a-critical-analysis-of-the-e-c-proposal-for-sepregulation/>

Waldeck und Pymont, W., Straus, J., Adelman, M. J., Brauneis, R., Drexl, J., Nack, R., Adelman, M. J., Brauneis, R., Drexl, J., ve Nack, R. (Ed.). (2009). Patents and technological progress in a globalized world: Liber amicorum Joseph Straus. Springer.

Wipusanawan, C. (2020). *Standard-essential patents and incentives for innovation*. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3749905>

Yeşil, T. (2017). “FRAND” İlkeleri Çerçevesinde Lisanslanan “Standardda Esas Patentler”e Dair Mahkeme Emri Uygulamaları: AB Rekabet Hukuku Açısından Değerlendirme. Rekabet Dergisi, 67, Article 67.

KİTAP KRİTİĞİ

DİJİTAL OKURYAZARLIK: ARAÇLAR, METODOLOJİLER, UYGULAMALAR VE ÖNERİLER

Abdulkerim GÜN¹

Geliş Tarihi / Received Date: 24.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.12.2023

Book Review / Kitap Kritiği

Editörler:

Prof. Dr. Şeref Sağıroğlu

Prof. Dr. Halil İbrahim Bülbül

Dr. Ahmet Kılıç

Dr. Mustafa Küçükali

Nobel Yayınevi, Ekim 2020, XXII + 498 sayfa

ISBN: 978-625-406-591-0

E-ISBN: 978-625-406-592-7

¹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) Dr., abdulkerim.gun@btk.gov.tr (ORCID: 0000-0002-8837-3500)

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında teknolojinin hızla gelişmesi ve akıllı cihazların artmasıyla “dijital dünya” günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu dijital dünya birçok fırsat sunmakla birlikte, beraberinde riskler ve tehditler de meydana getirmektedir. Bireylerin dijital dünyayı anlamaları, fırsatlarını değerlendirerek bunlardan faydalanmaları ve gündelik yaşantımızın neredeyse tamamında iç içe olduğumuz teknolojiyi etkin ve verimli bir şekilde kullanmaları “dijital okuryazar” olmalarına bağlıdır.

Literatürde genel anlamda teknolojiyi kullanarak dijital ortamlarda bilgiye erişme, değerlendirme ve organize etme becerisi olarak tanımlanan “dijital okuryazarlık” kavramı, farklı dijital teknolojilerin etkin, güvenli ve eleştirel bir şekilde kullanılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dijital okuryazarlığı bilişsel, sosyo-duygusal ve teknik beceriler olarak üç beceri boyutunda değerlendirmek mümkündür (Martin, A. 2008: 151-176).

Teknolojik değişimlerin hızlı bir şekilde insan hayatına etkilerine yönelik toplumda bilinç oluşturmak amacıyla Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun 2019 yılında başlatmış olduğu “Açık Kaynak Dijital İçerik Üretme Projesi” kapsamında açık kaynak olarak yayınlanan “DİJİTAL OKURYAZARLIK: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler” kitabı ile bireylerin internet ve iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatları ve riskleri bilmesi, fırsat ve tehditler konusunda farkındalıklarının artırılması, kullanım becerilerinin geliştirilmesi, tehdit ve tehlikelerinden korunabilmesinin yanı sıra gelişen ve değişen internet terminolojilerini, dünyasını, altyapısını, uygulamalarını, oluşturacağı olumlu ve olumsuz etkileri, davranışları, kullanım ve paylaşım etiğini, etkin ve efektif kullanımını, mahremiyet ihlallerini ve korunma yöntemlerini bilmelerinin amaçlandığı görülmektedir.

Her türlü bilgiye dijital erişimin hızla arttığı son yıllarda dijital okuryazarlık ile birlikte gündeme gelen bir başka olgu da açık erişim (açık kaynak) kavramıdır. Açık kaynak Budapeşte Açık Erişim İnisyatifi tarafından; “dijital ortamdaki içeriğin finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, metinlere bağlantı verilebilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” olarak tanımlanmaktadır (TÜBİTAK ULAKBİM, Erişim: 19.09.2023). Bu yönüyle bakıldığında ise incelemesi yapılan kitabın, bu alanda uzman ve akademisyenlerin bilgi birikimi

ve deneyimlerini akademik olarak bir araya getirerek kişisel ve kurumsal farkındalıkları artırmak, öğrenme kültürünü geliştirmek, yaygınlaştırmak ve açık kaynak paylaşımına katkı sunmak amacıyla hazırlandığını söylemek mümkündür.

DİJİTAL OKURYAZARLIK:

ARAÇLAR, METODOLOJİLER, UYGULAMALAR VE ÖNERİLER

Editörleri tarafından üniversiteler başta olmak üzere bu alanlarda bilgi birikimi, deneyimi ve uzmanlığı olanların bir araya getirilmesi ve kişisel, kurumsal ve ulusal farkındalığın artması amacıyla “Ülke İçin Dijital Okuryazarlık” konusunda kaynak oluşturma girişimi olarak nitelenen eser, 13 farklı bölümden oluşmaktadır. Kitap bölümlerinin içeriklerine bakıldığında ise sosyal ağlar, güncel internet teknolojileri, internet ve inovasyon, taşınabilir teknolojiler, toplum ve insan, bilişim etiği, dijital ortamda sağlık, teknoloji ve hayat boyu öğrenme, bulut bilişim, geleceğin eğitim-öğretim teknolojileri, açık kaynak teknolojilerini kullanma, öğrenme analitikleri, açık kaynak içerik geliştirme ve kullanma becerileri, dijital çağda öğrenme ve öğretme, dijital dönüşümde kazanılması gereken rol ve beceriler; dijital çağda sosyallik, asosyallik, dijital güvenlik ve mahremiyet konularının irdelenerek fayda ve risklerinin tartışıldığı görülmektedir.

Kitabın her bölümü kendi içinde giriş, konu başlıkları, sonuç ve kaynakça bölümleri halinde makalelerden oluşmaktadır. Bu kapsamda internet ve bilişim teknolojilerinin bilinçli, güvenli ve etkin bir şekilde kullanılarak toplumsal farkındalık oluşturulması ve açık kaynak pozitif içerik üretilmesi bağlamında konuyu her yönüyle ele alan kapsamlı bir eser olması bakımından kitabın literatüre önemli bir kaynak olarak katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kitabın bölüm yazarlarına bakıldığında; bu alanda eğitim almış, alana katkı sağlayan uzmanlar ve akademisyenler ile üst düzey yöneticilerden oluştuğu görülmektedir.

Kitabın birinci bölümünde editörlerin yazarlığını üstlendiği “Dijital Okuryazarlık ve Ötesi” başlıklı makale mevcuttur. Dijital dünyaya bakış, dijital ortam bileşenleri, dijital vatandaşlık ve dijital okuryazarlık kavramlarının irdelendiği makalede “Maslow Hiyerarşisi Bağlamında Dijital Okuryazarlığın Ötesi” alt başlığında bireylerin dijital okuryazar olmasının faydaya, toplumsal refaha ve mutluluğa, gelişmeye, ticarete, kaliteye, verimliliğe, ekonomiye dönüşmesi için yeterli

olmayacağını belirtilerek alternatif bir kavram olarak “dijital okur-yazar- sever-üretir-yönetir-paylaşır-satar” önerisi dikkat çekmektedir. Ayrıca açık kaynak kavramının ve örneklerinin incelendiği makalenin sonuç bölümünde yazarların 38 maddelik önerileri bulunmaktadır.

“Bilgi okuryazarlığı” başlıklı ikinci bölümde, çeşitli okuryazarlık tanımları ve kapsadıkları beceriler incelenerek bilgi okuryazarlığı kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamda ele alınan okuryazarlıkları; “Bilgi Okuryazarlığı”, “Medya Okuryazarlığı”, “Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı” olarak üç başlıkta inceleyen yazar, bilgi okuryazarlığının diğer okuryazarlık çeşitleri için ortak bir zemin oluşturduğunu belirtmektedir. Devamında bilgi okuryazarlığının önemi ve topluma katkısı irdelenerek ilgili becerilerin kazandırılmasına dair karşılaşılan zorluklara değinildikten sonra yazar tarafından farkındalık sağlamak amacıyla yeni çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Kitabın üçüncü bölümünde “Çevrim İçi Bilgi Arama” başlığı altında bölüm yazarı tarafından arama motorlarının çalışma mantığı açıklanarak, internette araştırma yaparken kullanılacak arama operatörleri, gelişmiş arama seçenekleri ve alternatif arama motorlarından tablolar ve görseller eşliğinde bahsedilmiştir. Çevrim içi kaynaklardan edinilen bilgilerin güvenilirliğinin değerlendirilmesi gibi hususlara yer verilen bölümde bölüm yazarı tarafından kullanıcılara ve alan yazına katkı sağlayacak önerilerde bulunulmuştur.

İki yazar tarafından oluşturulan “İnternet Becerileri ve Türleri” başlıklı kitabın dördüncü bölümünde ise internet becerilerinin ne olduğu, önemi, türleri, ölçülmesi ve internet riskleri üzerindeki etkisi konuları üzerinde durulmuştur. 21. yüzyıl dijital becerilerini, Bilgiye Dayalı Dijital Beceriler, İletişime Dayalı Dijital Beceriler, İş Birliğine Dayalı Dijital Beceriler, Eleştirel Düşünmeye Dayalı Dijital Beceriler, Yaratıcılığa Dayalı Dijital Beceriler, Problem Çözmeye Dayalı Dijital Beceriler olarak altı başlıkta irdeleyen yazarların, internet alt beceri türlerini ise Van Deursen (2010) tarafından sınıflandırılan formal internet becerileri, informal internet becerileri, operasyonel internet becerileri ve stratejik internet becerileri şeklinde ele aldıkları görülmektedir. Ayrıca internet becerilerinin ölçülmesine yönelik “performans testi” ve “kişisel raporlama” konularına değinen yazarlar her iki ölçüm yönteminin de avantaj ve dezavantajlarını detaylı olarak irdelemişlerdir. Sonuç bölümünde ise ailelere, eğitimcilere ve çocuklara yönelik farklı başlıklarda önerilerde bulunulmuştur.

Kitabın beşinci bölümünde “Dijital Haklar ve Sorumluluklar” başlığı altında güvenilir ve dengeli bir dijital yaşam için, internetin tüm paydaşlarının kurallarını oluşturması, düzenlemeler yapması, dijital hak ve sorumluluklarının bilincinde olması gerektiğinden bahisle dijital vatandaşlık, dijital hak ve dijital sorumluluk konularının kavramsal çerçevesini ortaya koyulmuş ve şekillerle desteklenerek maddeler halinde alt başlıklara ayrılan kavramların içeriği tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise tablo halinde tüm internet paydaşlarının sorumluluklarına yönelik önerilerin kategorik olarak ayrılarak verildiği, ardından da geleceğe yönelik öneriler başlığı altında konunun muhataplarına katkı sağlayacak tavsiyelerde bulunulduğu görülmektedir.

“Dijital Dünyada Bilgi Güvenliği ve Mahremiyet” başlıklı kitabın altıncı bölümünde, mahremiyet kavramından hareketle dijital dünyada mahremiyete yönelik tehditler ve ihlallerin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Dünyada ve Türkiye’de dijital mahremiyetin korunmasına yönelik yapılan çalışmalara değinilen bölümde, sosyal ağ ortamları, bulut teknolojileri ve mobil teknolojilerin kullanımı kapsamında dijital ortamda mahremiyetin korunmasına yönelik öneriler detaylandırılmıştır. Bilgi güvenliği ve mahremiyet farkındalığının kazandırılması sürecinde çocuklar, gençler ve yetişkinler için önerilerden oluşan sonuç bölümüyle tamamlanan çalışmada, araştırmacılara somut örneklerle rehberlik edecek unsurlar mevcuttur.

Kitabın yedinci bölümünde ise tüketicinin dijital ortamda korunmasına yönelik olarak ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerilerinin hukuki açıdan ele alındığı “Dijital Ortamda Tüketici Haklarının Korunması” başlıklı makale yer almaktadır. Tüketici haklarının temel bilgileri kavramsal olarak aktarıldıktan sonra bilgi teknolojilerindeki gelişimin hukuki etkilerinin tartışıldığı makalede elektronik ticaret (e-ticaret) çeşitleri açıklanarak tüketici hukuku yönünden mevzuat değerlendirmesi yapılmıştır. Nesnelerin interneti, büyük veri, bulut teknolojisi ve yapay zekâ gibi unsurların detaylı bir şekilde ele alındığı makalede, bu teknolojilerin tüketiciler üzerinde ne gibi yansımaları olduğu ortaya konulmaktadır. Farklı bir alt başlık altında tüketiciyi koruyan hukuki düzenlemeler ve bu düzenlemelerin dijitalleşme çağında yeterliliği sorununun da irdelenmesinin akabinde tüketicilerin dijital ortamda korunmalarına yönelik olarak mevzuatta yenileme çalışmasının yapılmasının öneri olarak sunulduğu görülmektedir. Bilginin, elektronik ortamda gerçekleşen işlemlerin ve alışverişlerin başarılı olması için esas unsur olduğunu vurgulayan yazar tarafından ayrıca sonuç ve öneriler

bölümünde e-ticaret sektörü, endüstri 4.0 teknolojileri ve fikri mülkiyet hukuku konularında çeşitli öneriler sunularak tamamlanan bölümün dijital ortamda tüketici haklarının korunması hakkında araştırmacılara faydalı bir kaynak olacağı değerlendirilmektedir.

Kitabın sekizinci bölümü, artan dijital teknoloji kullanımı sonucu karşılaşılabilecek sağlık problemleri ve bu problemlerle başa çıkmaya yardımcı olacak bilgilerin paylaşıldığı “Dijital Teknoloji Kullanımının Sağlık Üzerine Olumsuz Etkileri” başlıklı makaleden oluşmaktadır. Teknolojik cihazların çocukların sağlığı açısından olumlu ve olumsuz etkileri üzerine tartışmaların son yıllarda gittikçe arttığı Türkiye’deki durumun araştırma raporları bulguları ve grafiklerle desteklenerek açıklandığı makalede, kullanılan teknolojik araçların sağlık üzerindeki etkileri tartışıldıktan sonra dijital teknoloji kullanımı ile ilişkili görülen sağlık problemlerinin kas iskelet semptomları, fiziksel inaktivite, obezite, uyku bozuklukları, vizüel ve kardiyovasküler sistem problemleri ve bağımlılık başlıkları altında değerlendirildiği görülmektedir. Makalenin sonuç bölümünde ise dijital teknoloji kullanımının sağlık üzerine olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik ailelere, eğitimcilere ve çocuklara olmak üzere üç başlık altında öneriler sunulmaktadır.

Kitabın dokuzuncu bölümü “Okul Çağı Çocukların Eğitiminde Mobil Aygıtlar ile İnternetin Etkin Kullanımı” başlığı altında okul çağındaki çocukların eğitiminde teknolojinin bilinçli ve güvenli biçimde kullanılmasına yönelik tespit ve önerilerin yer aldığı makaleden oluşmaktadır. Mobil aygıtlar ile internetin okul çağındaki çocukların gelişim süreçlerine etkilerinin literatür ışığında ortaya konulduğu makalede, yazar tarafından çocukların bilinçli ve güvenli teknoloji kullanımının nasıl destekleneceğinin detaylı bir şekilde açıkladığı görülmektedir. Öğretim süreçlerinde doğru ve etkin teknoloji kullanımının çocuklar üzerinde olumlu etkisinin olduğunun vurgulandığı makalenin sonuç bölümünde ebeveynlere ve öğretmenlere ayrı alt başlıklar altında öneriler yer almaktadır. Ebeveyn ve öğretmenler tarafından makalede yer alan tespit ve önerilerin dikkate alınması ve uygulanmasının çocukların dijital okuryazarlıklarının gelişimine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

“Dijital Çağda Sosyal Asosyallik: Sosyotelizm (Phubbing)” başlıklı onuncu bölümde yazarlar tarafından dijital çağda asosyallığe sebebiyet veren sosyotelizm (phubbing) kavramı, sebepleri ve sonuçları detaylı olarak incelenerek örneklandırılmıştır. Cep telefonlarının hayatımıza olan olumlu ve olumsuz etkilerinin ele

alındığı bölümde, phubbing davranışının cep telefonları ile olan ilişkisine değinildikten sonra teknolojik bağımlılık türleri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Gerek kişilerarası ilişkilerde gerekse okul/iş ortamında istenmeyen durumlara sebebiyet veren sosyotelizmin sebepleri ve olası sonuçlarının incelendiği makalenin sonuç bölümünde yazarlar, bu davranışın sıklıkla ortaya çıktığı eğitim, aile ve arkadaş ortamları için ayrı ayrı öneriler ortaya koymuştur. Literatürde oldukça yeni bir kavram olan Sosyotelizm (phubbing) gibi davranışsal bozukluklarının hızla artmasından dolayı bölüm makalesinin yapılacak çalışmalara kaynaklık edeceği değerlendirilmektedir.

Kitabın on birinci bölümünde “Eğitim Amaçlı İnternet Kullanımı” başlıklı makale yer almaktadır. Söz konusu makalede internetin eğitim amaçlı kullanılması, eğitim ve internet ilişkisi, eğitimde bilgi ve iletişim teknolojileri entegrasyonunun önemi, internet tabanlı eğitim ve internet destekli eğitim teknolojilerinin neler olduğu, gelişimi ve farkları, internetin eğitimde meydana getirdiği ve getireceği gelişmeler ele alınarak internete dayalı öğrenme ortamları, farklı kategorilere ait Web 2.0, Web 3.0 vb. araçları, sosyal ağları eğitsel amaçlı kullanma, uzaktan eğitim, harmanlanmış öğrenme, ters yüz edilmiş sınıflar, kitlesel açık çevrim içi dersler, mobil öğrenme kavramları, internet tabanlı eğitim teknolojilerinin geleceğine yönelik çıkarımlar ile eğitim amaçlı internet kullanımı konuları açıklanmıştır. Bireylerin 21. yüzyıl becerilerine sahip olarak donatılmaları için eğitimcilerin ve okul sisteminin de bu becerilere uygun olarak yapılandırılması gerekliliğinin vurgulandığı sonuç bölümünde, yazar tarafından ailelere, eğitimciler ve gençlere yönelik öneriler sunulmuştur.

Kitabın on ikinci bölümünü, inovasyon, inovasyon yönetimi ve inovasyon süreci kavramları üzerinde durarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin inovasyon üzerindeki yansımalarının tablo ve görseller ile zenginleştirilerek özetlendiği “İnternet Girişimciliği ve İnovasyon” başlıklı makale oluşturmaktadır. Makalede ayrıca girişimcilik kavramı izah edildikten sonra internet girişimciliği ve internet girişimciliği süreci açıklanmıştır. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak girişimcilik ve inovasyon faaliyetlerinin nasıl başarılabileceğinin açıklandığı makalenin sonuç bölümünde ise inovasyon stratejilerinin dijitalleşmenin getirmiş olduğu dönüşüm ve değişim düşünülerek yeniden tasarlanması gerektiği üzerinde durularak önerilerde bulunulmuştur.

Son günlerde özellikle sosyal medya üzerinde sıkça karşılaştığımız bir konu-

nun ele alındığı kitabın on üçüncü bölümünde “Hakikat Ötesi (Post-Truth) Çağda Yeni Medyada Yalan/Sahte Haberle Mücadele” başlıklı makale yer almaktadır. Dijital medya okuryazarlığı bağlamında önemli bir konu olarak ortaya çıkan “yeni medyada yalan haber” kavramının ele alındığı bölümde, internetin ve sosyal medyanın gelişimi açıklanarak yeni medyada haber üretimindeki değişimin değerlendirildiği görülmektedir. Yalan haberin internette çabuk yayılması, yayılma yöntemleri ve görüntü manipülasyonu konularının örnek görsellerle birlikte aktarıldığı makalede yalan haberlere karşı alınan tedbirler, hukuki düzenlemeler ve uygulamalardan bahsedilerek bireylerin iyi birer dijital okuryazar olmaları ve interneti bilinçli kullanmalarının büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Yalan haberi tespit etmeye yarayacak ipuçlarının verildiği sonuç bölümünde ise resmî kurum, kuruluş ve doğrulama platformları ile ilgili mekanizmaların da yazar tarafından derlenerek okuyuculara aktarıldığı görülmektedir.

SONUÇ YERİNE

İnternete dayalı teknolojilerin ve dijital okuryazarlığın toplum yaşamının önemli bir bileşeni haline geldiği günümüzde, dijital dünyanın yenilikçi çıktılar üretme noktasında da birçok üstünlük sunduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte sakıncalı ve zararlı içerikler, ortamların istismar amaçlı kullanımı, etik sorunlar, güvenlik riskleri, mahremiyet ihlalleri ve sağlıksız kullanımı gibi unsurlar bu teknolojilerin olumsuz yönleri olarak öne çıkmaktadır. Bu sebeple dijital dünyanın fırsatlarından faydalanarak doğru anlamak, teknolojinin getirebileceği risklerin farkında olarak etkin ve verimli kullanmak için iyi bir dijital okuryazar olmak oldukça önemlidir. İşte bu noktada Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından başlatılan “Açık Kaynak Dijital İçerik Üretme Projesi” kapsamında hazırlanan “DİJİTAL OKURYAZARLIK: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler” isimli kitabın, açık kaynak felsefesinin ve yaklaşımının benimsenmesi ve yaygınlaştırılması neticesinde “Dijital Okuryazarlık” konusunda zengin içerik üreterek literatüre ve okuyuculara olumlu katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Sağiroğlu Ő., Bülbül H.İ., Kılıç A. ve Küçükali M. (Ed.) (2020). *DİJİTAL OKUR-YAZARLIK: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler* (1.basım). Nobel Akademik Yayıncılık

Martin, A. (2008). *Digital Literacy and the “Digital Society”*, C. Lankshear & M. Knobel (Ed.). *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* s.151-176

TBTAK, Ulakbim <https://confluence.ulakbim.gov.tr/pages/viewpage.action?pageId=116753127> Erişim: 19.09.2023

Van Deursen, A. J. (2010). *İnternet Skills: vital assets in an information society: Gildeprint*

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK Dergi), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından yayımlanan hakemli ve akademik dergidir. Dergide, Türkçe ve İngilizce olmak üzere; makale, çeviri, kitap tanıtımı ve araştırma raporları yayımlanmaktadır.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi (BTK Dergi)'ne;
Yeni Medya ve İletişim
Siber Güvenlik
Haberleşme Teknolojileri
Yapay Zekâ
Bilgi Toplumu
Bilişim Hukuku
Nesnelerin İnterneti
Büyük Veri
Dijital Mahremiyet
Blok Zinciri Teknolojisi
Dijitalleşme ve Toplum
konularındaki çalışmalar kabul edilmektedir.

Web Sitesi: <https://dergi.btk.gov.tr/>

Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/btkdergi>

Twitter: <https://twitter.com/btkdergi>

Instagram: <https://www.instagram.com/btkdergi/>

İletişim: dergi@btk.gov.tr